

ସକଳ ମାଳା:ମ

ସା
ର
ସ

ନବମୁଦ୍ରାବଦ୍ଧା ମହାବଦ୍ଧା

ବିରଜା ବକ୍ସତାମାଳା—୩
(୧୯୭୭)

ଜିଜ୍ଞାସା

(ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା)

ନଉସାହିତ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ

ଜିଜ୍ଞାସା

(ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା)

ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପ୍ରକାଶକ :

ଶରୀରଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ

ମୁଖ୍ୟ ସଂପାଦକ :

ପୀତାମ୍ବର ପ୍ରଧାନ

ସଂପାଦକ ମଣ୍ଡଳୀ :

ସୁମତୀ, ସାମନ୍ତରାୟ

ରଘୁନାଥ ସେନାପତି

କମଳାକାନ୍ତ ଲେଙ୍କା

ମୁଦ୍ରଣ :

ଜୟହିନ୍ଦ୍ ପ୍ରେସ୍, ପାଟଣାପୁର

୧୯୭୭

ସୂଚୀ: -

୧ । ସ୍ବାଗତ ଭାଷଣ ॥ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶର୍ମିଷ୍ଠାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦାସ

୨ । ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଅଭିଭାଷଣ ॥ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନଚୂଡ଼, ଆଇ.ଏ.ଏସ୍.

୩ । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପରଂପରାରେ

ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ ଚନ୍ଦ୍ର ॥ ପ୍ରଫେସର ଡ଼କ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ୧

୪ । ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରଂପରା :

ସଂଗୀତରେ -- ନୃତ୍ୟରେ ॥ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଡ଼କ୍ଟର କାଳୀଚରଣ

ପଟ୍ଟନାୟକ ଏମ୍.

୫ । ଓଡ଼ିଶାର ପରଂପରା :

ଲୋକସାହିତ୍ୟ ॥ ଡ଼କ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ

୫୧

୬ । ପରିଶିଷ୍ଟ:

(କ) ଉଦ୍‌ଘାଟକଙ୍କ ପରିଚୟ:

(ଖ) ବକ୍ରାମାନଙ୍କ ସଂବନ୍ଧରେ:

(ଗ) ତୃତୀୟ ବାର୍ଷିକ ବିରଜା ବକ୍ରାମାଳା ପରିଚ୍ଛଳନା ସମିତି ।

(ଘ) ବିରଜା ବକ୍ରାମାଳାର ନିୟମାବଳୀ

ସ୍ବାଗତ ଭାଷଣ

★ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶର୍ମିଷ୍ଠା ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଶାସକ ପୂଜନୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜନରୁଦ୍ର ମହୋଦୟ, ସୁନାମଧନ୍ୟ ସହପାଠୀ ତଥା ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଗର ସୁଯୋଗ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ମହାଶୟ, ଶୀତ ସଂଧ୍ୟାର ସମବେତ ସହୃଦୟ ସୁଧୀ ଧନନ ଯମାଜ ଏବଂ ନରସିଂହ ଚୌଧୁରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ମହାପରିବାରର ମହାନୁଭାଗ ସଦସ୍ୟବୃନ୍ଦ !

ପୂଣ୍ୟତୋୟା କଳୌଗଙ୍ଗା ବୈତରଣୀ ବିମଳବାର ବିଧୌତା ଦ୍ୱନାମପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାଭିକ୍ଷେପ ବିରଜାଞ୍ଜଳ ପାବନତ ପ୍ରାଚୀନ କଟକ ଯାଜପୁର ନିପକଣ୍ଠସ୍ଥ ବାଣୀବିହାରସ୍ଥଳୀ ଏହି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ସିଦ୍ଧାପ-ହାରଣୀ ଜଗନ୍ନାଥା ଜଗନ୍ନାଥୀ ଅଭୟା ବିରଜାଙ୍କ ପୂଜିତ ଜନ୍ମଭୂମି ସିବେଶୀ ଧାମାବାସ୍ୟା ବାସରରେ ଭୃଞ୍ଜୟ ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳା ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସାଦର ସ୍ବାଗତ ସମ୍ବାଦଣ ଜଣାଇବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲଭିବି ମୁଁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମଣୁଛି ।

ସୁଧୀବୃନ୍ଦ ! ଆପଣମାନେ ଅବଗତ ଅଟନ୍ତି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ ଉତ୍ସବ ମାନଙ୍କରେ ଇତିଷ୍ଟ ବିଜ୍ଞ

ବକ୍ରାକର ବକ୍ରତା, ଆଲୋଚନା ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ପରିବେଷିତ ହେଉଅଛି । ତେବେ ଆପଣମାନେ ଏକମତ ହେବେ ଯେ ସେହିସବୁ ଆଲୋଚନା ଓ ଭାଷଣର ଭାଷା ଯେତେ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ଭାବଦ୍ୟୋତକ ହେଉନା କାହିଁକି ସମବେତ ବିଦଗ୍ଧ ସ୍ତୋତା ହୃଦୟରେ ଯେତେ ଚିତ୍ତବଳାଶ୍ରୀ ଆଲୋଚନ ସୃଷ୍ଟି କରୁନା କାହିଁକି, ତେଜନ ଓ ଚିନ୍ତନର ଯେତେ ସାମଗ୍ରୀ ପରିବେଷଣ କରୁନା କାହିଁକି, ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ ବ୍ୟାପକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା ସୀମିତ ସମୟ ଓ ସ୍ଥଳ ପରିସର ଜନିତ ଦୁର୍ବଳତାରେ ଦୁଷ୍ଟ ଅଟେ । କେତେ ବିଜ୍ଞ ବକ୍ରାକର ସାଧନା-ସଂଭୂତ ମହାମୂଲ୍ୟ ବକ୍ରତା ବିଭବ ଯାହାକି ଆମ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନକୁ ପୁଷ୍ଟକରି ପାରିଥାନ୍ତା, ଉପସେକ୍ତ କାରଣରୁ ନିଧର ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ଶବ୍ଦ ତରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରି ଶୂନ୍ୟରେ ମିଳାଇ ଯାଇଛି ଓ ଯାଉଛି । ଆଗ୍ରହ ବା ଅନସଂଗ୍ରହ ଉଭୟ ପରୁଷ ଓ ଅନ୍ୟ ପରୁଷଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତାହାର କୌଣସି ଅବଦାନ ରହିନାହିଁ ବା ରହୁନାହିଁ । ବିରଜା ବକ୍ରତାମାଳା ଏହାର ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେଉ, କେବଳମାତ୍ର ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଶ୍ରୋତା ସମାଜକୁ ସୂଯୋଗ ନଦେଇ କିଛି ଶାଶ୍ବତ ବା ଚିରନ୍ତନତାର ସ୍ବାକ୍ଷର ରଖିଯାଉ—ଏହି ମହାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ କଲେ ପ୍ରବକ୍ତା ପୂର୍ବତନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦାସ ଓ ତାଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ସୂଯୋଗ୍ୟ ସହଯୋଗୀ ମାନଙ୍କର ଏହି ପରିକଳ୍ପନା ଓ ସୁଚିନ୍ତିତ ଯୋଜନା ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ କରୁଛି ।

ଆପଣମାନଙ୍କ ଅବଗତ ନିମନ୍ତେ ଜଣାଉଅଛି ଯେ ୧୯୭୪ ମସିହା ଫେବୃୟାରୀ ତିନି ତାରିଖରେ ପୂଣ୍ୟ ସିବେଶୀ ଅମାବାସ୍ୟା ତଥିରେ ପ୍ରଥମ ବିରଜା ବକ୍ରତା ମାଳାର ଶୁଭ୍‌ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ସେହିଦିନ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆଭିକ୍ତ ଓ ସାହିତ୍ୟାସକ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ ‘ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ଓ ଇତିହାସରେ ଯାଜପୁର’ ଶୀର୍ଷକ ବକ୍ରତାରେ ବକ୍ରତାମାଳାର ଶୁଭ୍ରରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷାଜଗତରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ତତ୍କାଳୀନ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ତଥା ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଏବର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଅଧ୍ୟାପକ ବିଧୁଭୂଷଣ ଦାସ ତାଙ୍କର ସାରଗତ କ ଉଦ୍‌ଘାଟନ

ଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଫମିକ ଜନୋଟି ସଂସାର ସେହି ଅମୂଲ୍ୟ
 ଭାଷଣସ୍ବୟ ଆମ ଅନୁସ୍ଥାନର ମୁଖପତ୍ର ‘ଜିଜ୍ଞାସାର’ ଏକ ବିଶେଷାଙ୍କ ରୂପେ
 ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ଆମର ହସ୍ତଗତ ହୋଇପାରିଛି । ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଅନେକ
 ଯୁଧିକୁ ଉପହାର ସ୍ବରୂପ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେବାପରେ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ଜନସଂସା-
 ରଙ୍କେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅତିରେ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରୟ କରାଯିବାର
 ଯୋଜନା ହୋଇ ପାରିଲଣି । ଅତି ଆନନ୍ଦ ଓ ଗର୍ବର କଥା, ପ୍ରଥମ ବିରଜା
 ବକ୍ତୃତାମାଳାର ବକ୍ତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଏ ବର୍ଷ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର
 ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ପଦବୀରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆମ ଅନୁସ୍ଥାନ ଚରମରୁ ଏହି
 ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି । ଦ୍ଵିତୀୟ ବିରଜା ବକ୍ତୃତା-
 ମାଳା ଗତବର୍ଷ ଫେବୃୟାରୀ ୧୦ ତାରିଖରେ ଉତ୍କଳ ଜନନୀର ଅନ୍ୟତମ
 ସୁନାମଧନ୍ୟ* ବରପୁତ୍ର ମହାଶୂରସ୍ଥିତି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଭାଷା ପ୍ରତିସ୍ଥାନର
 ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଉତ୍କର ଦେବପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ହେବାର
 ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିଲା । କେତେକ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ କାରଣ ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ୟ
 ଦିବସର ବକ୍ତୃତା ପ୍ରାୟ ସାଫ ହେବା ସମୟରେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବ୍ୟାହତ
 ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରମୁଖ ଅଧ୍ୟାପକ ମୋର ପୁରୁଷ
 ଗୁରୁଦେବ ତଥା ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟର ସଂସ୍କୃତ ବିଭାଗର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ
 ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରଧାନ ସେହିନ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଗଉଡ଼ି
 ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ବକ୍ତୃତାମାଳାର ବିଷୟବସ୍ତୁଥିଲା
 ‘ଭାରତର ଭାଷା ସମସ୍ୟା ଓ ଓଡ଼ିଆଭାଷା’ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବ୍ୟାହତ
 ହୋଇଥିଲେହେଁ ଭାଷଣର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆମର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ
 ପୂର୍ବ ବର୍ଷପରି ତାହାମଧ୍ୟ ଆମ ଅନୁସ୍ଥାନର ମୁଖପତ୍ର ଜିଜ୍ଞାସାର ଏକ
 ବିଶେଷାଙ୍କ ରୂପେ ମୁଦ୍ରିତ ହେଉଅଛି । ଆଶା ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଯୋଗ୍ୟ ଆମର
 ହସ୍ତଗତ ହେବାମାତ୍ରେ ଆଗ୍ରହୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମୂଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଯୋଗାଇ
 ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ।

ଆଜି; ମାତା ବିରଜାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମତିଥି ଓ ତୃତୀୟ ବିରଜା
 ବକ୍ତୃତାମାଳାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଦିବସ । ଏବର୍ଷ ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳାର

ଶୀର୍ଷକ “ଓଡ଼ିଶାର ପରମ୍ପରା’ର ତନୋଟି ବିଭବ କାବ୍ୟସାହିତ୍ୟ; ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ନୃତ୍ୟସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜଣ ବରସୁନ୍ନ ଡକ୍ଟର ବର୍ଣ୍ଣାଧର ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ଓ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଡକ୍ଟର କାଳଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ସଦୟ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନକରି ଆମକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଲବ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବ୍ୟକ୍ତିସବୁ ଆଜ୍ଞାବନ ସାରସ୍ୱତ ସେବାରେ ବ୍ରଜରହି ଓଡ଼ିଶାର ମହାନ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାକୁ ଉନ୍ନତର ଯୋଗାନକୁ ନେଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ସାରସ୍ୱତ ପୀଠରେ ସେମାନଙ୍କର ସମନ୍ୱିତ ସମାଗମ ଆମମାନଙ୍କୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରିବ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରକୃତ ଦାୟାଦ ରୂପେ ସେମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନା ଯେ ଆଗାମୀ ଯୁଗର ଦାୟାଦ ମାନଙ୍କୁ ନୂତନ ଦର୍ଶନରେ ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

ସମୟର ଅନନ୍ତ ପ୍ରବାହରେ ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହାସିକ ସ୍ରୋତ ଅଜ୍ଞାବ ପୂତ ଏବଂ ପବିତ୍ର । କଳା, ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ସଂସ୍କୃତି, ସ୍ଥପତି ବିଦ୍ୟା, ବାଣିଜ୍ୟ ଆଦି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାର ପରମ୍ପରା ଅଜ୍ଞାବ ଗୌରବ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ । କାଳର ବିଭିନ୍ନ ଷ୍ଟେକାର ପ୍ରବାହରେ ଏଥିରୁ କେତେକ ଲୁପ୍ତ, କେତେକ ମ୍ଳାନ, କେତେକ ଜବଜର୍ଜିତ, ଆହୁରି କେତେକ ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଏ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଓ ପୁନର୍ଜୀବନାପ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଜାତୀୟ କର୍ମ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଯେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ଜାତିର ସେହିମହାନ ପରମ୍ପରାର ମହାଧାରର ବେଳାରୁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଉତ୍କଳ ଉପଳ ସଂଗ୍ରହର ପ୍ରୟାସ ହିଁ ଏ ବର୍ଷର ବିରଜା-ବକ୍ସତାମାଳାର ଧ୍ୟାନ ଓ ଧ୍ୟୟ ହୋଇଛି । ମୋର ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଆମର ଏ ପ୍ରୟାସ ଯଥଳକାମ ହେବ ଏବଂ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟର ବିରଜା ବକ୍ସତା ମାଳାରେ ଏହିଭଳି ଅନ୍ୟ ଉତ୍କଳ ଉପଳ ଖଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ିକର ଆହରଣର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅବ୍ୟାହତ ରହିବ ।

ଆଜିର ଉଦ୍‌ଘାଟକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନଗୁରୁ କେବଳ ଜଣେ ପ୍ରଗତି ପ୍ରଶାସକ ରୂପେ ନୁହନ୍ତି ଉତ୍କଳୀୟ ପରମ୍ପରାରେ ଜଣେ ପରମ ପୂଜାରୀ ତଥା ଉନ୍ନତ ଶିକ୍ଷା ଓ ସମ୍ମୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତିର ଜଣେ ଚନ୍ଦ୍ରାବାଦୀ ରୂପେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଅଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟସ୍ତତା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କର ସାମ୍ବିଧ୍ୟ ଲଭର ସୁଯୋଗ ଲଭ କରିଥିବାରୁ ଆମେ ଧନ୍ୟ ହୋଇଛୁ ।

ବିରଜାଧାର ସୂର୍ଯ୍ୟ-ସଜ୍ଜନମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସହକ୍ଷା; ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଓ କର୍ମଚାରୀ ମାନଙ୍କର ସହଯୋଗ ଓ ସହାନୁଭୂତି ତଥା ଗୁରୁ ଶ୍ରୀଙ୍କର ପ୍ରଶଂସନୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ସନ୍ଦେଶ ଅଗ୍ରଗ୍ରହଣ ଚୂଞ୍ଚିତ୍ତ୍ୱ ବିରଜା ବକ୍ସିତା ମାଳାର ଏହି ବୌଦ୍ଧିକ ସମାବେଶକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ରୂପେ ସାମ୍ବିଧ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ କରିପାରିଛି, ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ କନ୍ ଆନନ୍ଦ ଓ ଗର୍ବର କଥା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଏହି ପବିତ୍ର ବାସରରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହାର୍ଦ୍ଦିକ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜ୍ଞାପନ କରି ବିରଜା ବକ୍ସିତା ମାଳାର ପରିସର ଭିତରକୁ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଉଛି । ଜୟହିନ୍ଦ୍ ।

୩୧ । ୧ । ୭୭

* ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଅଭିଭାଷଣ

★ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନଚନ୍ଦ୍ର, ଆଇ. ଏ. ଏସ୍.

ମାନମାୟ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମହାଶୟ, ପ୍ରିୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ
ବୃନ୍ଦ, ଯୁବକ ବନ୍ଧୁଗଣ ଓ ସମବେତ ଭଦ୍ରମଣ୍ଡଳ !

‘ଓଡ଼ିଶାର ପରମ୍ପରା’ ଶୀର୍ଷକ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ବୃତ୍ତାୟ ବରଜା ବକୃତାମାଳାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଭାବରେ ଯୋଗଦାନ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲଭ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେକରୁଛି । ଏହା ଏ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ମୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ପରମ୍ପରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମୟକ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିଥିବାର ଦାମ୍ ଆପଣମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏତିକି କହିଲେ ବୋଧହୁଏ ସତ୍ୟ ହେବ ଯେ କର୍ମ ଅନୁସ୍ଥେୟରେ ଗତ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ମୁଁ ଦିନସ୍ଥ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଓ ଏହାର ପରମ୍ପରା ବିଷୟରେ ଅବଗତ । ମୋ’ ମତରେ ଉତ୍କଳର ପରମ୍ପରା ଉଚ୍ଚସ୍ଥାପନ । କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ଏହା ଗରିମାମୟ । କୋଣାର୍କ, ରତ୍ନଗିରି, ଖଣ୍ଡଗିରିର ଗୁମ୍ଫା ଓ ଉଦୟଗିରି ପ୍ରଭୃତିର କଳା ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଏହା ସଦୃଶରେ ଅନୁମେୟ । କେବଳ କଳା, ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ବା ସ୍ଥାପତିତ୍ୱରେ ନୁହେଁ; ଧର୍ମୀୟ-ସଂସ୍କୃତିଗତତାରେ ଏ ଦେଶର ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟ ଗଣ୍ୟମାନ । ବହୁସହସ୍ର ବର୍ଷତଳେ ଏହି ଭୂମିରୁ ଅହିଂସାର ଦର୍ଶନ ଏସିଆ ଖଣ୍ଡକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଏହି କଳଜଭୂମିରୁ ଅସି ପରିବର୍ତ୍ତେ ସ୍ୱେଚ୍ଛ-

* ଇଂରାଜରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅନୁବାଦ ।

ପ୍ରେମର ମସୀରାରେ ମାନବ ହୃଦୟ ଜୟ କରିବାର ଘଣ୍ଟା ଗ୍ରହଣ କରି ଥିଲେ । ଫଳତଃ ଏହି ଦେଶକୁ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲା ଏବଂ ଏହିଠାରୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରେମ ଓ ଅହଂସାର ବାସ୍ତବ ଶକ୍ତି ଉପଲବ୍ଧ କଲେ । ଏ ଦେଉଳ ସେହି ପବିତ୍ରତ୍ୱମି, ଯେଉଁଠି ସାମ୍ୟ, ମୈତ୍ରୀ ଓ ଭ୍ରାତୃଭ୍ରୂର ପ୍ରଜ୍ଞା ଶ୍ରବଣେ କରନାଥ-ସଂସ୍କୃତି ବିଦ୍ୟମାନ । ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହିପରି ଏକ ପବିତ୍ର ତୁମିର ଅଧିକାରୀ । ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିବାସୀମାନେ ଯେ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ପାଇଁ ଗର୍ବିତ ତା' ନୁହେଁ, ଏ ପ୍ରଦେଶ ବାହାରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । କଳା, କୃଷ୍ଣ, ଶୃଙ୍ଗାର ଓ ଧର୍ମ ଜଗତର ସହନଶୀଳତା ବ୍ୟତୀତ ବୈଷୟିକ ସମୃଦ୍ଧି, ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟରେ ମଧ୍ୟ ଏଦେଶ ପଣ୍ଡାତ୍ ଗାମୀ ନଥିଲା । ଆପଣମାନେ ଖାରବେଳଙ୍କର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବଗତ । ସୁତରାଂ ଜୀବନର ଯେକୌଣସି ଦିଗରୁ ବିଚାରକଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ଦେଶର ଅତୀତ ଗୌରବୋଲ୍ଲୁକ । ତେଣୁ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖୀ ଯେ “ବିରଜା ବକ୍ସତାମାଳା” ଏ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତ ନାଗରିକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପରମ୍ପରା ସଂବ୍ୟସରେ ସ୍ମରଣ କରାଇଦେବା-ତଥା ପ୍ରେରଣା ଓ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବାପାଇଁ ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ମାଧ୍ୟମ ।

କୃଷି ଓ ଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ପାଇଁ ଏ ଦେଶରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ବଳ ରହି ଅଛି । ଖଣିଜ ସଂପଦର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ଜଳ ସମ୍ପଦରେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରକୃତର ଏକ ରୁଚି ଗନ୍ତାଘର । ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ଉପଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଏ ଦେଶର କୃଷି ଓ ଜଳସେଚନରେ ଅଭୁତପୂର୍ବ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା - ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏଭଳି ଏକ ଉତ୍କଳ ଅତୀତ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ସଂପଦର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଆନ୍ଦେମାନେ ଅର୍ଥନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନୁନ୍ନତ ଓ ଦରିଦ୍ରତମ ଭାବେ ପରିଗତ । ଏହାକୁ ଆନ୍ଦମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନର ଅବସ୍ଥା । ଆନ୍ଦମାନେ କାହିଁକି ଏ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବଶୀଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହା ଆନ୍ଦମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଏଣୁ ଏଭଳି ଏକ ବକ୍ସତାମାଳାର ଆୟୋଜନକୁ ମୁଁ ଆନ୍ତରିକ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧନେକରେଯେ ଏହିଭଳି ଏକ ମାଧ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ଆନ୍ଦମାନେ ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ଭୁଲନାମ୍ଭକ ସମୀକ୍ଷା

କରି ଭବିଷ୍ୟତର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିପ୍ଳବ ପାଇଁ ଶକ୍ତି, ସାହସ ଓ ପ୍ରେରଣା ପାଇପାରିବା । ଏ ହେତୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏ ଦେଶର ସମସ୍ୟା ଓ ଏହାର ସମାଧାନ ଲାଗି ସଙ୍କଳ୍ପବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରେ । ଯେଉଁ ସଂକଳ୍ପ, ସାହସ ଓ କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଶକ୍ତି, ତଥା ଶୃଙ୍ଖଳା; ଆମର ପରଂପରାକୁ ରକ୍ଷାମନ୍ତ କରିଥିଲା — ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ ଇତିହାସର ବିଦ୍ରୁପ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଦେଶୀ ଶାସନ କାଳରେ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏହାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ହେବ । ସୌଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ ସଂପ୍ରତି ଜାତିଗଠନ ପାଇଁ ଏକ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ଦେଶର ଦୈନିକଜୀବନର ପାଇଁ ପୁନର୍ବସ୍ତୁ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ କଠିନ ଶ୍ରମର ବିଷୟ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛୁ । ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ଅବଚିତ ଥିବେଯେ ଅର୍ଥନୈତିକ ସମ୍ବଳର ସୌଧ ଓ ସାମାଜିକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ପାଇଁ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ କଠିନ ଶ୍ରମହିଁ ଦୁଇ ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ଭାବରେ ଗୃହୀତା ଏଥିଲାଗି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାତ ପରଂପରା ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଆମର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାଳୀରୁ କେଉଁ ଶକ୍ତି କେଉଁ ଗୁଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବଳ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବା । ଏ ହେତୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା ଦିଏ ଯେ ଅଜ୍ଞତକୁ ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ ଅଜ୍ଞତରୁ ପ୍ରେରଣା ଆଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ବିଦ୍ୟମାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସଂପାଦନା ପାଇଁ ନିଜ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗକରନ୍ତୁ । ବିଶେଷତଃ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦାନର ଜୀବନ, ଶିକ୍ଷକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସଂସ୍ଥାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାରୁ ଜାତିର ପୁନର୍ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହିମାନେ ହିଁ ଭବିଷ୍ୟତର ଆଗୁଆ ପ୍ରହର ଭାବରେ ଦେଖା ଦେବା ଉଚିତ ।

ଆପଣମାନେ ଜାଣିଥିବେଯେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏଦେଶ ଅଜ୍ଞତର ପ୍ରତିଗତାବସ୍ଥାରେ ବୈଦେଶିକ ଆକ୍ରମଣ ଓ ପରାଧୀନତାର ଶିକାର ହୋଇଥିଲା । ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଭାବ ଓ ଏଦେଶ ବକ୍ଷରେ ଆକ୍ରମଣ କାରୀ ମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହେତୁ, ଅଜ୍ଞତର ସେ ଗୌରବ ଓ ସଙ୍କଳ୍ପର ଅବସାନ ଘଟିଅଛି । ପରାଧୀନତାର ଅମାନ୍ୟକାର ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଶ୍ରମନିଷ୍ଠା, ଯାହାକି

ଜାତିଗଠନ ତଥା ଶିଳ୍ପ, କଳା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅର୍ଥମଣ୍ଡଳର ଉନ୍ନତ ପାଇଁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ, ତାହା ଆନ୍ଦୋଳନେ ଦରକାରୀ ବସ୍ତୁ । ଯୁଗର ବିଷୟ, ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ମାନଙ୍କ ପରି ଓଡ଼ିଶାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୈଦେଶିକ ଶାସନର ଶିକୁଳ ଅପସରି ପାଇଛି । କିନ୍ତୁ ପରାଧୀନତାର କେବଳ ଅର୍ଥନୂହେଁ ଯେ ଅନ୍ୟର ଦାସତ୍ବ ବରଣକରିବା, ବା ରାଜନୈତିକ ସ୍ବାଧୀନତା ହରାଇ ବସିବା ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାତିର ଜୀବନ-ଶକ୍ତି, ଚରମ, ସ୍ବଭାବ ଓ ଯତ୍ନସାହସକୁ ଲୋପ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ଆସିଛି, ଯେଉଁ ସମୟରେ କି ଆନ୍ଦୋଳନେ ପରାଧୀନତାର ଏହି ଉଚ୍ଛେଦ ବ୍ୟାଧିକୁ ଅପସାରଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଓ କୃତ୍ତିରୁ ପ୍ରେରଣା ଗ୍ରହଣ କରିବା । କାରଣ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବିସ୍ମୃତ ନେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟ ପି ଅନ୍ତରରେ ସେ ଜାତୀକୁ ଚାହିଁ ବସିଛି । ପୃଥିବୀର ଦୂରଦୂରନ୍ତରୁ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ମାନେ ଏ ଦେଶକୁ ଆସି ଏହାର କୋଣାର୍କ ଓ ଭୁବନେଶ୍ବରମନ୍ଦିର ଗାନ୍ଧରେ କଳିଙ୍ଗର ଅଶ୍ରୁତ ବିଭବକୁ ଦେଖି ଚକିତ ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୁଅନ୍ତି । ଆନ୍ଦୋଳନେ ଅଶ୍ରୁତ ଲବ୍ଧ ପ୍ରେରଣା ଫଳରେ କେବଳ ଏହି ଜାତୀର କି ବା ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସାମୟିକ ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ ନକରି ଆନ୍ଦୋଳନଙ୍କର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ମାନଙ୍କର ଏହି ବିଭବ ଅନ୍ତର୍ଲକ୍ଷେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ବଳିତ ବା ଗୁଣ ବା ଶକ୍ତିର ଅନ୍ଦେଷଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକତାର ଏହି ଅଭ୍ୟୁନ୍ନତ କାଳରେ କେଉଁ ବୌଦ୍ଧିକ ନେତାମାନେ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଏଥିପାଇଁ ନେତୃତ୍ବ ଦେବେ ?— ଏହାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରଶ୍ନ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୁର ଅପେକ୍ଷା ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ବାରା ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ମାନସିକ ପରାଧୀନତାର ଏ ଶୃଙ୍ଖଳ ଛୁନ କରିପାରନ୍ତେ — ସହିମାନ ହିଁ ଆନ୍ଦୋଳନଙ୍କର ନେତୃତ୍ବ ନେବାକୁ ସମର୍ଥ । ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଜରିଆରେ ଆନ୍ଦୋଳନେ ନିର୍ବାଣ ଉଦ୍ୟମ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ସ୍ବାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦାନଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟଙ୍ଗ ବିଦ୍ରୁପର ସ୍ଥଳ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

କାରଣ ଏ ସ୍ଥଳ ଗୁଡ଼ିକରେ ଅନ୍ୟାପି ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ନିୟମନାନ୍ବିତ ଭଙ୍ଗ ନିହାତି ବିବେକବିହୀନ ଓ ସୃଜନଶୃଙ୍ଖଳାହୀନ ଭାବରେ ଗତିକରି ଚାଲିଛି । ଏହେତୁ ଉକ୍ତ ବୌଦ୍ଧିକପୀଠଗୁଡ଼ିକ ପରିମାର୍ଜିତ ନହେଲେ

ଆନ୍ଦେମାନେ ପ୍ରେରଣାପାଇଁ ଅଙ୍ଗତକୁ ଚାହିଁ ବସିବାର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟନାହିଁ । ଅଙ୍ଗତକୁ ଏଥିପାଇଁ ଦୋଷଦେବା ନ୍ୟାୟୋଚିତନୁହେଁ । ଆନ୍ଦମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କିଛି ନଥିଲା କହିଲେ, ଆମ ସହିତକେହି ଏକମତ ହେବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆନ୍ଦମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାପାଇଁ ନିଜ ନିଜକୁ ଦାୟୀ କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଆମ ପାଇଁ ଯାହା ଛାଡ଼ିଯାଇଥିଲେ ତାହାର ସର୍ବସ୍ବବିହାର ଆନ୍ଦେମାନେ କରିପାରିନାହାନ୍ତି ।

ଏତକରେ ମୁଁ ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ସାଂଗ କରିବା ସଂଗେ ସଂଗେ କହିପାରେ ଯେ ଆଜିର ଏହି ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ମୁଁ ପରମ ଆପ୍ୟାୟିତ ମୁଁ ଆଶାକରେ ଯେ ଏଦେଶର ଯେଉଁ ବିଶିଷ୍ଟ ବକ୍ତାଗଣ ଆପଣମାନଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଏ ଦିଗରେ ବିଧୁଳ ଜ୍ଞାନ ବିତରଣ କରିବାକୁ ଆସିବେ ବା ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣ ଗୁଡ଼ିକ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅଧିକ ପ୍ରୀତିପଦ ହେବ । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ, ସେମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଆମ ଅଙ୍ଗତ ବିଭବର ବହୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ବିଶେଷ ଅନୁରୋଧ ଯେ, ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟରୁ ଲଭ କରୁଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମ, ପ୍ରେରଣା ଓ ଉନ୍ନାଦନାକୁ ନିଜମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଘୀବିତ କରି ବର୍ତ୍ତମାନର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନରେ ଓ ଜାତି ଗଠନରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହେବେ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚତର ପୃଥିବୀ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟରେ ଇର୍ଷା ପ୍ରକାଶକରିବ । ଏଥିପାଇଁ ସମ୍ବଳର ଅଭାବନା ନାହିଁ । କେବଳ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୋଗ କରିବା ଏବଂ ଆମ ନିଜ ନିଜକୁ ଉପସ୍ଥିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଗ କରିବା ।

॥ ଏହି ବାସ୍ତବ ଛବିଟା ବକ୍ସିତାମାଳାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ॥ ବାମରେ ॥ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର-ଶର୍ମା, ମଧ୍ୟରେ ବକ୍ସିତା ମାଳା, ଓ ଡାହାଣରେ ବକ୍ସିତା ମାଳା ॥

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ ଚିନ୍ତା

★ ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର ବର୍ଣ୍ଣାଧର ମହାନ୍ତି

ପ୍ରାରମ୍ଭ :—

ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନର ପ୍ରତିଲିପି । ଜୀବନର ବହୁବିଧ ଟିପ୍ପଣୀକାପର ଚିନ୍ତା ସାହିତ୍ୟ ବହନ କରି ହୁଏ ରକ୍ତମନ୍ତ୍ର । ସମାଜ ହେଉଛି ସାଧାରଣ ଭାବେ ମାନବ ଜୀବନର ବାହ୍ୟ ଚଳଣି ପାଇଁ ଏକ ସାଧାରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଜୀବନ ଫଳ ସାହିତ୍ୟର ଓ ଜୀବନ ସହ ସମାଜର ଏକ ଦୃଷ୍ଟି ବନ୍ଧନ ହେତୁ ସାହିତ୍ୟ ସହ ସମାଜର ଏକ ହାସ୍ୟ ମଧୁର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନୁସୀକାର୍ଯ୍ୟ । ସୂଚକ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଜର ଏକ ଚିନ୍ତା ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ଏବଂ ଏହାର ମଧ୍ୟରେ ସେ ସମାଜର ଶକ୍ତି ମାତ୍ର ଚଳଣି ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁବାଣୀ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିଯୁଗରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଯୁଗାନ୍ତଯାୟୀ ସମାଜର ବିପ୍ଳବ ଚିନ୍ତା ସାହିତ୍ୟରୁ ମିଳିଥାଏ । ସେହି ଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଆ ଜନ ସମାଜର ଝୁଲି ଚଳଣି, ବିବାହ, ଖାଦ୍ୟ, ପୋଷାକ, ଧର୍ମ, ବାଣିଜ୍ୟ, ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରଭୃତି କିପରି ଥିଲା ତାହାହିଁ ସାହିତ୍ୟରୁ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।

ତତ୍ତ୍ୱାଳୀନ ଇତିହାସ ଓ ସମାଜ :—

ତତ୍ତ୍ୱାଳୀନ ଇତିହାସ ସାହିତ୍ୟ ଧାରାକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରେ । କାରଣ ସାହିତ୍ୟରେ ଇତିହାସ ହେଉଛି ତାର ପାଦଟୀକା । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ଅସୁମାରମ୍ଭ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ଏକ ଅବସ୍ଥାପୁରୁ । କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ନୁହେଁ ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଲୋପ ପରେ ଏହି କାବ୍ୟ କବିତାର ବିକାଶ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରକୃତ କାବ୍ୟର ଧାରା ଏହିପରି ଏକ ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ଥିରତା ପରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ୧୭୪୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୋହରା ଟିକଣା ଯୁଦ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁରେ ତତ୍ତ୍ୱାଳୀନ ସମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ଘଟିଛି । ଏହା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ କରଦ ରାଜ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଛି । ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ ମୋଗଲ ମାନଙ୍କର ଶାସନତଳେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ନିଜର ପରାସ୍ତ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । ପୁଣି ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ କବଳରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଫାର୍ସ ଅତ୍ୟାଚାରର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି । ଏହି ସମୟରେ ସାମନ୍ତ ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବିଳାସ ରୂପେ କବିତା ଓ ସଙ୍ଗୀତକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ, କବିମାନଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ମାନଙ୍କ ପରି ରାଜ ଦରବାରରେ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସଙ୍ଗୀତ ଓ କାବ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବେ ସପ୍ତଦଶ ଶତକରୁ ରଚିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏହା ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶତାବ୍ଦୀଧରି ଓଡ଼ିଶାର ଜନ ସମାଜରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛି । ଏହି କାବ୍ୟ ରଚୟିତା ମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଅଳଙ୍କାର, ଶବ୍ଦ; ରସର ପ୍ରସଂସା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜୀବନର କେତେକ ଚିତ୍ର ସେମାନଙ୍କ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଫାର୍ସଦିନ ଧରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଧର୍ମୀୟ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧା ମୁଖ୍ୟଭାବେ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲା । କାବ୍ୟ ଯୁଗରେ ସେ ସବୁ ଅସ୍ପର୍ଶିତ ହେଲା । କାଳ୍ପନିକ କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ବାସ୍ତବ ମଣିଷର ପ୍ରେମ-ପ୍ରଣୟ, ବିବାହ, ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ଏକ ନୂତନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନେଇ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ରୂପଲଭ କରିଲା । ସମାଜର ଧର୍ମ ସମ୍ପାଦାୟଙ୍କ ଧର୍ମ ଦର୍ଶନ ବ୍ୟତୀତ ସାମାଜିକ ଚଳଣି, ଶାନ୍ତ ନୀତି ଓ ସାମାଜିକ ଆଚାର

ବିଧିକୁ କବି ତାର କାବ୍ୟରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦେଲା । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏଭଳି କାବ୍ୟକାର ଭାବେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ଘନକୃଷ୍ଣ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ପଟ୍ଟନାୟକ, ଧନଞ୍ଜୟଭଞ୍ଜ, ନରସିଂହସେଣା; ବନମାଳିଦାସ ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛନ୍ତି ।

ରାଜକୀୟ ପରିବେଶ:—

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ବହୁ କାବ୍ୟରେ ରାଜକୀୟ ପରିବେଶ ସମ୍ପର୍କରେ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ରହିଛି । ରଜା, ରାଣୀମାନଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ, ସେମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟବ୍ୟବହାର ଯ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଥିରୁ ସହଜରେ ଜଣାପଡ଼େ । ଦ୍ଵିଜ ଶ୍ରୀଧର ଦାସ ଭରତଚ ଏକ କାଳ୍ପନିକ କାବ୍ୟରେ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଭଞ୍ଜୀୟ ଶୈଳୀରେ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଆଭିଜାତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜ ପରିବାରର ଚିତ୍ରରହିଛି । ଓଡ଼ିଶା ନାହିଁ କି ସମଗ୍ରଭାରତରେ ସେହି ସମୟରେ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏ ପ୍ରକାର ଆଭିଜାତ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜକୀୟ ପରିବେଶ ରହୁଥିଲା । କବିର ଲେଖନୀ ରଜା, ରାଣୀ, ରାଜକୁମାର, ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ସୁଖ ଗାନରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଉଠିଛି । ସେଠାରେ ଦଳିତ ମାନବ ପ୍ରାଣର ସ୍ଵନ୍ଦନ ନାହିଁ ଗରବ ଘନ ଘନ ପଲ୍ଲୀବାସୀ କୃଷକର କରୁଣ ଜୀବନ ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।

କୁମାରୀର ଉପବନ ବିହାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଦ୍ଵିଜ ଶ୍ରୀଧରଙ୍କ ଲେଖନୀ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ହୋଇ ଉଠିଛି । ଠାକୁର ପହଣ୍ଡି ବିଜେ କଲପର ଆଲଟ ରୂପର ବେଣୁ ଶଶାଧର ସଖୀମାନେ ରାଜକୁମାରୀକୁ ପହଣ୍ଡି କରାଉଛନ୍ତି । ‘ଆଲଟ’ ‘ରୂପର’ ବ୍ୟାକରଣ, ଝରି, ଦର୍ପଣ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଆଭିଜାତ୍ୟ ସମାବେଶରେ ରାଜକୁମାରୀ ଉପବନର ବସ୍ତ୍ରବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରୁଛି । ଏ ସବୁ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା କ’ଣ ଲେଖ ପାଇଛି ? ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଏସବୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଛି, ମାତ୍ର ଭିନ୍ନ ଭାବରେ । ସାମାଜିକ ସ୍ତର ଅନୁଯାୟୀ ଏଭଳି ଆଭିଜାତ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଡ଼ମ୍ବର ରହିଛି ।

ଏହି ସବୁ କାବ୍ୟ ସମ୍ପଦରେ ଯେଉଁ ସମାଜର ଚନ୍ଦ୍ର ମିଳୁଛି ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସାମନ୍ତବାଦୀ ରାଜାବଳିଭୂତା ସମାଜର ଚନ୍ଦ୍ର । ରାଜ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାର୍ଥୀ, ରାଜାଙ୍କରେ ପ୍ରତି ପ୍ରୋଷିତ କବି ରାଜକୁମାରୀର ନଗ୍ନ ଛବି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ହେଁ, ତା ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖତା ଗୋଟି ଗୋଟି ପଦାରେ ପକାଇ ଥିଲେହେଁ ସେ ସବୁ ଦୋଷାବଳୀ ନଥିଲା । ସେ ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ମଧ୍ୟ ରାଜ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରୁଥିଲା । କାହିଁକି ଲାଭ କାବ୍ୟରେ ‘କରିବଦ କମଳାୟ କଣ୍ଠା’, ଶୂନଶାଢ଼ୀ, ‘ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟ କାବ୍ୟରସ ପଠନୀ ରାଜଜେମା, ରାଜ ଅନ୍ତଃପୁରର ଭଉଁ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିମା ପ୍ରତି ରାଜକୁମାରୀର ଅନୁରାଗ, ମୁକ୍ତା ଚୂନଲିପା ରୁଦ୍ଧା, ମଣି ମୁକ୍ତା ଖରବ ବଢ଼ିଲା ଅଳଙ୍କାର, ଦିବଦ ରଦ ପଲଙ୍କେ, କଳା କେନ୍ଦୁ ଶାଢ଼ୀ, ଉପବନରେ ବସନ୍ତୋତ୍ସବ କନକ ଜରି ବୁନ୍ଦୁଆ, ଅଗୁରୁଧୂପ, କର୍ପୁର ସାର ବଡ଼ିଆ, ରତ୍ନଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ ନିପୁଣ ରସିକ ଯୁବକ, ସୁବାସ ତଇଳ, ସୁନାଖମ୍ବ ଶୋଭିତ ଗୋପୁର, ତନି ପରିଆ ଅଳାଳିକା, ସୁନା କନ୍ୟା ଶୋଭିତ ପ୍ରମୁ, ବନ୍ଦ ଭାଗ୍ୟ କୁଶଳା ସଖୀବୃନ୍ଦ, ହାଟକ ଜଡ଼ିତ ଅପସର, ପାଟ ଖଣ୍ଡେ; ସ୍ୱପ୍ନର ସଭାର ଆଡ଼ମ୍ବର, କୁମାର କୁମାରୀଙ୍କର ପଣା ସତରଂଜ ଖେଳ, ଶ୍ରୀଷ୍ଟ କାଳୀନ ଶୀତଳ ଉପରୁର ଏକ ରାଜାୟ ଆଡ଼ମ୍ବର ସ୍ୱପ୍ନ ସମୃଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଅତ୍ୟଧୁନିକ ସମାଜରେ ଏସବୁ ଆଭିଜାତ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ରହିଛି ବା ଅଧିକ ମାତ୍ରାରେ ରହିଛି କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ । ସେଇ ଏକା ବସ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ତତ୍କାଳରେ ରାଜା ନାମ ଧାରୀ ଅଳ୍ପ କେତେକ ରାଜା ବା ଜମିଦାର ସମାଜରେ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଇତ୍ୟାଦିନ ଯୁଗରେ ରାଜାକଠାରୁ ଅଧିକ ସୁନିପୁଣ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାଠାରୁ ଆଡ଼ମ୍ବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ରହୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜିର ଭାରତୀୟ ଭାବଧାର ଏକ ନୂତନ ଆଦର୍ଶ ଅଭିମୁଖୀ ନିଷ୍ଠୁଳ ସମାଜବାଦୀ ସମାଜ ଗଠନ କରିବାରେ ସୁଦୃଢ଼ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଛି ଯେଉଁଠି ଧନୀର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପ୍ରାସାଦ ଓ ଗରିବର ଭୂମିପୁଣି କୁଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ବିରାଟ ତାରତମ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ।

ନୀତି ସମାଜର ଚିନ୍ତା :—

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜର ଚିନ୍ତା ପ୍ରଦାନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ କେତେକ କାବ୍ୟକାରଙ୍କ ଠାରେ ଘଟିଛି । ମାଳାକୁ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗାଉଁଲୁ ତରଫ ପ୍ରାୟ କାବ୍ୟ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ନଥିଲା କହିଲେ ତଳେ । ମାତ୍ର କବି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ‘ହାରବଣ’ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଏହି କାବ୍ୟଟି ସାଧାରଣ ଗାଉଁଲୁ ଚରିତ୍ରକୁ ନେଇ ରଚିତ । ଏଥିରେ ନାୟିକା ହେଉଛି ଏକ ଗୁଡ଼ିକାର ବା ଗୁଡ଼ିଆର ଝଅ ହାସ ବା ହାରବଣ । ଗାଉଁଲୁ ପରିବେଶର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି କବି ଖୁବୁକୁଣୀ ଓଷା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ । ଗୁଡ଼ିଆଣୀ ଝଅ ବାର ବରଷର ହାସ ଓଷା ପାଇଁ ପୋଖରୀକୁ ଫୁଲ ଚୋଳିବାକୁ ଯାଇଛି । ସେଠାରେ ଜନୈକ ଯୁବକ ହାରବଣର ଅନୁସରଣ କରିଛି । ହାସ ଓ ତାର ସାଙ୍ଗ ସାଥ ଅଥଚ ଅଳ ପୋଖରୀ ଫୁଲ ଚୋଳିବେ କପରି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଯୁବକ ଆଗଭର ହୋଇ ପୁଷ୍ପତୟନ କରିବାକୁ ପୁଷ୍ପଗୁଣୀ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ସେହି-ଠାରେ ସେମାନେ ଚତୁରାସ ହୋଇଛନ୍ତି । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରେମର ଅନୁରୋଧମ ହୋଇଛି :—

ଏହିପରି —

‘ବାଲା ଦେଖା ଡୋଳାକୁ ପକାଇ ତା ଉପ ର
ରାଗବରୁଁ ଆଗବାଣୀ ଶୁଣିଲ ସର୍ପାରେ ।
ବେନି ଜନ ଲବେ ବେନି କରନ୍ତି ବିରୁର
ଭରସି କେହି କାହାକୁ ନଦେଇ ଉତ୍ତର । (୧।୨୭)

ପରେ ହାସ ଯୁବକକୁ ପୁଣି ଫୁଲ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଛି ଏବଂ ଲବ୍ୟବଧରରେ ସେ ସୂଚନା ଦେଇଛି ଓଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟଙ୍କର ଭେଟ

ହେବ । ଓଷା କଷରେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଭେଟିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଉଭୟ
ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ ହେତୁ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରେମ ଲେହି ଜାଣି ପାରିନାହାନ୍ତି । କବି ଏ
ହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କର୍ତ୍ତୃନା କରିଛନ୍ତି —

‘ମନ ଜୀବନ ସମର୍ପିଲି ତାରେ
ଆଉ କି ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଛି ଏ ବାହାରେ ।’ (୨।୨୮)

ପୁଣି ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତ ମିଳନର ସୂକ୍ଷ୍ମପାତ ହୋଇଛି ।
ଏ ସବୁ ମିଳନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଯେ ଭଳି ସ୍ବାଭାବିକ, ଭାଷା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି
ଲୌକିକ ହୋଇଛି ।

ଯେପରି;

“ମାଳତୀ ଜଳିକ ଅଳି ନରୁଡ଼ିଲ ପରି ନରୁଡ଼ଇ ତିଳେ;
ପାଣି ଆଣିମା ଅନ୍ଧସର ଭେଟକୁ ଜଗିଥାଇ ନଦୀକୂଳେ ।” (୩।୧୫)

ଉଭୟଙ୍କ ମିଳନରେ ପ୍ରେମର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୱାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇଛି ।
କବି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହି ମିଳନରେ ଯୁବକର ଅନୁରୋଧରେ ହାତ
କପରି ଜୁଡ଼ାଇ ଫୁଲ ସନ୍ତକ ରୂପେ ଦେଇଛି ତାହାର ହୃଦୟପୁଣୀ
ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି —

ଏହିପରି;

‘ଦିଅନ୍ତୁ କେଶରୀ କୁସୁମ ଗୋଟିଏ ସନ୍ତକ ତୋହର ଆଉ
ସୁନ୍ଦରୀ ବୋଲଇ ଏହି ଅନୁରାଗ ସବଦା ମୋଠାରେ ଥାଉ ।
ଗୋଷାରୁ କାଢ଼ିଣ କୁସୁମ ସୁନ୍ଦରୀ ରସିକ କରରେ ଦେଲ
ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ମୁଖେ ଚନ୍ଦ୍ରଦେଇ ମେଲଣି ହୋଇ ଅଇଲ ।’

(୩।୫୫-୫୭)

ଯେଉଁ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଥିଲା ଏକାବେଳେକେ ରାଜ
ଅନ୍ତଃପୁରର ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନା, ସେ ସମୟରେ କବି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ
ଯେଉଁକି ଭାବରେ ଏକ ଗୁଡ଼ିଆ ଝିଅର ପ୍ରେମ-ପ୍ରଣୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି
ଓ ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ସମ୍ପର୍କରେ ଚିନ୍ତା ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା
ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ବାସ୍ତବରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଘଟଣା ।

ବିବାହ :—

ବିବାହ ସମାଜର ହେଉଛି ଏକ ପବିତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଏହି ବିବାହ
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର ପଦ୍ଧତି ଅନୁଯାୟୀ ସମାହିତ ହୁଏ ।
ମଧ୍ୟ ଯୁଗୀୟ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରେମର ବ୍ୟାପକ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁ-
ମୋଦିତ ହିନ୍ଦୁ ବିବାହର ଚିନ୍ତା ରହିଛି ।

ବିବାହ ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ କନ୍ୟା ନିବାଚନ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହି
କନ୍ୟା ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କା ବୋଲି କେତେକ କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି ।
ଏଥିରୁ ତତ୍କାଳରେ ବାଲ୍ୟ ବିବାହର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା, ମାତ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ
ସମୟରେ ସମାଜରେ କ୍ଷତ୍ରୀୟମାନେ ଯୁବତୀ ବିବାହ କରୁଥିଲେ । କନ୍ୟା
ପୁଷ୍ପବତୀ ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନ ପ୍ରାପ୍ତିହେଲାପରେ ଏହା ହେଉଥିଲା ।
କନ୍ୟା ନିବାଚନ ପରେ କନ୍ୟାଦର୍ଶନ, ଲଗ୍ନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ; ସପ୍ତସଧବା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ
ମଙ୍ଗଳନ ବିଧାନ ପ୍ରଭୃତି ପରମ୍ପରାର ଅନୁକ୍ରମରେ କରାଯାଉଥିଲା । ଏ
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବୈଦେହୀ ବିଳାସରେ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ
ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି ।

ଯେପରି,

‘ବେହରଣି ଭାଙ୍ଗି ବିଭାଦିନ ମୂଳକରି
ବିଶୁଦ୍ଧ ତାର ଲଗ୍ନକୁ ଜ୍ୟୋତିଷେ ବିରୁଦ୍ଧି ଯେ ।’

ପୁଣି;

ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ସାତ ସଅଳଙ୍କାର କରି ତହିଁ
ବସ୍ତ୍ରପାଟେ ଲଲଟେ ସିନ୍ଦୂର ଚିତା ଦେଇ ଯେ ।’

ଏହାବ୍ୟତୀତ କୋକିଳ ସ୍ନାନ, ଗନ୍ଧପଣ, ଲବଣ ଚର୍ଚ୍ଚଣ ପ୍ରଭୃତିର
ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଲବଣ୍ୟବତୀରେ ବେଶ୍ ଉଚ୍ଚ
କୋଟିର ।

ଯଥା —

“ନାପିଣ୍ଡା ନୂତନ ସୂର୍ପେ ରେପି ନାରିକେଳ ।
ନବ ତେଲ ପ୍ରସାପ ବଦନ ଦୁର୍ବାଦଳ ।
ଦେନ ବାହାରିଲେ ଉଚ୍ଚେ ଫୁଲଫୁଲ ଦେଇ
ଗୀତ ଲଜ୍ଜା ସୁଖେ ଶଶା କି ଅବା ବଜାଇ ଯେ ।
ବଜାଇ ବିବଧ ବାଦ୍ୟ ଦେଶ ଗନ୍ଧର୍ବଲେ ।
ସପତ ଗୁହ ବୁଲିଣ ସଲିଳ ତୋଳିଲେ ଯେ ।’

(ଲବଣ୍ୟବତୀ---୩୦)

ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ବରର ଶୋଭାଯାତ୍ରା ବିଧାନ ଥିଲା । ଶୋଭା
ଯାତ୍ରାରେ ଗଜ, ଅଶ୍ବ ପ୍ରଭୃତି ପଟୁଆର ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେ ସବୁ ଦିନରେ
ଯାଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ତାପରେ ବରଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଦୂରରୁ ଆସୁଥିବା
ବରକୁ ବରପୂର୍ବା. ବଧୂ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶାଳକ ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ
ପୁଷ୍ପମାଳା ପିନ୍ଧାଇ ବରଣ କରୁଥିଲେ ।

ଯେପରି;

ବେଳ ଦୁଇ ଦଣ୍ଡ ଥାଉଁ ବର ଆଣିଗଲେ;
ପଥେ ଆସୁ ପୁଷ୍ପମାଳେ ଶାଳଙ୍କ ବରଲେ ।’

(କୋଟିଗ୍ରନ୍ଥାଶ୍ର ସୁନ୍ଦରୀ)

ବିବାହର ବିବିଧ ବିଧାନ; ଲଜାପତିଙ୍କର ବରଜନୀଙ୍କର
ଦୁଃଖୀତା, ସମୁଦ ସମର୍ପଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧାସି ବିଧାନ ପ୍ରଭୃତି ବିଶେଷ ଭାବରେ
ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ବିଧିର ସହିତ ବିବାହ ମଧ୍ୟରେ କୁମାରୀର ପାଦକୁ କୁମାରର
ହସ୍ତ ପୁଣି, ଅମ୍ବୁର ଜଳଟେକି କନ୍ୟାଦାନର ବହୁ ବିସ୍ତୃତ ଚିତ୍ତ ରହିଛି ।
ପୂର୍ବେହିତର ମନ୍ତ୍ରାଦାନ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବିବାହ ବେଶ୍ ଚିତ୍ତକର୍ଷକ ।

“ବେଦାନ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ବିଧିରେ ଆରମ୍ଭି ଶ କର୍ମ
ହମରେ ଉଦ୍ଧତ କଲେ କାନ୍ତକାନ୍ତା ନାମ ଯେ ।
ବଶିଷ୍ଠ ଅରୁନ୍ଧତୀ ଶ୍ରୀରାମ ସୀତା ପତି,
ଶିବ ପାଦୁକା ଏ ଆଦି ଲକ୍ଷ୍ୟମାନ କରି ଯେ ।
ଦ୍ଵିଜ ବଞ୍ଚି ନାରାୟଣ ବାପା ଯେଣୁ ଘନେ
ଚାରିଶ ନିବେଶିଲେ ତାହାକୁ ଦହନେ ଯେ ।
ମଧ୍ୟାହ୍ନ କାଳରେ ଯେ ତେଜ୍ୟା କରିବାକୁ
ଲଜାହୋମ ନକଲେଟି ଦହିଲେ ଲଜାକୁ ଯେ ।
କାନ୍ତାକାନ୍ତା କରି ପଦ୍ମ ଜୋକନଦ ଶିଖା
ଗୁଣ୍ଡ କରିଥିଲେ ବୋଲି କୁଶବଦ୍ଧ କଥା ଯେ ।
ପରାଉବ ଅନ୍ତେ ଦ୍ଵିଜ ସୁତା ଫେଡ଼ି ଦେଲ
ମନୋରାବ ପରାଉବ ଯେଣୁ ହେଉଥିଲା ଯେ ।
ଛୁଆଇଲେ କୁମାରକୁ କୁମାରୀ ଚରଣ,
ମନ୍ଥ ଅପୁରୁ ନିଶ୍ଚୟ ପଶିଲା ଶରଣ ଯେ ।
କନ୍ଦୁରେ ଅମ୍ବୁ ତୋଳିଣ ଦେଲ କନ୍ୟା ତାତ
କଣ୍ଡକୁ ଫମାନ ନୋହିଁ କି ଅବା ରୋଦିତ ଯେ ।
ବିଭାବିଷ ଶେଷ ଯହଁ ହେଲା ଏ ବିଧିରେ
ବରଜନୀ ଦେନିଗବେ ଅବରୋଧ ଧୂରେ ଯେ ।”

ବିବାହର ଶେଷପରେ କନ୍ୟାପିତା ସ୍ୱଇଛାରେ ଯୌତୁକ ପ୍ରେରଣ କରି ବରର ମନ ସନ୍ତୋଷ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କୁସଂସ୍କାର ରୂପେ ବର ପକ୍ଷରୁ ଦାମା ହୋଇ ସାମାଜିକ ବିରୋଧୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରୁ ଏବେ ତାର ଆବଶ୍ୟକତା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି ।

ମଧୁଶ୍ୟାମ କିଛି ବର୍ଷ ନା ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାପକ । ମଧୁଶ୍ୟାମ ବର୍ଷ ନା ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଅତି ରସମୟ ଶୃଙ୍ଗାର ପରମ୍ପରା ଗୁଡ଼ିକ । ମଧୁଶ୍ୟାମ ଗୁଡ଼ିକରେ କବିର ରସିକତା ସହ କବି କାବ୍ୟ ମାନସର ଚୁଡ଼ାନ୍ତ ପରିପ୍ରକାଶ ଦେଖିଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ବର୍ଷ ନା ରହିଛି । ତିନିଶହ ଅଧୁପତି ଚମ୍ପୂକବିୟା ତତ୍ତ୍ୱଲିଖିତ ସୁଲକ୍ଷଣା * କାବ୍ୟରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହାର କେତେକ ଦେଖି ଏକ ସମୟରେ ଚିନ୍ତାସେନ ଗଜବ ଓ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଶୋଭା ସୁନ୍ଦର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିନ୍ତାସେନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳର ଏକମାତ୍ର ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଖୀ ଦମ୍ପତି ଶଙ୍କଷଣ ଓ ସୁଲକ୍ଷଣା ଚରିତ କହିଛନ୍ତି । ସେହିମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ-ପ୍ରଣୟ, ବିବାହ, ମଧୁଶ୍ୟାମ ଲତାଦି ଓ ମଦୋପରି ବିରହର ସ୍ମୃତିରେ କାବ୍ୟଟି ମଧୁଗୁଳ ହୋଇଛି । ମଧୁଶ୍ୟାମ ସଜାଡ଼ିବାରେ ଆଡ଼ମ୍ବର ବର୍ଷ ନା ବାସ୍ତବରେ ଏଥିରେ ଯାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିର କଳ୍ପନାଘଟ ହୋଇଛି । ହାତୀଦାନ୍ତ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଚିନ୍ତିତ ଚନ୍ଦ୍ରା, ଦର୍ପଶବାଜ, ସଖୀଶେ ହାତୀଦାନ୍ତ ପଲଙ୍କରେ ହଂସଲି-ତୁଲୀ ବିଛାଇବା, ତୁଲୀ ଉପରେ ସୁବାସିତ ଫୁଲ ପାଖୁଡ଼ା ବିଛାଇ ତା ଉପରେ ଝିନବାସର ଆସ୍ତରଣ ଦେବା, ତା ଉପରେ ଶ୍ରୀକର୍ପୁର ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚପରେ ଝିନବସର ଆଉରଣ, ଏହି ବସ୍ତ୍ର ଉପରେ ଜାଇ ପାଖୁଡ଼ା ବିଛାଇ ତା ଉପରେ ସରୁ ବସ୍ତ୍ର ବିଛାଇ କର୍ପୁର ରଙ୍ଗ ବିଛୁରିତ ଦୁଇଟି ମୁତୁଳ ଶିରସ୍ଥାନରେ, କଡ଼କୁ ଏକ ଅପସର ଓ ପଦଦେଶରେ ନାଗେଶ୍ୱର ଗୁଣ୍ଡର ଦିଗଟି ମାଣ୍ଡି ସଜାଇ ରଖିବା ସହିତ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ବାସ ପାଣି

ପୂର୍ଣ୍ଣ ଝରା, ତାମୁଲବଟ, ପିକଦାଳୀ, ଇଞ୍ଚିଶୀ, ସୁଶୀତଳ ଯୋଗାଡ଼ ଏକ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବେଶର ସୂଚନା ଦିଏ । ଏହା ସହିତ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟାହ୍ନସମୟର ଧୂଳି ବରଷାରେ ପରିଚ୍ଛେଦିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହିପରି ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବାହର ଚିତ୍ର ମିଳିଥାଏ ।

ନାରୀଧର୍ମ :—

ସୁଗେ ସୁଗେ ପ୍ରେମ, ପ୍ରଣୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତୀକ ନାରୀ ପୁରୁଷର ଚିତ୍ତରେ ମାୟାର ଅଞ୍ଜନ ବୋଲିଛି ଓ ତାର ଶକ୍ତି ରୂପେ ସମାଜରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହେଇଛି । ସେ' ପୁରୁଷର ନର୍ମସଙ୍ଗିନୀ କେବଳ ହୋଇନା, ତାର କର୍ମସଙ୍ଗିନୀ ଓ ଧର୍ମ ସଙ୍ଗିନୀ ହୋଇଛି । ନାରୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅସରନ୍ତ ଉତ୍ସ ହେଉଛି ସୁଦ୍ଧା ସେ ସାମାଜିକ ପରମ୍ପରା ରକ୍ଷାକର ସମାଜରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପେ ସମ୍ମାନ ପାଇଛି । ପୁଷ୍ପବତୀ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମ, ସଙ୍ଗର ସ୍ୱାମୀର ଲଜ୍ୟାଦି ନାରୀଧର୍ମ ରୂପେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ।

ନାରୀ ରଜ ଦର୍ଶନରେ ହଳଦି; ଅର୍ପଣା ଲଗାଇ ସ୍ନାନ ବିଧି ଓ ପୁରୁଷ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଘରେ ରହିବା, ମୁଣ୍ଡ ମୁକୁଳା କରିବା ଇତ୍ୟାଦିରେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ ନାରୀର ଧର୍ମ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ମିଳେ । ପ୍ରଥମ ରଜପର୍ବରେ କୁମାରୀର ସଂସ୍ଥ ଅତରଣ ବିଧି ଯାହା ଓଡ଼ିଆ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରଚଳିତ, ସେ ସବୁ ଅବିକଳ ଭାବରେ ଏଥିରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୋଇଛି । ଏହି ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ରଘୁନାଥ ହରିଚନ୍ଦନ ସ୍ୱୀୟ 'ଲଳାବତୀ' କାବ୍ୟରେ ଏହାର ଏକ ବ୍ୟାପକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଯେପରି;

ମୁକୁରରେ ଦିଅ ରଙ୍ଗ ନଳିନ । ପୁଷ୍ପ କାନନେ ମଧୁପ ଯେସନ ।
ଏବଂଭୂତ ପ୍ରକାରେ ତାହା ଦେଖି । ବାସ ମୁଖଲ କଳାକର ମୁଖୀ ।
ରମ୍ୟ ଲେହିତ ବସନ ପିନ୍ଧଇ । ଜାନୁ କନ୍ଦର ନିବିଡ଼େ ରୁଦ୍ଧଇ ।

ଲୀଳାବତୀ ରତ୍ନମଣି ହେବାପରେ ତତ୍କାଳୀନ ସାମାଜିକତା ଅନୁଯାୟୀ ସାତଦିନ କାଳ ଘରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି ଏକାକୀ ଓ ପରେ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ନାନ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆର ସାମାଜିକତା ପୂରି ରହିଛି ।

ଯେପରି;

“ଗୋଳି ଝଲକି ତନ୍ଦନ ଅର୍ପିଲା । ସ୍ନାନ କରାଇବାକୁ ନେଲେ ବାଲା ।
ସାତ ଦିନ କୁଙ୍କୁମ ମଳକୁଟି । କରେ ଘେନି ବାହାର ଏକ ଚେଟି ।
ସାତଦିନର ଯେଉଁ ନାଟମାନ । ଏହି ସମୟେ ରଜ କରେ ଦାନ ।
ସ୍ନାନ କରାଇଲେ ଲେପି ତନ୍ଦନ । ଗର ଅଗୁରୁ ବାସ ଦ୍ରବ୍ୟ ମାନ ।
ତହିଁ ପୁନରପି ସ୍ନାନ କରାଇ । ରବି ଦରଶନେ ଅର୍ପଣ ଦିଆଇ ।
ମଥା ଶୁଖାଇ କଲେ ଦିବ୍ୟ ବେଶ । ନାହିଁ କହି ପାରିବା ଅବକାଶ ।”

(ଲୀଳାବତୀ-ତୃତୀୟ ଗୁଣ)

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରେ ସଚରତର ସଙ୍ଗ ନାଟର ନିୟମ, ସେବା ଧର୍ମ, ସ୍ବାମୀଭକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କବି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ‘ଉର୍ମିଳା ଗୁଣ’ରେ ଏହିପରି ନାଟଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ବିବରଣୀ ରହିଛି । ଏହି ଉର୍ମିଳା ଗୁଣଟି ସାବଣୀ ବ୍ରତ କଥା ପରି ଏକ ପ୍ରୌଢ଼ିକ କାବ୍ୟ । ଏହି କାବ୍ୟଟିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜନ୍ମେଥ ପ୍ରଫଳ ବଞ୍ଚିତ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତକୁ ଯାଆନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୁଷ୍ଟା ହୋଇଅଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ କମଳାଦେବୀ ପ୍ରବୋଧନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଉପଦେଶ ଛଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି ସ୍ବାମୀ ସେବାକୁ କୌଣସି ସେବା, ଘର୍ଷ, ବ୍ରତ ସରି ନୁହେଁ ।

ଯେପରି;

ଭଲ ମନ୍ଦ ସେ ଆପଣାରୁ କର୍ମ ।

ନିଜ ପତିରେ ସେବା ସ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମ । (ଉର୍ମିଳା ଗୁଣ ୧।୨୭)

ପୁଣି ସପ୍ତମ ଛନ୍ଦରେ ମଧ୍ୟ ନାଗର ଆଦର୍ଶ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୋଇଛି —

ଏହିପରି;

“ନାହିଁ ଚପଦାନ ନାହିଁ ଶୀର୍ଷ ହୋମ ନାହିଁ ଅତ୍ୟୁ ବ୍ୟୁର ।
ବ୍ରତ ଉପବାସେ ଆଦି ନାହିଁ ଫଳ ସ୍ୱାମୀସେବା ସର୍ବପର ।”
(୭।୨୪)

ସତ୍ତା ନିଷ୍ଠା ହେଉଛି ନାଗର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ସତ୍ତା ନାଗର ବହୁ ବିଚିତ୍ର ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ନାଗର ସତ୍ତା ନିଷ୍ଠା ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଅନୁପଲବ୍ଧ । ବୈଦେହ୍ୟା ବିଳାସରେ ଏହି ସତ୍ତା ସମ୍ପର୍କିତ ବହୁବ୍ୟାପୀତାଙ୍କ ମୁଖରେ ଅଜ୍ଞାନ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ।

‘ବିକଶିଛି କି ଶିଖରୀ ଶିଖର ।
ବିନା କଳରେ ପଦ୍ମ ତା ସଙ୍ଗେ
ବନ୍ଧନ ଆଶା ବନ୍ଧରେ କି କୁଞ୍ଜର ।
ଶୁଣା ପ୍ରବନ୍ଧ କି ମୂର୍ଖ ମୁଖେ ଗୋ ବାମାଏ ।
ବଳି ପଡ଼ିବା ଏ ମାନ ହେବ ।
ବିକଳେଷୁ ଚିତ୍ତ ନ ଟଳିବ ।
ବିନା ଶ୍ରୀରାମରେ କୋଟିଏ କାମରେ ।
ଏକ ପାମର କି ସମ୍ଭବିବ ଗୋ ବାମାଏ ।’

(ବୈଦେହ୍ୟା ବିଳାସ — ୩୫ ଛନ୍ଦ)

ଗୋଟିଏ ସତ୍ତା ନାଗର ଆତ୍ମ କଥନରେ ସ୍ୱାମୀପ୍ରତି ନିଷ୍ଠା ଏଥିରେ ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ ।

ନାରୀ—ଜନନୀ, ଭଗିନୀ, ଜାୟା, କନ୍ୟା ରୂପରେ ସ୍ତ୍ରୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରେ । ନାରୀଶିକ୍ଷା, ନାରୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତି କେତେକାଂଶରେ ହୁଏ ଅଗ୍ରଣୀଳ । ଏହି ସବୁ ପାଇଁ ଚରଚଚେ ନାରୀଧର୍ମ ପାଳନ ଏକ ଆଦର୍ଶ ସୁସ୍ଥ ସମାଜ ଗଠନରେ ସହାୟକହୁଏ । ଏହି ନାରୀଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ମାନଙ୍କରେ ରହିଛି ।

ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରଣୟ :—

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରେମର ପୁଷ୍ପଳ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଛି । ପ୍ରେମ ହେଉଛି ଏକ ମାନସିକ ଭାବ । ଏହି ମାନସିକ ଭାବରେ ନାୟକ ନାୟିକା ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ଜୀବନର ଧୂସର ଭୂଇଁରେ ଏହି ପ୍ରେମକୁ ନେଇ ମାନବ ଜୀବନ ଧାରଣ କରେ । ପୁଣି ସେ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ସତ୍ତା ଅନୁଭବ କରେ । କାବ୍ୟରେ ଏ ସବୁ ପ୍ରେମର ଚିତ୍ର ବ୍ୟାପକ । କବି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ଧନଞ୍ଜୟ-ଭଞ୍ଜ ପ୍ରମୁଖ ଏ ସବୁର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ‘ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ’* ରେ ପ୍ରେମର ଭାବାବେଗ କେଶ୍ ଟିକ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରେମ ଦେହ, ମନରେ ଅନୁରାଗ ସୃଷ୍ଟିକରିଛି । ପ୍ରେମିକ ପ୍ରତି ପ୍ରେମିକାର ଅନୁରାଗ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟର ବହୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଭାବନାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି —

“ମନ ବୋଲଇ ରସନା ତୁମ୍ଭେ ଧନ୍ୟ ରସବତୀ ସୁଧାବାଣୀ
 ପ୍ରଥମେ ତୁମ୍ଭେ ତା ଆହ୍ୱାନ କରିବ କହିବ ପୁଣି ବଖଣି ।
 ରସନା ବୋଲଇ ତୁମ୍ଭେମନ ସବୁ ପଶୁବନ୍ତ ତପରୁଣ
 ଯଦା ତୁମ୍ଭେରେ ଅବରତ ବିହାର କରିଅଛ ମନୋହାରୀ ।

ମନ ବୋଲଇ ମୋତେ ଯା ଅନ୍ତରେ ରଖିଣ ଅନ୍ତର କଲ
 ଯାହା ଲାଗି କରି ବର ବଞ୍ଚିବାଳି ଦେଖି ମନ ତନ କଲ ।
 ପୁଣି ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାର ସୁଧାରସ ବଚନ ପ୍ରେମ ଲଳିତା
 ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ଆସ୍ବାଦନ କରି ହେବ କୋଟି କଳ୍ପଚନ୍ଦ୍ରା ।
 ଏମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରଧୁ ଗଣକୁ ଆଶ୍ୱାସି ନୃପତି ତଳକ ସୁତ
 ଅନୁରାଗେ ପ୍ରେମ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ପୂରିତ ପଡ଼ଇ ପ୍ରିୟା ଉଦୟ ।’

(୯।୩୮-୪୩)

ଏହିଠାରେ ପ୍ରେମ ଦେହର ହୋଇ ମଧ୍ୟ କେତେକାଂଶରେ ସଂଯମ ଓ
 ଶୁଚିତ୍ୱ ହୋଇଛି । ଏଠାରେ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ଠାରେ ନାହିଁ ଚଞ୍ଚଳତା-
 ବରଂ କାହା ନୈସର୍ଗିକ, ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଶୁଦ୍ଧ । ସେ ହେତୁ କବି ଏ
 ପ୍ରେମର ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି—

“ତୁମ୍ଭେ କାନ୍ଦନ୍ତୁ, ମୁଁ ତାର ଚନ୍ଦ୍ରକା
 ତୁମ୍ଭେ ଜୀବନ ମୁଁ ମୀନ ।
 ତୁମ୍ଭେ ଜଳଧର ମୁଁ ସଉଦାମିନୀ
 ମୁଁ ଦେବ ତୁମ୍ଭେ ଜୀବନ ।” (୯।୩୭)

ପ୍ରେମପଥ ଲିଖନରେ ସେ ସମୟରେ କାଗଜର ବ୍ୟବହାର ଥିବା
 ବର୍ଷ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରଚନାବଳୀରୁ ଅନୁମେୟ ।
 ହେମବନ୍ତୀ କାଗଜରେ ପତ୍ରର କୁଙ୍କୁମ ଗୋଳା କାଳରେ ପ୍ରେମପଥ ଲିଖନ
 ବଧୁ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏହି ବଧୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ମଧ୍ୟ ଚଳି ଆସୁଛି । ସାଧାରଣ
 ପଥ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରେମ ପଥ ସବୁଜ କାଗଜରେ ଫୁଲପତ୍ର ପ୍ୟାଡରେ ଲେଖା
 ଯାଉଛି । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଏଫେନ୍ସ ପକାଇ “Forget me not”
 ଲେଖା ଯାଉଛି । ମାତ୍ର ଏ ସବୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବହୁକାଳରୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଶତକ
 ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଚରିତ ହୋଇଥିଲା । ବୃନ୍ଦାବନ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରେମପଥ
 ଲିଖନର ପଦ୍ଧତି ଏହିପରି ଅନୁସୂତ ହୋଇଛି,

‘ହେମବନ୍ତୀ କାଗଜ ଉପରେ । ତନ୍ତ୍ର କପୁର ଦଳ ପଥରେ
କନକ ଆଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ନଖ କୁମର । ତାହା ଲିଖନ କଲ ସଭର ସେ

(୧୦।୧୧-ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ)

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ବିରହରେ ହୋଇଛି ମଧୁର । ଏହି
ବିରହ ମଧ୍ୟରେ ନାୟକ ନାୟିକା ଉଭୟଙ୍କ ମନରେ କାମନାର ମଗର
ଶର ଉତ୍ତେଜନ କରିଛି । ବୟସ ହେଲପରେ ଅନ୍ୟପୂର ମଧ୍ୟରେ ରହି
ଗୋପନ ପ୍ରେମ କରିବା ଓ ସଖୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତଭାବେ ପୁରୁଷ ସହ
ମିଳିତ ହେବା ଥିଲା ମଧ୍ୟ ସୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରେ ଏକ ଲକ୍ଷଣିକ
ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ‘ରୁଟ ଇଚ୍ଛାବଟା’ * ରେ ଏହି ସବୁ
ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ରୁଟ ଇଚ୍ଛାବଟା ନାମରେ ବନମାଳୀ ଦାସଙ୍କର ଅନ୍ୟ
ଏକ ରଚନା ଶ୍ରୀ କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ମଧ୍ୟ ସମୀକ୍ଷିତ
ହୋଇଛି । ବୟସ ହେଲପରେ ଇଚ୍ଛାବଟା ବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ
ନଯାଇ ରହିଛି ଅନ୍ୟପୂରର ବଚନ ମଧ୍ୟରେ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେ
ବିରହ ଅନୁଭବ କରିଛି ତାର ପ୍ରେମିକ ଠାରୁ । ସେ ତାର ପ୍ରେମିକ ମଧୁ-
କର ସହ ମିଳିତ ହେବା ପାଇଁ ରାଜପୁରର ଜନୈକ ସଖୀର ସାହାଯ୍ୟ
ଲେଉଟିଛି । କାମାର୍ତ୍ତ ଇଚ୍ଛାବଟା ମଧ୍ୟକରକୁ ନାରୀବେଶ ଧାରଣ କରି ତାହା
ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଦେଇଛି;

‘ନଗନ ପୁଲକର ସମସ୍ତରୂପ ତୋର କ ମାର୍ତ୍ତ ମୋ ପ୍ରୀତି ଭଜନ
ସଖୀ ସଙ୍ଗତେ ତୁହି ଅନ୍ୟ ବେଶକୁ ବହି ଆସ ଆନ ମାର୍ଗେ ବହନ ହେ ।
ଯୁବାବର । ତଷଣେ ପ୍ରିୟ ବେଶ ହୋଇ
ସଖୀ ସଙ୍ଗତେ ତାର ଆନ ମାର୍ଗରେ ଯାଇ ଇଚ୍ଛାର ସନ୍ନିଧେ ମିଳଇ ।’

(୭।୮)

ଗୁପ୍ତ ମିଳନ ପାଇଁ ନାୟକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଇ ରୁଟ ଇଚ୍ଛାବଟା
ନିକଟକୁ ଯାଇଛି ସେ ତାର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରାଣ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଛି । ଏହା

* ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ, ପାଣ୍ଡୁଲିପି ନଂ—୩୮

ପରେ ଶୃଙ୍ଖାରକତା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସଂସ୍କୃତ ଚୌରପଞ୍ଚାଶିକା'ର ଆକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ବହୁସ୍ଥଳରେ ରହିଛି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କାମାତୁର ନାୟକର ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି —

‘ସୁନ ଉରଜଘନ ଦେଖିଣ ଲଜ୍ଜାଭର ହେଲ ରମଣୀ ମଣି ଶିରେମଣି
କବରୁ କୁସୁମମାଳା ଘେନିଣ ଦାସେ ମାଳଲ ଚତୁର ଚରୁଣୀ ସେ ।

ଗୁହବର । ରତ୍ନମାନଙ୍କେ ଆଲୋକିତ ।

ଅଙ୍ଗ ପ୍ରବେଶ ଦେଖିହୋଇ ସେ ସ୍ଥିତମୁଖୀ ଲଜ୍ଜାକୁ ତେଜଲ ଭୁବିତ ସେ
(ଛା ୨୩୭)

ଏହି ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସମାଜରେ କଭଳି ଗୁପ୍ତ ମିଳନ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଏସବୁ ବିବେଚନା କରି ରାଜ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରହୁଥିବା କୁମାରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ଭବ ହେବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି ।

ପ୍ରୀତି ସମସ୍ତ ମାନସପୁ ଗୁଣାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହି ପ୍ରେମରେ ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ପାଷାଣରୁ ରମ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରୀତି ସଂସାରରେ ସାର ପଦାର୍ଥ । ‘ଶୋଭାବତୀ’ କାବ୍ୟରେ ପଂଥୁଜ୍ଞାନା ନୟାଗଡ଼ର ରାଜକବି ପ୍ରଭୁନିଧିର ମାନଧାତା ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

‘ପୀରତି ସମହୋଇ ସଂସାରେ ସାର ନାହିଁ

ଶିଖରେ ବୁଧେଛନ୍ତି କହି

ପ୍ରଣବରୁ

ପ୍ରୀତିରେ ଦ୍ରବୁଅଛି ଶିଳା

କପୋତ ପ୍ରୀତିରେ ତପିଲ

ପଶୁ ପାଷାଣୁଧର କରିବେ ତୋତେ ଲୋକ

ଏତେ ସରଳ କଥା ଗଲରେ । (୧୩୯)

ଶୋଭାବତୀ କାବ୍ୟରେ ଦେହକ ଓଷା ଓ ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟଧିକ କାମାତୁର ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଚଉପଞ୍ଚ ବନ, ନାଗର ନଗ୍ନ ଦେହ

ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ଯାଥାର୍ଥତା ନିହିତ ବୋଲି କବି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ
କୁଣ୍ଡାବୋଧ କରିନାହାନ୍ତି ।

ଯେପରି;

‘ଯୁବକ ସଙ୍ଗ ବହିନୀ ଯେ ଫୁସ ତାର
ଜୀବନ ଥିଲେ ମୃତ୍ୟୁସଙ୍ଗରେ ତାହାକୁଟି ଲେଖି,
କରିନାହିଁ ଯେ ଦର୍ଶନ ବାଳାମଣି
ବିବଦନ କେଉଁ ସୁଖ ଲଭିଅଛି ତାହାର ଆଖି ।’
(୩୧୩)

ପୁଣି;

‘ଗଉଁସଠି ବନ୍ଧ ବିଧି ରଚିଲେ ଦମ୍ପତି,
ଘାଳନ୍ତି ଏଥୁ ବଡ଼ କି କୁବେର ସମ୍ପତି ।’ * (୩୧୩)

ସମାଜରେ ବଡ଼ ପୁରୁଷ ଓ ବଡ଼ପୀ ନାରୀ ମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ
ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଛି । ବଡ଼ ପୁରୁଷ ମାନେ
ସ୍ବାମୀର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ବଡ଼ପୀନାରୀ ସହିତ ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି । ଏହି
ସମ୍ବୋଧନ ବର୍ଣ୍ଣନା ରଦ୍ଦନାଥ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ‘ଲୀଳାବତୀ’ କାବ୍ୟରେ
ରହିଛି ।

‘କେଉଁ ବଡ଼ ପୁରୁଷ ବଡ଼ପୀ ପାଶେଯାଇ ।
ସଂକେତ କରଇ ଦିନେ ରହିଯିବି ମୁହିଁ ।
ତୋହ ପତି ଆଜ ଯିବ କାଲି ମୁଁ ରହିବି ।
ଦୁଇ ଦିବସ ବାଟ ଯାକ ଏକାଦିନକେ ଯିବି ।
ଭୟ ତେଜ ଛୋପୁଣେ କରିବି ସୁରତି ।
ଶୁଣିଣ ଅପଦନ ଉଲୁହାଇ ହଉକଲ ଯୁବତୀ ।’

(ଲୀଳାବତୀ)

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ ହୋଇଛି ।
ଏଠାରେ ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟରେ ମାନବର ସ୍ବାଭାବିକ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୃଷ୍ଟାର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରକାଶ

କୁଳଶୀଳ ବେଢ଼ାର ସବୁ ଏକ ପ୍ରକାର
 ଅମ୍ବର କରଣ ଅଢ଼ାଳ, ହେ କୃପାନ୍ଧୁ ।
 କିଛିକାଳ ବାଣିଜ୍ୟ କଲୁଁ । କେତେ ସୁଖରେ ଦିନ ନେଲୁଁ ,
 କଂସ ଦୂତ ବତାସ ଜଳତ ଏବେ ନାଶ
 ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଦୁଃଖକୁ ଚଲୁଁ ହେ ।'

(୨୭।୧୨- ରସକଲ୍ଲୋଚନ)

ଲବଣ୍ୟବତୀରେ କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ସମୁଦାତା । ଓ
 ବାଣିଜ୍ୟର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ସମୟରେ କଭଳି ଜଳଦସ୍ୟୁ-
 ମାନେ ବୋଇତରୁ ଜନସମ୍ପ୍ରସାଦ ମାନ ଲୁଟି ନେଉଥିଲେ ସେ ସମୟରେ
 ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି । ବୋଇତ ବନ୍ଦାଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ପ୍ରଚଳନ
 ଥିଲା । ସାଧବ ଯୁବକମାନେ ଅର୍ଥସଂଗ୍ରାହୀ ସହ ବୋଇତ ବନ୍ଦାକତାକୁ
 ଯାଉଥିଲେ ।

ଯଥା :—

ବହୁଷ ଲାଗିଲା ଯାଇ ସିଂହଳ ଦ୍ଵୀପରେ
 ସାଧବ ଯୁବକମାନେ ଅତି ପ୍ରମୋଦରେ
 ଗଲେ ବହୁଷ ବନ୍ଦାକ
 ଅର୍ଥସଂଗ୍ରାହୀ ମାନ କରେ ହୁଳହୁଳ ଦେଇ ।'

(ଲବଣ୍ୟବତୀ — ୧୭ଶ ଛନ୍ଦ)

ଭିକ୍ଷୋଡ଼ାଗାମୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ୧୪୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଭାରତକୁ ଜଳପଥ
 ଆବିଷ୍କୃତ ହୁଏ । ଏହି ଜଳପଥ ଆବିଷ୍କାର ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ
 ନାବିକମାନେ ପିପିଲି, ବାଲେଶ୍ଵର ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ବାଣିଜ୍ୟ କୋଠମାନ
 ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଜଳଦସ୍ୟୁମାନେ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ
 ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଜଳଦସ୍ୟୁମାନେ ଥିଲେ ମୁଖ୍ୟତଃ
 ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ନାବିକମାନେ । ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ନାବିକମାନଙ୍କ ସହ ଓଡ଼ିଆ
 ନାବିକମାନଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧର ବହୁ ଐତିହାସିକ ପ୍ରମାଣ ରହିଛି । ଲବଣ୍ୟବତୀରେ

ଏହି ଜଳଦସ୍ତ-ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା କରାଯିବା ବୋଇତ ଲୁଣିତ ହେଉଥିଲା,
ତାହାର ପ୍ରମାଣ ରହିଛି;

“ଅତି ଦରିଦ୍ର ମୁଁ ବନ୍ଧନ ବଣିଜ କରୁଛି ଉପାୟ ବଳରେ

ଭଲ ମନ ଅଛି କି କମାଳରେ, ଦଳବ

ସେ ତୁହି; ମୋ ଘୋଡ଼େ ଗୋରର

ଦୟାରେ ଲଗା କଲୁର

ମୁହଁ

ମାର-ତସ୍କର ଦେଇ ଦରମା

ପ୍ରାଣଧନ ଲୁଟିବାକୁ କହିଛି ।

ଅସ୍ପୃଶ୍ୟାନ୍ତ୍ରିକ ଅଂଶୁର ପବନ ଛୁଇଁ ଗ୍ରସମ ପକାଉଛି ।’

(ଲବଣ ବଙ୍ଗ- ୨୯ ଛନ୍ଦ)

ଓଡ଼ିଶା ନୌବାଣିଜ୍ୟରେ ଦେଶକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ବିଦେଶକୁ
ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ମଣି, ମୁକା ଦେଶର ପଦାର୍ଥ ଦେଇ ଆଣୁ ଥିଲା । ଇଂରେଜ
ମାନଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର ମୁହଁରୁ ରଗତ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଉତ୍କଳର
ଜଳଯାତ୍ରା ଓ ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ
ବିରୁପାକରଙ୍କ ‘ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳରେ ଜଳଯାତ୍ରା’ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ
ପୁସ୍ତକ । ଏଥିରେ ଉତ୍କଳର ଅନ୍ତତର ଗୌରବ ଗାଥା ରହିଛି ।

ବିଭୂପ୍ରୀତି :—

ଓଡ଼ିଶାର ଜନ ମାନସରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ପ୍ରୀତିର ବଳିଷ୍ଠ ସୂଚନା
ମିଳେ । ଓଡ଼ିଶା ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ । ଏହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ଏହାର ସମସ୍ତ
ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରେ
ପ୍ରତ୍ୟେକ କବି ଏକ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା
ମାନଙ୍କର ପୂଜା କରିଛନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ‘ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ’ କାବ୍ୟରେ ସ୍ଵ-
ଶିଷ୍ଟଦେବଙ୍କର ପୂଜା କରିଛନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର
ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ଏହା ବେଶ୍ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ:—

‘ପରମବ୍ରହ୍ମ ଦାରୁରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ଲାଳା ମନ୍ଥାଧର ଶିରରେ
ପାଶେ ସଂକର୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ସୁଭଦ୍ରା ସିନ୍ଧୁଜା ଦେନ ନରନ୍ତରେ
ଅଗ୍ରତେ, ବିରଜେ ପ୍ରମୁ ଖଗବର
ସୁର ନର ବ୍ରହ୍ମ । କାଟ ପଡ଼ଜାଦି ମୋକ୍ଷର ଅଟନ୍ତି ଆକର ?

(୧।୧-ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ)

ସୁଖି ସେ ଅନ୍ୟସ୍ତ ରମ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରମୁଖଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ
ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହି ରମ, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ
ଠାରୁ ଉତ୍ତର —

“ସେହୁ ରମାଦି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଲାଳାଜଳ ନିପୁତରେ
ସେ ବିଜେ ମଳ ଅତଳ ଶିଖ ଦାରୁ ଶରୀର ଧରେ ।
ତାଙ୍କ ଚରଣ ଯୁଗଳ ନିତ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମା ଶଙ୍କର ଧାୟୀ
ଯାହାକୁ ସ୍ତୁତି କରିଣ ଲେଖି ନିଗମ ଜାଣିନାହିଁ ।
ସେହୁ ଭଗତ ବସିଲ ହରି ସକଳ ଲୋକଗତି
ନୃପତି ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜର ସେପାଦେ ନିତ୍ୟମତି ।”

(ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ)

ଘନକୃଷ୍ଣଦାସ ‘ସୁଭଦ୍ରାହରଣ’ * କାବ୍ୟରେ ଅପାର ଭକ୍ତର
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ
ଲୀନ ହେବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ମତେ ପତେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମହିମା
ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କାବ୍ୟଟି ମୁଖରିତ ହୋଇଛି । କବିଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାଣତା
ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି :—

ଏହିପରି;

“କଷ୍ଟ ମଳଗିରି ନାଥ ପ୍ରଭୁ ଚକାଡ଼ୋଳା
ସିନ୍ଧୁ ତରବାକୁ ମୁଁ ପଥର କଲି ଭେଳା
ଭବସନ୍ତ ମୋତେ ପାର କର ନାରାୟଣ
ମୁଖ ଘନକୃଷ୍ଣ ଆଶା ବଳାଉଛି ଶ୍ରୀଚରଣ ହେ ।”

(୨।୪୮)

ଘୋରାବଘା ବଳାସ * କାବ୍ୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଦୂରଦାସ ମଧ୍ୟ
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କୁ ଅଲୌକିକ ଅନନ୍ତ
ରୂପେ ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି :—

“ଜୟ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଅନନ୍ତ ଅରୂପୀ
ଅଶୋକାର ପୁରୁଷ ଯେ ସର୍ବଦେଶେ ବ୍ୟାପି ଯେ ।
ତୁମ୍ଭେ ଯେ ସଂସାର ପ୍ରଭୁ କଲ ଆତନାତ
ସମସ୍ତେ ବୋଲନ୍ତି ତୋତେ ଜଗତର ନାଥ ।
ନୟନରୁ ତନ୍ମୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିଶ୍ଚାୟ ମରୁତ
ଅବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ପୁରୁଷ ଲୋର ନାହିଁ ତାତମାତ ଯେ ।
ଅନନ୍ତ ମୂରତି ତୋରେ କେ କରିବ ଅନ୍ତ
ଅନ୍ତ କରି ନପାଇଲେ ହର ଚଉମାଥ ଯେ ।”

୩।୧୯-୨୨)

“ଘୋରାବଘା ବଳାସ” ଏକ ପୌରାଣିକ କ୍ଷୁଦ୍ରକାବ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ
ତହିଁରେ କାବ୍ୟଯୁଗ ଉଷା ଲେକର ମଧୁର ଶୂରଶ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ।
ଏହି କାବ୍ୟଟି ଉଷାଭିଳାଷ, ରହସ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀ, ଶଶିସେଣା ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟର
ସମସାମୟିକ ସୃଷ୍ଟି ପରି ମନେହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଜନମାନସରେ ପ୍ରବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ସେ
ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଶ୍ୱାସରେ ସମାଜରେ ସୁସ୍ଥ ଓ ସୁଜ୍ଞାନ ଜୀବନ ଯାପନ
କରେ ।

ପୋଷାକ ଓ ଅଳଙ୍କାର :—

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ପୋଷାକ ଓ ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ
ନାୟକ ନାୟିକା ନିଜକୁ ସଜାଇଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ ନାୟକ ନାୟିକାର ଅଙ୍ଗ-
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏହି ବେଶଭୂଷା ଓ ଅଳଙ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଥିଲା ରୂପବନ୍ତ । ରଘୁନାଥ
ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ‘ଲୀଳାବତୀ’ କାବ୍ୟରେ କବି ଲୀଳାବତୀର ଅଳଙ୍କାର ବର୍ଣ୍ଣନା

* ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ନଂ—୧୧୨

କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଉକ ସମାଜର ନାରୀମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଅଳଙ୍କାରର ଚିତ୍ର ମିଳେ ।

ଯେପରି,

“ଅଳଙ୍କା ମଣ୍ଡନେ ଏ କର୍ଣ୍ଣ ସେ କର୍ଣ୍ଣ ସେକର୍ଣ୍ଣ ସରିକ କୁରୁକ
ସାନ୍ତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ତାବରେ ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ପଙ୍କଜ ବେଢ଼ି ଢାଳ
କି ଅବା ବିଧାତା ବିଶ୍ୱର କରିଛି ।

ଚନ୍ଦ୍ରଦନ କେହି ସୀମା ନ ଲଙ୍ଘିବେ ମଧ୍ୟରେ ପାଚେରୀ ଦେଇଛି ।
କରୁର ଉପର ପ୍ରଦେଶେ ମୁକୁତା ଜାଲିଆ କାନ୍ତ ହୋଇଅଛି
ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର କେଶ ରହୁଦନ୍ତେ ଧରି ଥିଲ ପ୍ରାୟେ ହୋଇ ଦିଶୁଛି
ମୁକୁତା ଜାଲି ଅଛି କେଶ ଉପରେ
ନକ୍ଷତ୍ରମାନ ମାଳ ମାଳ ହୋଇ କି ଆଜ ଉଠିଲେ ଗଗନରେ ।’

(୧୧।୯-୧୧)

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ନାରୀର ବେଶଭୂଷା ବର୍ଣ୍ଣନା ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତା ପୂର୍ବରୁ ଥିଲା । ହିଲମିଲ ମାଳ, ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ନାନ, ଶିରରେ କସ୍ତୁରୀ ତିଳକ ରେଖ, ମଲ୍ଲୀକର୍ତ୍ତ୍ତି, ନାକଚଣା, କାଚପାଷାଣମାଳ, ମୋତି ରୂପଧର, ସ୍ନାନଗା-ମୋତିହାର, ପ୍ରବାଳ ବାହୁଟି, କଚଟି, ମକର୍ତ୍ତରୁଡ଼ି, ବଳୟ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମୁଦ୍ରକା, ଘାଘୁର ବଳାହଂସକ, ନବରସ ଜଡ଼ିତ କାଞ୍ଚଲୁଗା, ଓ ଶାଢ଼ୀ ଉପରେ ‘ଜାଲି ନୂତନ ପତମା ପାଗେଡ଼ି’ ପ୍ରଭୃତି ଅଳଙ୍କାର ବେଶଭୂଷାର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି ।

କିନ୍ତୁ ଅପରପକ୍ଷରେ ଯାହା ଜାଲିକ ଓ କେଲୁଣୀର ବେଶବିନ୍ୟାସ ଭିତରେ ସେ କାଳର ନିମ୍ନତମ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ବେଶଭୂଷା ଦିଆଯାଇଛି । ନଟୀର ବେଶ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ନଟୀର ଜୁଡ଼ା ଅତି ସ୍ଥୁଳ, ଚୂଳମୂଳରେ ଖୋସିଛି କଠର ପାନିଆ, ଜୁଡ଼ାମୂଳରେ ସେବଣ ପାଖୁଡ଼ା, ପରିବର୍ତ୍ତେ ବଣମଲ୍ଲ ଫୁଲମାଳା ବେଢ଼ାଇଛି । ତହିଁରେ କଅଁଳିଆ ଆମ୍ବଡ଼ାଳ ମିଶି ରହିଛି । ନଟୀର ପାଟିରୁ ନାଲି ପାନପିକ ଓଠରେ ବନ୍ଧି ପଡ଼ୁଛି । ଭାଲରେ ପାନପି ଚିତା, ବାମ

ବାହୁରେ ନାଲି ପାଟର ବରତ । ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ ଦେହରେ
ଲେପିଛି ବଣ ହଳଦି । ମଞ୍ଜୁଆଡ଼ିରେ ନଖ ପକ୍ଷିଛି ଓ ବଉଳ ଅଳଙ୍କାର
ମଧ୍ୟରେ ଢାଢ଼ାଣ ବାହୁରେ ବିଦମାଳି, ହାତରେ ରୂପା କଣିଆଳି, ପାଣିକାତ
ହାତ ଗୋଡ଼ରେ ରସମୁଦ୍, ଦର୍ପଣମୁଦ୍, ଗୋଡ଼ରେ ପୁଣି ଶିକୁଳବନ୍ଧା
ପାନପତ୍ରୀ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ମଧ୍ୟରେ ଫୁଲଗୁଣା, ସୁନାକଣ୍ଠି ନାକଚଣା
ଧଣ୍ଡିକଳା, ରୂପାସୂତା — ତାର ଶାଢ଼ୀ ହେଉଛି ‘ସବୁ କେନ୍ଦୁଳ ପାଟ-
ଶାଢ଼ୀ’ ଓ କାଖରେ ସେ ସାପପେଡ଼ି ଜାକିଛି ।

ଐନ୍ଦୁଜାଲିକର ବେଶ ହେଉଛି ପ୍ରାଚୀନ କେଳାର ବେଶ-ପୁରୁଷ
ଚଉତର ପତନରେ ଗଭ୍ର ବାନ୍ଧି, ଲଲଟରେ ତାର ଚନ୍ଦନ ସିନ୍ଦୂର,
ତଲକ, ବାମ ହାତରେ ସୁନାର ସରଳ, ସ୍ତନରେ ପଇତା, କଣ୍ଠରେ ସୁନା-
ସୂତା, କାନରେ ମୁକୁତାର ନାରୁଲି ଯୋଡ଼ି ଓ ବାଳ । ସେ ପିନ୍ଧିଛି ଲମ୍ବା
ଖଦ ଓ କଟୀରେ ଭିଡ଼ିଛି ଆଟଶସ୍ତ୍ରୀ । ସେ ପୁଣି ଉଲୁକ, କୁହକ,
ଗୋଟିକା, ଅଞ୍ଜନ, ପାଦୁକା ଲେପନ ବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରବୀଣ ।

ଏହି ଅଳଙ୍କାର ବେଶଭୂଷା ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚ ଓ ନମ୍ନ ସମାଜର
ବେଶଭୂଷା ଓ ଅଳଙ୍କାର ଯେପରି ଚିହ୍ନିତ ହୋଇଛି ସେ ପ୍ରକାର ବର୍ଣ୍ଣନା
ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାବ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ! ଉତ୍ତମକୁଳର ମାଲୁଣୀ
ଚରିତ୍ର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ବେଶର ନାହିଁ ।

ଶିକ୍ଷା : —

ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟରେ ବହୁ ବିଦ୍ୟା, ଶିକ୍ଷା ସମାଜର ପ୍ରତିକଳ୍ପ
ଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ସଙ୍ଗୀତ, ସାହିତ୍ୟ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ଭୂଗୋଳ,
ପଦାର୍ଥ ବିଦ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦିର ଆଦର ଥିଲା । ନାୟକ, ନାୟିକା ପ୍ରତିଷ୍ଠାପକ
ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାରେ ଧୁସୁଣ ଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପକ କାବ୍ୟରେ ଏହି
ବିଦ୍ୟାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ତମିଜ ସିଂହଙ୍କ ସୁଲକ୍ଷଣା କାବ୍ୟରେ
ରଜକୁମାରର ବିଦ୍ୟା ପଠନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତେକ ଶାସ୍ତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା
ରହିଛି —

“ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ମୃତି ମାତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର
ପୁରାଣ ଆଗମ ବିଦ୍ୟା ଅସୁବିଦ୍ୟା ମାର୍ଗରେ ।”

(୩୩୭ ପୁଲକଣ)

ପୁର ଜନ୍ମକାଳୀନ ଲୌକିକ ବିଧି ସହ ବିଦ୍ୟାପାଠର ବର୍ଣ୍ଣନା
ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ରହିଛି :—

“ଏ ଅନ୍ତେ ପ୍ରବେଶ ପଞ୍ଚମ ବରଷ ହୁଅନ୍ତେ କଲେ ନାଉଡ଼ି
ଚୋପତି ପୂଜା କରାଇ ସେ ରଜା କୁଆଁଇଲେ ପୁଣି ଖଡ଼ି ।
ଖଡ଼ିପାଠ ସାରି ପାଣିନ୍ୟାସ କରି ବ୍ୟାକରଣ ହିଁ ଧାରିଲ
କାବ୍ୟଲକ୍ଷାର ନାଟକ ଗଟଟାସ୍ତ୍ର ହୃଦୟଜ୍ଞମ ସେ କଲ ।
ଜ୍ୟୋତିଷ ଛନ୍ଦଶାସ୍ତ୍ର ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ଆଗମ ଶୁଦ୍ଧ
ଇତ୍ୟାଦି ବିଦ୍ୟାର ପାର ଗରଭର ହୋଇଲ ସରିତ ପତି ।

(ପୁଲକଣ ୩୪୭-୪୮)

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ସମାଜର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାରିକ ବିଦ୍ୟା ପାଠର
ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । କୁମାରୀର ଧୂଳିଖେଳ, କଣ୍ଢେଇ ବାହାଘର ସହିତ
ସଙ୍ଗୀତ ଚାପୁନ, ଭିତ୍ତିତପ୍ତ ପ୍ରତି ଲେଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି, ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାସ ମରହାସ
ରେ ଡିଏପହଳି ପ୍ରୟୋଗ, ପ୍ରଥମ ଶୁକ୍ରକାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକତା
ମଧ୍ୟରେ । ତତ୍ତ୍ଵେତ୍ତ ମଣ୍ଡଳ ଭିତରେ କୁମାରୀଙ୍କ ବସାଇ ରୁଗିପାଖରେ
ପ୍ରଘୋଷାବଳୀ ଜଳାଇବା, ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରାଇବା ପାଇଁ
ସଂକୀର୍ତ୍ତ ସଙ୍ଗ କରାଇବା, ସପ୍ତରଶ୍ମି ଶେଷରେ ଶୁଦ୍ଧସ୍ନାନ ଓ ସଂସ୍କାର ବାସ
ପିନ୍ଧାଇବା ବିଷୟ ସହ ରଞ୍ଜିତାସ୍ତ୍ର ପାଠ ଓ ବିବିଧ ବନ୍ଧ ପୋଥି ଦେଖିବା
ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ସୁବିଧା ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

‘ନିରତ ସୁରତ ତାରତ ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନରତ ମନ ହୋଇଲ

ଏଣୁ ବିବିଧ ବନ୍ଧ ବନ୍ଧ ପୋଥିରୁ ପଥକ ନେଷ ପଥେ କଲ ।

(୬୧୪୨-ପୁଲକଣ)

ରାଜଜେମାର ବିଭିନ୍ନ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ଗାଣା, ରବା,
ତାଳ, ଖଞ୍ଜିରା, ମଢ଼ଳ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟତମ ।

ଆୟୁବେଦ, ଭୂଗୋଳ, ବିଦ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିବରଣୀ ଓଡ଼ିଆ
କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଅଛି । ଲବଣ୍ୟବତୀରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର
ବିଭିନ୍ନ ଜାତିଜନ୍ତୁ ଓ ରତ୍ନ ପ୍ରଭୃତିର ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ
ଭୂଗୋଳ ବିଦ୍ୟାର କୃତର ପାଠକାୟା ସୂଚିତ ହୁଏ ।

ଶୁଭ୍ର କାଗଜ ଲହରୀ ଦେଶଜାତ,

ବାସ କାଞ୍ଚନ ମାଳା ଅପରିମିତ ।

ସିନ୍ଦୂଜାତି ହସ୍ତ ଶରବାହ ଖର,

ବଜ୍ରଜାତି ଗଜ ପାଟଭଲ ଖାର ।

ନେପାଳିକା ମୂଷିକା ସାଳିଆ ଧୂରୁ,

ଲବଙ୍ଗର ଲତା ଜାତିମାଳ ତରୁ ।’

। ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଲବଣ୍ୟବତୀ—୭ମ ପ୍ରାନ୍ତ)

ଶିକ୍ଷା ସମାଜକୁ ଆଦର୍ଶ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳେ । ସମାଜରେ
ପରପର ଭବ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନରେ ଶାଳୀନତା, ରୁଚି ପ୍ରଭୃତି ଏହି ଶିକ୍ଷା-
ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସମାଜରେ ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟ ଯୁଗର ଶିକ୍ଷା
ରହିଛି, ମାତ୍ର ତାହା ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସଂଶୋଧିତ ହୋଇଛି ।

ମୃଗୟା :—

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଜକୁମାର ମାନେ ଏକ ରାଜକୀୟ
ଆଡ଼ମ୍ବର ନେଇ ସତରଫର ମୃଗୟା କରିଥିବା ବିଷୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର
ସ୍ବର୍ଗ କ୍ରାନ୍ତ କାବ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକମାନଙ୍କର ମୃଗୟା
ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ ‘ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ’-
ରେ ଶବ୍ଦର ମାନଙ୍କ ମୃଗୟା ବର୍ଣ୍ଣନାର ଏକ ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କାବ୍ୟରେ
ସଂତୋଜନା କରିଅଛନ୍ତି ।

ମୃଗୟା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଧାମଣୀ କାଠଧନୁ ଧରି ବେରମାନେ ବନକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ରୂପ ବଡ଼ନ୍ୟ ଉପାଦାନରେ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ପାରିଣ କରିଛି । ମୁଣ୍ଡରେ ଝିଙ୍କିକାଠି, ପିଠିରେ ମୟୂରଝାଲ, — କେହି ପାରିସି କେହି ନଳୀ ଧରି ଶିକାର କରିଛନ୍ତି । କାହା କଟିରେ ଚର୍ମ ଝେଡ଼ି ହେଉଛି । କାହାର ବେକ ପୁଣି ମାଲିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ବେକରେ ସେମାନେ ବରାଟକ ମାଲି ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି । ଶର-ମାନଙ୍କ ସହିତ ଲେଧ୍ରାମାନେ ଅଛନ୍ତି । ଲେଧ୍ରା ମାନଙ୍କର ରୂପ ଭୟଙ୍କର । ସେମାନେ ମୁଣ୍ଡରେ ଯାପତନ ଗୁଡ଼ାଛନ୍ତି । ସେମାନେ ତାଳତାଡ଼ି ପିଇଛନ୍ତି । ଅଂଗାଂଗାଠି ଓ ମନ୍ଥୁଧଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ଶିକାର କରିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ ପ୍ରକାର ଶବର ଜାଣିପାଞ୍ଚି ଶିକାରୀ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ ବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି ।

ସାଂସାରକ ସତ୍ୟ ଓ ଲୋକବଚନ :-

ମାନବ ସଂସାରରେ ଜୀବନ ଧାରଣ ପାଇଁ ଯେପରି ଜୀବନ ସହ ସଂଗ୍ରାମ କରେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସେ ସମାଜରେ ସୁସ୍ଥ ଯାମାଜନ ବାହା-ବରଣ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସାଂସାରକ ସତ୍ୟ ଓ ଲୋକବଚନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ । ଏହି ସାଂସାରକ ସତ୍ୟ ଓ ଲୋକବଚନକୁ ମଢ଼ି ବା ଉପ-ବେଶାମୂଳ କୁହାଯାଇ ଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ଏହି ସତ୍ୟ ଲୋକବଚନର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ଏହିଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ମାନବର ଦୟାଶୀଳତା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମପ୍ରୀତି, ସାମାଜିକ ଜୀବନଯାପନ ପାଇଁ ପରା ପ୍ରୟତ୍ନକୁ ନେଇ ରଚିତ ହୋଇଛି ।

ପରିମଳା କାବ୍ୟରେ ରସିକ ବନ୍ଧୁ ନରସିଂହ ସେଣ ମହାପାତ୍ର ଏହିପରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକବଚନ ଓ ଉପବେଶାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି :- “ଖାଇଲେ ମରିବ ଖଣ୍ଡ କର ସମଭୂଲ
ଖଣ୍ଡର ସୁଆଦ ରାଗ ନଜାଝିଇ ସଲ ।
ଖଣ୍ଡର ସୁଆଦ ଗଲେ ନାଲ ପୋଡ଼େ ପୁଣି,
ତେସନେ ସୁରତି ରସେ କହୁଛି ନମଣି !”

(ପରିମଳା ୧୦।୧.୩୫-୩୬)

ପୁଣି;

“ସୁବୋଧ ପୁରୁଷ ସେହୁ ଭ୍ରମର ଜାତି,
ପୁଷ୍ପ ଦେଖି ମୋହ ଛୁଡ଼ି ନ ବଳଇ ମତି ।”

(ପରିମଳା—୧୦।୧୪୭)

ସଂସାରରେ ମାନବ ଜାତି ହେଲେ ଦୁଃଖ ସୁଖ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀ
କରିବ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ବାଣୀ :—

“ସଂସାରେ ଜାତି ହୋଇଲେ ପାଇ ଦୁଃଖ ସୁଖ ।”

(ପରିମଳା—୧୨।୪୭)

ଜ୍ୟୋତିଷ ହରିଦାସ ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ବିଳାସ କାବ୍ୟରେ କେତେ
ଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ଉପମା ସାହାଯ୍ୟରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଓ ସଂସାରକ ସତ୍ୟର
ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ଗୁଡ଼ିକରେ ନୂତନତା ଯଥେଷ୍ଟ ରହିଛି । ସେ
ଗୁଡ଼ିକର ଉଦାହରଣ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା :—

‘ସ୍ତ୍ରୀ ଦିଅ ସଂହରଣ କେବେହେଁ ନଯାଇ ।’

(ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ବିଳାସ—୪।୪୫)

‘ଧନ ତା ପୃଥୁଳ ଗାଣ ଯେସନେ ପୁରୁଣୀ ପଥ ଗଞ୍ଜର ନାଉ-
ମଣ୍ଡଳ ବିସ୍ତର ହୁଅ ।

(ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ବିଳାସ ୨।୭)

“କୋମଳ ବୟସ ସୁରେଖିତ ନିଶି ଯୁବା ବୟସ ନାହିଁ କିଛି ।”

(ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ବିଳାସ ୫।୫)

କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ଏହି ଧରଣର
ପଦାବଳୀ ମାନ ବହୁଳ ଭାବରେ ରହିଛି ।

“ବିଷ ବୃକ୍ଷ ସ୍ଥାପି ନାଶ କରିବାର ଦୋଷ ।”

(ଲବଣ୍ୟବତୀ-ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦ)

କୌଣସି ଲୋକ ଯେତେ ଦୁଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ନିରୁଣା
ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପୋଷଣ କରିଥିବ, ତାହାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବା ଦୋଷ ଅଟେ ।

ପରୋପକାର ପ୍ରସଙ୍ଗର କବି ବାଣୀ :—

“ପର-ଉପକାର ଯଶ ଥୋଇଲେ, ଦେଶ ମହାଦେବ ବନ୍ଧ ପିଇଲେ ।
ଦେଶ ଭୃତ୍ୟ ପଦ ଧରି ହରି, ଭାବହାସ୍ୟ ବୋଲାଇଲେ ରେ ସୁନ୍ଦର ।”
(ଲବଣ୍ୟବତୀ-୧୯ ଛନ୍ଦ)

ବୈଦେହ୍ୟ ଶିଳାସରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ପିତାସହ ଭୁଲନା
କରାଇଛି; “ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତା ପିତା ସରି ।”
(ବୈଦେହ୍ୟ ଶିଳାସ-୨୪ ଛନ୍ଦ)

ନାଶ ବଧ ଜଗତରେ ପାପ । ଏଣୁ କୁହାଯାଇଛି;
“ମୁଁ ଯେ ଅବଳା ।
ମୋ ବଧ ଜଗତେ କଳ୍ପସ ।”
(ଲବଣ୍ୟବତୀ-ଦ୍ଵାଦଶ ଛାନ୍ଦ)

ପର ଦ୍ଵାବ୍ୟ, ପର ସ୍ତ୍ରୀ ହରଣ ଦୋଷ ସମାଜରେ ଅନ୍ୟ ଦୋଷାବହ
ଥିଲା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବାଣୀ;

“ପର ଦ୍ଵାବ୍ୟ ପର ସ୍ତ୍ରୀ ହରଣକୁ,
ଲେଖି ଶୁଭ କରି ତହୁଁ ମରଣକୁ ।” (ଲବଣ୍ୟବତୀ)

ସାଂସାରିକ ନିୟମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେ ଯାହା ଅର୍ଜୁନ କରେ ସେ ତାହା
ଗ୍ରୋଗ କରଇ ବୋଲି ଭଞ୍ଜକବି ଲବଣ୍ୟବତୀରେ କହିଛନ୍ତି;

“ଯେ ଯାହା ଅର୍ଜୁନ ସେ ତାହା ଭୁଞ୍ଜଇ
ଏଥି ଅଛି କେଉଁ ଧୟେ ।”
(ଲବଣ୍ୟବତୀ)

“ଆକାଶ ପ୍ରକାଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଧରାବାକୁ ନିଃସନ୍ଦେହୀ କହି ଖୋଜଇ”
(ଲବଣ୍ୟବତୀ), “ବନ୍ଧୁର ନୋହି କୃପଣ ଧନର ଭାବ” (ବୈଦେହ୍ୟ-
ଶିଳାସ ଛା. ୫), ଦୁଃଖ ସହି ଧର୍ମାର୍ଥ ହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ ଅବଶ୍ୟ” —
ପ୍ରଭୃତି ଏହିପରି ବହୁ ଲେଖକବଚନ ଓ ସାମାଜିକ ନିୟମ ରହିଛି ।

ଇତିହାସର ଇଙ୍ଗିତ :—

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଇତିହାସ ଏକ ବିଷୟ ନୁହେଁ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ୟାମୟିକ ଇତିହାସର ବହୁ ଇଙ୍ଗିତ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ମିଳିଥାଏ । ଏହି ଗୁଡ଼ିକରେ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜନୀତି, ଶାସନ ଚକ୍ର, ପ୍ରଜା ପାଳନ ସମୀକ୍ଷାରେ ବହୁ ବିବରଣୀ ରହିଛି । କବି ଲୋକନାଥ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟରେ ଏହି ଇତିହାସର ଇଙ୍ଗିତ କେତେକାଂଶରେ ରହିଛି । କବି ଲୋକନାଥ ବିଦ୍ୟାଧର ଭଞ୍ଜଧର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା । କବି ‘ସଦାଶ ଯୁଦ୍ଧ’ ‘ମାଳାୟିକା ମହୋତ୍ସବ’ ପଦ୍ମାବତୀ ପରିଣୟ, ‘ବା’ ଚଉତିଶା ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକରେ ମୋଗଲ ଦରବାରର ଚିତ୍ର ରହିଛି ଓ ତତ୍କାଳୀନ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଦୂରବସ୍ଥା ଘଟିଥିଲା ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯୁକ୍ତି ରହିଛି ।

‘ବା’ ଚଉତିଶା କବି ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମାଳିକା ପରି ସେ କାଳର ମୋଗଲ ଶାସିତ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଚିତ୍ର ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟରେ ରଜା; ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଜାତିର ଲୋକମାନଙ୍କ ବିଭାଜନ ପରିସ୍ପର୍ଶ୍ୟ ଆଚରଣକୁ ଶସ୍ତ୍ରାବଳୀରେ ସମାଲୋଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ମୋଗଲ ମାନେ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ଚିତ୍ରରେ ଟଙ୍କାକୁ କାହାଣୀ ଧାନ । କାହାଣୀକୁ ପଣେ ଗୁଳ, ତତ୍କାଳୀନ ମୋଗଲ ଶାସନରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦୂରବସ୍ଥା ସୂଚକ ଥାଏ । ପାପ ପୁଣ୍ୟର ବିଧି ନ ରହିବା, ଜାତି ଅଜାତି ଏକାକାର ହେବା ଅନ୍ୟତ୍ର ନମିଳିବା, ଅସତ୍ୟର ରାଜତ୍ୱ, ମାତ ଲୋକେ ଉଚ୍ଚାସନର ଅଧିକାରୀ ହେବା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦୋଷଗୁଣୀ ହେବା, ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ନମାସକାର ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ମାଳିକା ସାହିତ୍ୟର ଅନୁରୂପ । ପଞ୍ଚସଖା ଯୁକ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ବିଭାଜନ ଯେ କେମିତି ଶ୍ରୀକ୍ଷୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀକୁ ଗୁରୁତର ଆକାର ଧାରଣ କରିଛି ତାହା ଲୋକନାଥ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ଏହି ଚଉତିଶାଟି ସାକ୍ଷୀ ଦିଏ । ମୋଗଲ ଦରବାରର ଆଡ଼ମ୍ବରର ଚିତ୍ର ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କୋଠାବାଡ଼ି ମଧ୍ୟ ସୁଲକ୍ଷଣା କାବ୍ୟରେ ରହିଛି ।

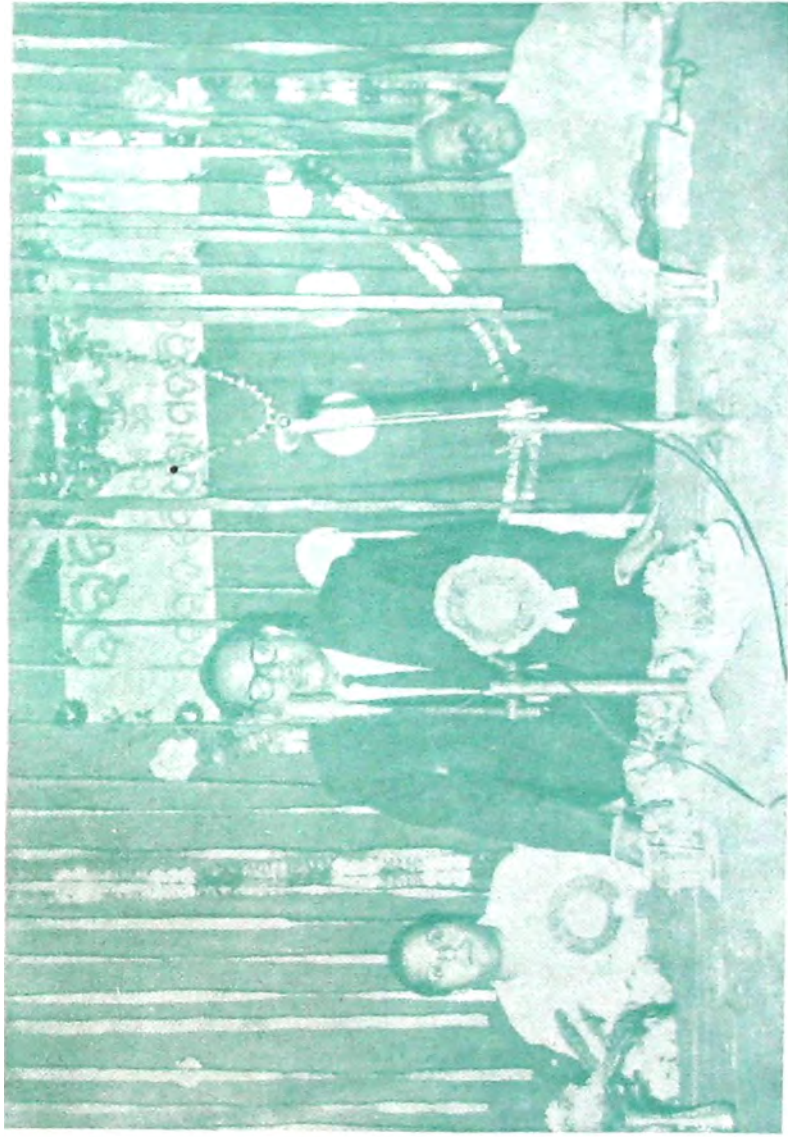
ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଐତିହାସିକ କାବ୍ୟ ରହିଛି ଯହିଁରେ ଇତିହାସର ବହୁ ଉପାଦାନ ରହିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ

ମଧ୍ୟରେ କବି ଦୁର୍ଜନାଥ ବଡ଼ ଜେନାଙ୍କ ‘ସମର ଚରଣ’, ଏକଉଲ୍ଲେଖ ନିଆଁଟା’ ପୃଷ୍ଠା । ଏଥିରେ ମରହଟ୍ଟା ଅତ୍ୟାଚାରର ହୃଦୟ ବିଚାରକ ରସ ରହିଛି । ଏ କାବ୍ୟରେ ବହୁ ଆତ୍ମହାସିକ ଚରଣ ମାନ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ନିଷ୍କର୍ଷ—

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କୂଳନାରେ ଡେଇଁ ଉଠିବ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ଜନଜୀବନ, ଓଡ଼ିଶାର ବିଭବ, ଗାଣିକ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁଳ ବିବରଣୀ ରହିଛି । ଏ ଗୁଡ଼ିକରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଇତିହାସ ସହଜରେ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ସଂକଳନ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ବହୁମିତାଧିକାରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଛି । ଏ ଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ସଂପାଦନା ହେଲେ ଓ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଯେ କେତେ ସମୃଦ୍ଧ ତାହା ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ ।

ମଧୁ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଭାଗର ମଧୁ ବାଣିଜ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀ : ଶ୍ରୀମତୀ : ଶ୍ରୀମତୀ : ଶ୍ରୀମତୀ

ମଧୁ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଭାଗର ମଧୁ ବାଣିଜ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀ : ଶ୍ରୀମତୀ : ଶ୍ରୀମତୀ : ଶ୍ରୀମତୀ

ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା : ସଂଗୀତରେ—ନୃତ୍ୟରେ

★ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଡକ୍ଟର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ

ମୁଁ ଆମର ସଂଗୀତରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି
ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଉଛି ।

ସଂସ୍କୃତି କ'ଣ ?

ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ ଭୂଲିଚଳଣୀ, ବେଶଭୂଷା, କଥାବାକ୍ୟ, ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି
ପଦ ପଦାଣୀ, ଶୁଦ୍ଧମତ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ନାନା କଥା ବୁଝାଏ ।

ପରମ୍ପରା କ'ଣ ?

ଯେଉଁ ଶୁଦ୍ଧମତ ପାଶୋର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶରେ ଚଳି ଆସୁଛି ।
ସଂସ୍କୃତିକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଏଇ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଶବ୍ଦାର୍ଥ ବୁଝାଇ
ବାକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀ. ପୂ. ୨ୟ / ୩ୟ ଶତକରେ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣେତା ମହାମୁନି
ଭରତ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଲେଖିଛନ୍ତି:—

“ଚତୁର୍ବିଧା ପ୍ରବୃତ୍ତିଷ୍ଠ ପ୍ରୋକ୍ତା ନାଟ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗତଃ

ଅବନ୍ତୀ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟାତ ପାମ୍ପାଲୀ ତୈତ୍ତି ମାଗଧୀ”

— ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତରେ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗର ଚାରୋଟି ପ୍ରବୃତ୍ତି ବା
ବିଭାଗ ସେ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । ସେଥା— ଅବନ୍ତୀ, ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ, ପାମ୍ପାଲୀ ଏବଂ
ତୈତ୍ତି-ମାଗଧୀ (ମଗଧ) ।

ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ମଗଧ ଅଞ୍ଚଳର ନାଟ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗକୁ ସେ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ
ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ନାଆଁଟି ଓଡ଼ି ବା ଓଡ଼ିଶା ଦେଶକୁ
ଭୁଲୁଛି ।

ଆମର ମଧ୍ୟ ଲୋକ କଥାରେ ଅଛି- “ଦେଶକେ ପୀଙ୍କ-ନଈକେ ବାଙ୍କ” ନିଜକୁହା-ବାଟ, ସାମାଜିକ ଶକ୍ତି ବା ତତ୍ତ୍ୱରଙ୍ଗ ସବୁ ନିଆରା ନିଆରା ହୁଏ ଦେଶ ବା ପ୍ରଦେଶର ଚିତ୍ତନ୍ତା ଅନୁସାରେ ।

ମୁଁ ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ସଂସ୍କୃତିର ପରମ୍ପରା ସମ୍ବନ୍ଧେ କେବଳ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଉଛି ବୋଲି ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର କଥା ଉପରେ ବାତି ବସାଇ ।

ମାଣି ଓ ଦେଶୀ ନାମରେ ସଂଗୀତର ଦୁଇଟି ବିଭାଗର ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା । ମାଣି ସଂଗୀତ କେବଳ ପୋଥିର ଶବ୍ଦ ହୋଇ ରହିଲା । ଦେଶୀ ସଂଗୀତ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରଚଳିତ । ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ମହାତ୍ମା ମତଙ୍ଗ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଲେଖିଲେ:—

“ଦେଶେ ଦେଶେ ଜନାନାଂ ସଦ୍‌ବ୍ୟା ହୃଦୟଂ ରଞ୍ଜୟନ୍
ଗାନଂ ଚ ବାଦନଂ ନୃତ୍ୟଂ ତଦେଶୀନିଧି ଧୀୟତେ”

ସେହିପରି ମଞ୍ଜୁନାଥ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ଗାନଂ କୁ ଦେଶୀ ଅବଗନ୍ଧବ୍ୟମ୍,” ।

ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା କାଳ କଥା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଆମର ସଂଗୀତର ପରମ୍ପରା ଚିତ୍ତର କରାଯାଇ ପାରେ । ଏହାର ନିର୍ଭର ଯୋଗ୍ୟ ଗୀତକର୍ତ୍ତା ରହିଛନ୍ତି । ମହାମେଘ ବାହନ ମହାପତି ଶାରବେଳଙ୍କ କାଳରେ ଖୋସିତ ଶତ୍ରୁଞ୍ଜୟ ଶିଳାଲେଖ କାଳଜୟୀ ହୋଇ ଅଦ୍ୟାପି ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା ସମାଗ ହିଏ ଯେ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସଂଗୀତ-କଳାର ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ସମାଦର ରହିଛି । ଦେଶର ଭିନ୍ନତା ଅନୁସାରେ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧରା ବୋଲି ପରମ୍ପରା ପ୍ରମାଣ । ଶିଳା ଲେଖଟିର ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଲି, ଏହାର ପାଠ ହେଲା :—

“ଭୃଣ୍ଡପୁ ସୁନବର୍ଣ୍ଣ ଗନ୍ଧବଂ ବେତବୁଧଃ ତପଂ ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ବାଦନ
ସଂଦର୍ଶନେଃ ଉତ୍ସବ ସମାଜ -କାରମାଭିଷ୍ଠ ଶ୍ରୀଜୟତ ନରଂଗମ୍”

ଏହିପରି ବିବିଧ ପ୍ରମାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଶା ଦେଶ ବା ଓଡ଼ିଶାରେ ସଂଗୀତ-କଳାର ବିବିଧ ଚର୍ଚ୍ଚା ଥିଲା ଏବଂ ଏହାହିଁ ଆମର ପରମ୍ପରା ।

ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦକାର ଜୟଦେବ ଦ୍ଵାଦଶ ଶତକର ପ୍ରଥମ ଦଶକର ମହାକବି ବୋଲି ଐତିହାସିକ ମାନଙ୍କର ମତ । ଜୟଦେବ ଉତ୍କଳୀୟ କବି । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ନରୁପିଣ ସମ୍ଭବେ ବହୁ ବାଦାନୁବାଦ ପରେ ଏ କଥା ଟଙ୍କୁ ପ୍ରମାଣିତ ଯେ ସେ ନିଷ୍ପତି ଗ୍ରହଣ ଉତ୍କଳୀୟ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ବିଭିନ୍ନ ଛନ୍ଦ ଏବଂ ବୃତ୍ତର ରଚନା ବେଦକାଳରୁ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସ୍ଵର-ଛନ୍ଦ-ତାଳରେ ତତ୍କାଳୀନ ଉତ୍କଳ-ପ୍ରଚଳିତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଗୀତଗୁଡ଼ିକରେ ରାଗ ଓ ତାଳ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତ ଧାରାରେ ରଚିତ । ବହୁ ଗୀତ ମଧ୍ୟରୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ଅତି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଗୀତ ‘ପ୍ରିୟେ ରୁରୁ ଶୀଳେ’ ମୁଖ୍ୟତଃ ‘ମାନମନତାନଂ’ ଗୀତଟିକୁ ବିଭୁରକୁ ଆହୁରୁ । ଏହାର ରାଗ ଦେଶ ବରାଡ଼ୀ ତାଳ ଅଷ୍ଟତାଳୀ ବା ଆମ ଦେଶୀ କଥାରେ ଆଠତାଳ । ଆଠତାଳ ତାଳଟି କେବଳ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତରେ ପ୍ରଚଳିତ—ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତା ।

ଏଥି ପୂର୍ବରୁ କୌରବୀନ ଦୋହର ରଚନା ଲେଖିଲେ ତହିଁ ମଧ୍ୟରୁ କେତାଟି ଗୀତର ଭାଷା ବା ଶବ୍ଦ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯିବ । ସଂଗୀତ ସହିତ ଭାଷାର ସମ୍ପର୍କ ଅତୁଟ ।

ଆମର ପରମ୍ପରା ସଂସ୍କୃତରେ ସଂଗୀତର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତା ଓ ବିଶେଷତର ଦ୍ଵିପଦ ଭୂର ଭୂର ପ୍ରମାଣ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇ ପାରେ । ସଂଗୀତ କଥା ଦେଖାଯାଉ—

ଯାତ ଗୋଟି ଶୁଭ ଏବଂ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ବିକୃତ ସ୍ଵରଦ୍ଵୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ଵର ସମ୍ବଳ ଗଠିତ । ଏହା ବୈଦିକ ଧାରା ଏବଂ ସବ୍ୟାସୀ ସମ୍ବଳ । ଏଗୁଡ଼ିକର ମୁକ୍ତିନା ସଂଖ୍ୟା ଏକାଈଶ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟକୃତ । ମୁକ୍ତିନାରୁ ମେଳ ଓ ମେଳରୁ ରାଗ ରାଗିଣୀର ସୃଷ୍ଟି ଘଟିଛି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତକୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ଭାବ ପାରାଭରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏଥି ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ତା’ର ନିଜସ୍ଵ ରୂପରେ ସଂଗୀତ ଗଢ଼ିଥିବା ନିଃସନ୍ଦେହ । ଏହାହିଁ ଓଡ଼ିଶୀ ପରମ୍ପରା ଷୋଡ଼ଶ ଶତକୀ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ରଚିତ ହୋଇଅଛି; ତାହା ଆମ ପରମ୍ପରା ସଂଗୀତ ଧାରାର ନିବନ୍ଧ ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଚଳିତ ରାଗ ତାଳର ବ୍ୟବଧାନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଛି । ଧ୍ରୁବ ଉଦ୍ଧୃତର ଶୁଳରେ ଯେଉଁ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇ

ଅଛି, ତାହାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବିଶୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ, ଅବଶ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହିତ ମିଶ୍ରିତ କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦର ସଂଯୋଗ କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ଦେଖାଯାଏ ।

ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସଂଗୀତର ସ୍ୱର ସପ୍ତକରେ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ବିକୃତ ସ୍ୱର ମିଶି ମଧ୍ୟ ବାରଗୋଟି ଏବଂ ଏଗୁଡ଼ିକ ମୁକ୍ତନାନ୍ତ ଗୁହ୍ୟତ ଓଡ଼ିଶୀ ଭାଗ ମେଳ ସହିତ ଏହାର ସାମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ସଂଗୀତ ରାଗ ମେଳର ରଚନା ପ୍ରଥା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର । ଏହା ମୁକ୍ତନା ନିୟମାଧୀନ ନୁହେଁ । ସ୍ୱର ସପ୍ତକ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ବିକୃତ ମଧ୍ୟମ ଏବଂ କଟପୟା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶ୍ରମେ କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ସଂଗୀତରେ ବାସ୍ତବ୍ୟ ଗୋଟି ମେଳ ପ୍ରଚଳିତ । ମେଳ ଜନ୍ମିତ ରାଗ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ରାଗର ବିଧିମାନ ମଧ୍ୟ ଗୀତ ରଚିତ ବା ଗୀତଗାୟନ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତକ ପରେ ଭାରତୀୟ ସଂଗୀତ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ନାମ ଭେଦରେ ଦୁଇଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶୀ କିନ୍ତୁ ପରମ୍ପରା ସଂଗୀତ ଧାରାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ।

ଏ ସବୁର ବିଷୟ ଆଲୋଚନାର ଅବକାଶ ବା ସ୍ଥଳ ଏହା ନୁହେଁ ତେଣୁ ମୁଁ ଠକେ ଠକେ କିଛି ସୂଚନା ମାତ୍ର ଦେଉଛି ।

କମ୍ପାନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱର ପ୍ରକାଶ ଆମର ପରମ୍ପରା ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱରର କମ୍ପାନସଂଖ୍ୟା ବା ପରିମାଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସ୍ୱର କମ୍ପାନ ଡିଆରୀରେ ହେଲେ ତାହା କେବେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ୱରର ଉପର ବା ତଳ ଆଡ଼କୁ ଫିଟି କରିବା ସୁନିଶ୍ଚିତ । କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ଗାୟନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହା ସୁଲଭ କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶୀ ଗାୟନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହା କେବଳ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ବରଂ ପରିପତ୍ତା ।

ତାଳବିଧି -

ବେଶିବାକୁ ଗଲେ ଆମ ସଂଗୀତ ଚନ୍ଦ୍ର ରଚୟିତା ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ସ୍ଥାନଜନମତେ ପରମ୍ପରା-ବିଧାନ ଶ୍ରମେ ଆମ ସଂଗୀତରେ ନବତାଳ ପ୍ରଚଳିତ ଏ ବିଷୟରେ ଆମର ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ । ଶାସ୍ତ୍ର କହେ ।

ଆଦି, ପଢ଼ି, ନାଃଶୋରା, ଅତିତ୍, ଶିପୁଟି, ରୂପକ, ଝୁପକ, ମଠ ବା ମଠ, ଏକତାଳ ଏହିପରି ନଅଗୋଟି ତାଳର ପ୍ରଚଳନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ କେହି କେହି କୁତୁହଳ ଓ ଉପାତ୍ତକୁ ପରମ୍ପରା ପ୍ରଚଳିତ ତାଳ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ କରନ୍ତି ।

ସେ ଯାହା ଚନ୍ଦ୍ର, ସପ୍ତତାଳ ବା ତାଳ ମାନଙ୍କର ଜାତି ବିଭାଗ ଆମର ପରମ୍ପରା ସଂଗୀତ-ତାଳ ନୁହେଁ । ଏହା କର୍ମୀଟଙ୍କ ପଦ୍ଧତିରୁ ତାଳ ରଚନା ବିଧି ।

ଏକତାଳ, ଝୁଲ, ପଦ୍ମପଟ, ସରମାନ ଓ ଆଠତାଳ ତାଳରେ ଆମର ସଂଗୀତ କାରମାନେ ଅଗଣିତ ସଂଗୀତ ରଚନା କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେହି ପରମ୍ପରା ଶ୍ରୀ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁଳ ଭାବେ ପ୍ରଚଳିତ — ଆମ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତରେ ।

ଆମର ବହୁ ସଂଗୀତ ଆଠତାଳ ତାଳରେ ରଚିତ । ଆଠତାଳ ଆମ ପରମ୍ପରାର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟତାଳ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସତ୍, ସହିତ ସମ-ମାତ୍ରିକ ହେଲେ ହେଁ, ଆଠ ତାଳ ତାଳର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏପରି କକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବା ଝୁଙ୍କ ରହିଛି, ଯାହା ଭାରତର ଅନ୍ୟସ୍ଥ ଏକାନ୍ତ ବରଳ ।

ପଡ଼ି — ପଡ଼ି ସଂଯୋଗ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତର ଏକ ପରମ୍ପରା ଗେଷ୍ଟ । କଲମ୍ବେତ ବା ମଧ୍ୟ ଲଘୁର ଗୀତ ସହିତ ପଡ଼ି ସଂଯୋଗ କରା ଯାଇଥାଏ । ପଡ଼ି ହେଉଛି ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ଘୁଳ ଲଘୁର ସୁରୁତ୍ତ ଓ ସୁରତୁର ପ୍ରୟୋଗ ଅଂଶ । ଏହା ରସ ବର୍ଣ୍ଣକ । ଗୀତରେ ଏହା ଏପରି ଭାବେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ଯାହା ଗୀତ ତାଳର ଆଦୌ ବିଭ୍ରାଟ ନଜନ୍ଦାଇ ବରଂ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧକରେ । ପଡ଼ି ଲଗା ଗୀତ ଆମ ପ୍ରବେଶରେ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ପ୍ରଚଳିତ ଏବଂ ଆମ ସଂଗୀତର ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଗ ରୂପେ ପରିଗଣିତ । ଯାଧାରଣତଃ ଝୁଲ, ପଦ୍ମପଟ ପ୍ରଭୃତି ତାଳରେ ପଡ଼ି ଅଂଶ ରଚିତ ହୁଏ ।

ରଚନା —

ସ୍ୱର ସହିତ ଭାଷାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମ୍ପର୍କ ଆମ ସଂଗୀତ ରଚନାରେ ପରିସ୍ପଷ୍ଟ । ଭାବ ବା ରସ ପ୍ରକାଶନର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଉଛି ସ୍ୱର ଏହି

ସ୍ୱର ଖୋଜେ ଭାଷାର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ । ଶବ୍ଦ ଘେନେ ଭାଷା । ସ୍ୱର ଏବଂ ଭାଷା ଦୁହେଁ ମିଶି ସଂଗୀତ-ହର୍ମ୍ୟ ତୋଳନ୍ତି । ସଂଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ହିଁ ଆମ ପରମ୍ପରାର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଭାବ ବା ରସ ପ୍ରକାଶ ଆମର ଧାରା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଆମର ସଂଗୀତ ‘ସ୍ୱପ୍ନାଳା’ ଶ୍ରେଣୀୟ ରଚନା । ଗୋଟିଏ ବା ଦୁଇଟି ଧାଡ଼ି ଧ୍ରୁବ, ଘୋଷା ବା ଅସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ ପବନ ଦୁଇପଦ ଅନ୍ତର ବା ପଦ ସଂଯୋଗ କରି ରସ ଭାବର ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତର ପ୍ରଚଳିତ ଗତି ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଚଉପଦୀ ରଚନାର ବିଧାନ ରହିଛି ଆମ ସଂଗୀତରେ । ଅନେକ ସଂଗୀତ ଚଉପଦୀ ବା ଚାରି ପାଦରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇ ରଚିତ ହୋଇଅଛି, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମନକଥା, ଭାବ ବା ରସ ପ୍ରକାଶ ଲାଗି । ଖ୍ରୀ. ୧୫୭୦ ଖ୍ରୀ. ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏହି ଗତିର ଅସଂଖ୍ୟ ସଂଗୀତ ରଚନା କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ଆମର ପୂର୍ବ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମାତନ । ସତରବର ଏଭଳି ସଂଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ଚୂଙ୍ଗାର, ଭାଙ୍ଗି ଏବଂ କରୁଣ ରସାତ୍ମକ । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରସଦେଖାତକ ସଂଗୀତ ମଧ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇ ଆମର ସଂଗୀତ ଗୋଦର ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି ଯାହା ଆମର ପରମ୍ପରା ସଂସ୍କୃତିର ପରିରୂପକ ।

ଏଭଳି ସଂଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ବିଳମ୍ବିତ ବା ମଧ୍ୟ ଲୟରେ ରଚିତ ଶ୍ରୁତ ଲୟରେ ଆମର ସେ ସଂଗୀତ ରଚିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ଏପରି ନୁହେଁ-କିନ୍ତୁ ଭାବ ବିକାଶ ଲାଗି ପ୍ରାୟଶଃ ପ୍ରୋକ୍ତ ଦୁଇ ଲୟର ସଂଗୀତ ରଚନା ଓ ଗାୟନ ଆମର ପରମ୍ପରା ଚଳଣୀ ।

ଚଉତିଶା —

ଚଉତିଶା, ଚଉର୍ଦ୍ଦଶି ବା ଚଉର୍ଦ୍ଦଶି ଶା ‘କ’ ଠାରୁ ‘ଷ’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଉର୍ଦ୍ଦଶି ଅକ୍ଷର ମୂଳରେ ଥିବା ଶବ୍ଦ ମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଚଉତିଶା ରଚିତ । ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରର ଶୁଦ୍ଧ ଶବ୍ଦ ମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଚଉତିଶା ବା ସଂଗୀତ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ରସାନୁସାସ୍ତ୍ର ରଚନା ଏବଂ ସହଜରେ ଗାଇ ହେଉ ରଖିବ ଭଳି ମୃରତାଳ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ଅଧିକାଂଶ ଚଉତିଶା ମିଶ୍ର ଭାବରେ ରଚିତ ।

ଆଜି ଶିଶୁର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଶୁଭ ବଦଳ ଗଲାଣି । ମାତ୍ର ଖଡ଼ି ଛୁଆଁ ବା ପାଠ ଅନୁକୂଳ ବେଳର ବହୁ ପୁରତନ ଶୁଭ ଅନୁସାରେ, ଚୁଟି-ଚୁଟି, ବା ଗାଉଁଲି କଥାରେ ‘ଗୁଡ଼ାଳୀ, ରେ ବର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ବେଳେ ପଢ଼ା ଯାଉଥିଲା — “କ “କ’-କାଳନ୍ଦୀ ଡାରେ, ‘ଖ ‘ଖ, ଖଟନ୍ତୁ ଧୀରେ ।

କମ୍ପା, ‘କମଳ ଲୋଚନ ଶ୍ରୀହର,
କରେଣ ଶଙ୍ଖଚନ୍ଦ୍ର ଧାରା.....ଇତ୍ୟାଦି ।

କହିବାକୁ ଗଲେ ଗୀତଗାଇ ଓଡ଼ିଆ ପୁଅ ବର୍ଣ୍ଣଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭକରେ ଘୋଷା ଠାରୁ ପଢ଼ା ସହଜରେ ମନେ ରହୁ ବୋଲି ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଆମର ପୁରନ୍ତ ପରମ୍ପରା । ସଂଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣଶିକ୍ଷା ବଧୂ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ଏଇ ଶୁଭରେ ବହୁ ଚଉତିଶା ଆମ ଦେଶରେ କାଳ କାଳରୁ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ପୁରଣ—ମହାସ୍ବରୂପ ମାନେ ।

ଚଉତିଶା ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରର ‘ପାଞ୍ଚାଳୀ’ ଶ୍ରେଣୀୟ । ଘୋଷା ବା ଧ୍ରୁବପଦ ଅଧିକାଂଶ ରଚନାରେ ଥାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରତି ପଦ ସ୍ବୟଂ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ, ଆମ ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚୟିତା ମାନେ କହିଛନ୍ତି —

“ପାଞ୍ଚାଳୀ ବହୁଭର୍ତ୍ତାଦୈଅଧ୍ରୁବା ସଧ୍ରୁବା ଚେତ” — ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତର ଏହା ଏକ ବିଶେଷତ୍ବ ।

ଛନ୍ଦ — ଛନ୍ଦ ଶବ୍ଦ ଛନ୍ଦରୁ ନିଷ୍ପାଦିତ । ବାସ୍ତବରେ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଛନ୍ଦ ବା ବୃତ୍ତର ପଞ୍ଚ ଭୂମିରେ ଆମ ଛନ୍ଦ ରଚିତ । ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦର ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟାକୁ ଦେଖି ତହିଁରେ ଭାବ, ରସ ସ୍ବର ଓ ତାଳ ମିଶାଇ ଏପରି ମଧୁରୁଚି ରଚନା କେବଳ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ପରମ୍ପରା ଏହା ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଏହିକି ନୂହେ ପୁଣି କେତେକ ଛନ୍ଦରେ ରସ ଭାବର ନାମ ସଂଯୋଗ ଶୁଭ ମଧ୍ୟ ଏକ ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଅମର ସ୍ବତ୍ବ ଚେତନା, ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରା-ଦେଶାକ୍ଷ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରା-ଭୈରବ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଛନ୍ଦରେ ଏପରି କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଶୁଭର ମଧ୍ୟ

ନାମ ଦିଆ ଯାଇଛି, ଯାହା ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଦେଖି ଯାଏ ନାହିଁ ।
କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ଦେଖନ୍ତୁ :—

ରୈଖୀ, କାଳୀ, ଆଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳ, ଦଶାଦବ, ପ୍ରଭୃତି । ଆଉ ଗଡ଼-
ମାଳିଆବୃତ୍ତ, ମୁନବର ବାଣୀ ଇତ୍ୟାଦି । ଆମର ପାରମ୍ପରିକ ସ୍ୱଚନ୍ଦ୍ରତା ।

ମୁଁ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ବାଡ଼ିଛି —
ଧରନ୍ତୁ ଆମର ବହୁ ଜନପ୍ରିୟ ‘ରୈଖୀ’ ରାଗ ।

ରୈଖୀ — ରୈଖ ବା ରୈଖା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ
ଏପରି ରାଗର ନାମ ଆଦୌ ନାହିଁ, ଏହା ସଂସ୍କୃତ “ପଞ୍ଚରୂପର” ବୃଷ୍ଟିରୂପାଣ
ପଞ୍ଚରୂପର ବୃତ୍ତି ଗୁଣପାଦିଆ ଏବଂ ପ୍ରତି ପାଦରେ ଷୋଳ ଗୋଟି ଅକ୍ଷର —

ଯଥା— ୧-ସୁରସୁମୁଳ ମଣ୍ଡପେ — ପବନ ରହ ନିମିତ୍ତେ । •

୨- ଲପତ ତାନ ଭୂଷିତେ — ସଲ୍ଲଳ ବିଦ୍ରୁ ମାଳସମ୍ ।

୩- ସୁରଜନାଭ ବଲ୍ଲିନୀ କର ପ୍ରପଞ୍ଚରୂପର ।

୪ ଖରୁତ୍ ସମୀର ବାଳିତଂ ସଦାଃଶୂର୍ତଂ ଭଜା ମିତମ୍ ।

ଓଡ଼ିଆ ଚରଣର ଆଠ ଅକ୍ଷର ପଢ଼ିବା ବିଭିନ୍ନ ବା ବିରାମସ୍ଥଳ । ଏପରି
ବିରାମସ୍ଥଳ ‘ଯତି’ ବୋଲାଏ “କିନ୍ତୋଷ୍ଟ ବିରାମ ସ୍ଥଳ” ଯତି ଗୁନ୍ୟାଦେ
ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ । ” ଏହି ପରି ଗୁଣପାଦରେ ଛନ୍ଦଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
ଅଛି ।

‘ପ୍ରମାଣିକା ଛନ୍ଦଦ୍ୱୟଂ ବଦନ୍ତି ପଞ୍ଚରୂପରମ୍’

—ପ୍ରମାଣିକ ନାମକ ଛନ୍ଦର ଦୁଇ ପାଦ ମିଶି ଏହି ବୃତ୍ତିଟି ଗଠିତ
ଧୁଣି—

ଲଭ୍ୟରୁରୁବଂଶେ ପଞ୍ଚରୂପରମ୍ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଥମେ ଲଭ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ପରେ ଗୁରୁ ବର୍ଣ୍ଣ — ଏହି ନମ୍ବରେ
ଛନ୍ଦଟି ରଚିତ । ଏହା ଆବୃତ୍ତି ବା ପାଠ କରାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ଆମର ସ୍ଥାନୀୟ
ମାନେ ସେହି ବୃତ୍ତିକୁ ସଂଗୀତର ରଙ୍ଗ ଦେଇ ଟାଳିବାକୁ ଉପଯୋଗୀ
କରି ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଗଣ ନିୟମକୁ ଯେନି ଧାନ୍ତ ବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା

ଗୀତରେ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୀତରେ ଏହି ଗଣବନ୍ଧୁ ପ୍ରତି ନିୟାମର ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । କୁହାଯାଇ ଅଛି—

ଗୀତେ ଘର୍ଷ ଭବତ୍ କ୍ରମେ
ହ୍ରସ୍ବୋ ଘର୍ଷଃ କୃତଃ କୃତଃ । ହରି ନାୟକ)

ଏହି ଶବ୍ଦରେ ରଚିତ ଗୀତ ଶ୍ରେଣୀ । ଏହାର ପଦର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷରଟି ଲଘୁ ଏବଂ ୨ର ଅକ୍ଷରଟି ଗୁରୁବର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇ ପର-ମ୍ପରା କ୍ରମେ ଗୀତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ପଞ୍ଚମର ଦୃଢ଼ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଗଣବନ୍ଧୁମ — ଜ, ର, ଲ, ଗ, କ୍ରମେ ପ୍ରତିପଦ — ବିଭାଗ ଲଘୁଗୁରୁ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରିତରେ ଧରା ଗଲେ ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ହେବ ୧୨ ଗୋଟି ଅର୍ଥାତ୍ ପଦ ଯୋଜନାରୁ ଅକ୍ଷର ବସନ୍ତ ସଂଖ୍ୟା ଗଣନାରେ ଆଠଗୋଟି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବୋଧ, ମତେ ସ୍ମରୋକାରଣ ବେଳେ ତାହା ମାତ୍ରାଭିମାନରେ ଗଣିତରେ ହେବ ବାର ଗୋଟି ।

ତେଣୁ ‘ଶ୍ରେଣୀ’ ଗୀତର ପ୍ରତିପଦ ବିଭାଗର ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ଆଠ ଗୋଟି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଳ ସହିତ ଗାୟନ ଉପଯୁକ୍ତ କରିବା ବେଳକୁ ତାହା ୧୨ ଗୋଟି ମାତ୍ରାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ହୁଏ । ପ୍ରତି ଛନ୍ଦଗୋଟି ମାତ୍ରା — ବିଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ତାଳ ହୁଏ । ତାଳଟିକୁ ସଂସ୍କୃତରେ ‘କ୍ରିତ୍ତା ଚକ୍ରନୟ-ସାରୁ’ କହନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ଏହା ନୟନାରୁ ତାଳ ନାମରେ କଥିତ । ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତ ଧାରାରେ ଏହାର ନାମ ‘ଝୁଲ୍’ ତାଳ ।

ଉଚ୍ଚନାର ପ୍ରତିପଦ ଆଠ ଆଠ ଅକ୍ଷର କରି ପ୍ରଥମ ଛନ୍ଦଗୋଟି ଗ୍ରାହ — ବିଭାଗ ପରେ ୪ର୍ଥ ବିଭାଗରେ ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ୫ଗୋଟି ହେଲେ ହେଁ ଗାୟନ କାଳୀନ ତାଳର ସମତ୍ତ ରକ୍ଷା ଲାଗି ୫ମ ଅକ୍ଷର ଦୂର ମାତ୍ରା ରହି, ଆଉ ଛନ୍ଦ ମାତ୍ରା କାଳ ସ୍ବର ବୁଦ୍ଧି କରି ଗୀତଟିକୁ ସ୍ବର ତାଳରେ ସଂଗଠନ ସୁଦ୍ଧର କରିବାକୁ ହୁଏ । ଯେପରି—

୧- । ॥ । ॥ । ॥ । ॥
 ବି ତ ଲ ଲୁ ଆ ଲି କ ନ

୨- । ॥ । । । । ॥ । । ॥
 କ ର ଜା ହା ବା ଗୋ ଭ ନ

୩- । ॥ । । ॥ । । ॥ । । ॥
 ହ ରେ ସୁ ର ବ ର ତା ପ

୪- । ॥ । । ॥ । । ॥ । । ॥
 ଧୁ ରୁ ଧା ବା ସେ ଂ ଂ ଂ ଂ

ଶୈମାଧିକ ଛନ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଶୀ ସ୍କନ୍ଦ ତାଳରେ ଶ୍ରେଣୀ ସଗର ଏ ଗୀତଟି ରଚିତ । ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦର ଅନୁକରଣରେ ଏପରି କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଛନ୍ଦ ରଚନା ଭାରତୀୟ ସଂଗୀତ ଜଗତରେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱିକାନ୍ତ କବିଶେଷ ।

ଭଜନ-ଜଣାଣ

ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଭଜନ ଜଣାଣ ଗୀତମାନ ଆମର ଭକ୍ତକବି ମନେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ନଗର ଓ ପଞ୍ଚାଳରେ ଲୋକ — କଣ୍ଠରେ ଏହା ଗୀତ ହେବାର ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ଦେଶ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ମନ ଛୁଆଁ ହେବା ଭଳି ସରସ, ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଭଜନ ଜଣାଣ ଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ହୋଇ ରସସ୍ୱର ପରିବେଷଣ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ଅଗଣିତ ଜନତାଙ୍କୁ ।

ଅନେକ ଭଜନ ଜଣାଣ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ରାଗକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ଏ ଗୁଡ଼ିକ କିନ୍ତୁ ମନ ଭାବ ପ୍ରକାଶକ ।

ପଞ୍ଚୀଗୀତ —

ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ବା ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମୂଳକରି ପଞ୍ଚୀଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ଓ ଗୀତ ହୋଇ ସହଜରେ ଲୋକମନୋରଞ୍ଜକ ହୋଇଅଛି । ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଅଞ୍ଚଳରେ “ସ୍ୱମର ଗୀତ” ର ପ୍ରଚଳନ ରହିଛି । ଅନେକ ସ୍ୱମର ଗୀତର ଭାଷା ବଂଗଳା ବା ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗଳାଭାଷା ସମ୍ମିଶ୍ରଣ । ସେହିପରି ସମ୍ବଲପୁର, କୋରାପୁଟ ଓ ଜୟପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଅଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାରେ ରଚିତ ପଞ୍ଚୀଗୀତ ବଡ଼ ମନୋହର । ଏଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ରହିଛି ଗାୟନ ଭଙ୍ଗୀରେ ।

ଏହିପରି ନିରାଶ୍ରୟ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତ ତା'ର ପାରମ୍ପରିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା
ଯୁଗ ଯୁଗାବଧି ରଖି ଆସିଛି । ଏ ସମସ୍ତ ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ — ପରି
ରୂପ ।

× × × × ×

—ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ—

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ କଅଣ ?

‘ଦେଶର ବେଶ’ । ଓଡ଼ିଶୀ ବରଣା, ଓଡ଼ିଶୀ ଶିଆପିଆ,
ପିନ୍ଧା ତଙ୍ଗରଙ୍ଗ, ଚାଲିଚଳଣୀ, କଥାକ୍ଷର ବାଚବର୍ଣ୍ଣ, ବିବାହ ଗ୍ରୀତ ବଧୂ,
ଓ ପୁଣ୍ୟ ପର୍ବ ପାଳନା କେବଳ ଇତ୍ୟାଦି ଯେପରି ଭାରତୀୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ
ଦେଶ ଠାରୁ ନିଆରା, ଓଡ଼ିଶାର କଳା ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟ ସେଇଭଳି ପରମ୍ପରା
କାଳରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧାରରେ ଚଳି ଆସୁଛି । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ବିଜ୍ଞାତ ।

ମହାମୁନି ଭରତ ତାଙ୍କ ନାଟ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ଏହାକୁ ‘ପ୍ରବୃତ୍ତି’
ଆଖ୍ୟାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଛନ୍ତି ।

“ଚତୁର୍ବିଧା ପ୍ରବୃତ୍ତିସ୍ତୁ ପ୍ରୋକ୍ତା ନାଟ୍ୟ ପ୍ରସକ୍ତିଭ୍ୟଃ
ଆବନ୍ତୀ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ପାଞ୍ଚାଳୀ ଚୌତ୍ର ମାଗଧୀ”

(ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର-୧୪ ଅଧ୍ୟାୟ ନଂ. ୩୭ ଶ୍ଳୋକ)

ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତରେ ଅବନ୍ତୀ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ, ପାଞ୍ଚାଳ, ଓଡ୍ର ମାଗଧ
ଭୂମିରେ ଚାରି ପ୍ରକାର ନାଟ୍ୟ ବିଭାଗ ପ୍ରଚଳିତ । ନାଟ୍ୟ ବୋଲିଲେ,
କେବଳ ନାଟକ ନୁହେଁ । ଗୀତ ବାଦ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ଓ ନାଟକକୁ ବୁଝାଏ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ନୃତ୍ୟକୁ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଅବଶ୍ୟ
ମହାମୁନିଙ୍କ କାଳକୁ ଏହାର ଚଳଣୀ ଥିଲା ବୋଲିସେ ଓଡ୍ର ଦେଶର ନୃତ୍ୟକୁ
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ ରୂପେ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଦିନେ ସିଂହଳ ବା ଆଜର ସିଲେନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମା-
ଥିଲା ଏ ହେଲ ସ୍ବପ୍ନ ଗତାକୀର ଦଟଟା, ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନ୍ ସାଂ
ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ସେ ଦିନେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଗାଇ, ନାଚି ଫୁଲ ଭସାଉ-
ଥିବାର ଦେଖିଥିଲେ ମଳୟ ଗିରି ନିକଟର ଗୋଟିଏ ଝରଣା ପାଣିରେ ।

ନବମ ଶତାବ୍ଦୀର ମନ୍ଦିର ଗାନ୍ଧରେ ପୁରୁଷ ଓ ରମଣୀମାନଙ୍କ
ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ନୃତ୍ୟ ଭଙ୍ଗିମା ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଯୁଗ୍ମତନୟ ଓ ସ୍ବତନ୍ତ୍ରତା
ନିର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରମାଣ । ଏହି ମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କର ନିର୍ମାଣ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ-
ପାରମ୍ପରିକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ରତା ଘେନି ବହୁ ଆଗରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର
ଏହା ଟିପ୍ପଣୀ ପ୍ରମାଣ ଦେଉଛି ।

ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଶାର ଭକ୍ତ କବି ଜୟ-
ଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରମୁଖ ଗୀତ ନୃତ୍ୟରେ
ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁ ଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖାଯାଏ ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦରେ—
“ପଦ୍ମାବତୀ ଚରଣ ଚରଣ ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣୀ” — ମହାକବି ଏହା ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ, ସଂଗୀତ ରଚାକର, ଗୀତ ପ୍ରକାଶ; ସଂଗୀତ
ସରଣୀ, ସଂଗୀତ ନାୟପୁଣ, ନାଟ୍ୟ ମନୋରମା, ଅଭିନୟ ଦର୍ପଣ ପ୍ରକାଶ
ପ୍ରଭୃତିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସଂଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଅନୁସରଣ
କରି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବାର ପ୍ରମାଣ ଅଭାବ ନାହିଁ । ନାଟ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ସୁନ୍ଦର
ପ୍ରକୃତି ବିଭାଗ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ପ୍ରାଣ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ
ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଦେବଦାସୀ ବା ମାହାରୀ ନୃତ୍ୟ ବିଧି ଓଡ଼ିଶୀ
ନୃତ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ନାରୀ ନୃତ୍ୟରୁ
ପୁରୁଷ ଜାଗାଘରରେ ସ୍ତ୍ରୀବେଶଧାରୀ କାଳକ ମାନଙ୍କ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ
ହେବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ଏମାନଙ୍କୁ ଆଖଡ଼ା ପିଲ ଓ ପରେ ଗୋଟି ପୁଅ
ବୋଲି କୁହାଗଲା ।

ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧାଗ ସହିତ ଓଡ଼ିଆଦେଶ ବା ଓଡ଼ିଶାର

କୌଣସି ସୌସାଦୁଷ୍ୟ ନାହିଁ । କାରଣ ମହାମୁନ ଭରତ କହିଛନ୍ତି—

“ଦକ୍ଷିଣସ୍ୟ ସମୁଦ୍ରସ୍ୟ ତଥା ବିନ୍ଧ୍ୟସ୍ୟଧୂମ୍ରରେ
ଯେ ଦେଶା ସଂଗ୍ରୀତା ସ୍ତେଷୁ ଦକ୍ଷିଣାତ୍ୟା ତୁ ନିତ୍ୟଶଃ”

(ନା. ଶା. ୧୪ଶ-ଶ୍ଳୋକ-୩୯)

ଏଠାରେ ଏକଥା ଦର୍ଶାଇ ଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଲା ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ସଂଗ୍ରୀତ ବା ନୃତ୍ୟ ‘ଦକ୍ଷିଣୀ’ ନୁହେଁ । ଏହା ଉତ୍କଳୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧାରା ଦେଇ ପ୍ରଚଳିତ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତ ଓ ବାଦ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକ । ଗୀତବୋଲି କହିଲେ —

“ଧାତୁ ମାତୁ ସମାୟୁକ୍ତଂ ଗୀତନଟ୍ୟଭ୍ୟାୟତେ ।
ତତ ନାଦାମୁକୋ ମାତୂର୍ଧ୍ୟାତୁରକ୍ଷର ସଞ୍ଜୟଃ” ॥

(ନା. ମନେରମା-୨୮ ଶ୍ଳୋକ)

ଓଡ଼ିଆଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ କଥା କହିବା ଭଙ୍ଗୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସେଇଥି ପାଇଁ ‘ରତ୍ନାକର’ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଲ୍ଲେଖ ହେଲା —

“ଅଜ୍ଞ, ବଜ୍ର କଳିଙ୍ଗାଦ୍ୟା ଦେଶ ଗ୍ରନ୍ଥାହି ହେତବଃ
ଯେଷ୍ଠ ଯେ ଷ୍ଠେ ଦେଶେଷୁ ଯା ଗ୍ରନ୍ଥା ଶ୍ଳେଷ ବଲ୍ଲଭଃ”

(ଶ୍ଳୋକ ୫୦୭)

ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗ୍ରୀତ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଅତଏବ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥା, ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତ ଓ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀ ଯେପରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ସେହିପରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା-ଦେଇ ଆଦିମ କାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତ -

‘ସୂଥୁଳ’ ଶ୍ରେଣୀରୁ ପୂର୍ବ ପୂର୍ବ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥର ବିକାଶ ଲାଗି ବହୁ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ସଂଗ୍ରୀତ ରଚନାର ପ୍ରଥା ଓଡ଼ିଶାରେ

ପ୍ରଚଳିତ । ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରବଚର ବିଶୁଦ୍ଧ ଅନୁସରଣ ଏବଂ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ଲକ୍ଷଣ, ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତ ବା ସଂଗୀତ ଚତୁଷ୍ପଦ ବା ସମୟ ସମୟରେ ତହିଁରୁ ମଧ୍ୟ ପଦେ ଦୁଇ ପଦ ଅଧିକ । ସ୍ଥୂଳତଃ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶକ । ଓଡ଼ିଶୀ ସାଉନୟ ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନ୍ୟାଶ ।

ବାଦ୍ୟ

ମଢ଼ଳ ବା ପଶବାଜ ବା ପଶଉଜ ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତ ନୃତ୍ୟର ସଂଗତ ବାଦ୍ୟ । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ମୃଦଙ୍ଗ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ବାୟୁ । ତବଲ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ବାଦ୍ୟ ନୁହେଁ । ମୃଦଙ୍ଗ କହିଲେ ମୃତ୍ + ଅଙ୍ଗ ବା ମୃତକାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ବୁଝାଏ । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ମୃଦଙ୍ଗ ବୋଲି ଥିବା ଯନ୍ତ୍ର କିନ୍ତୁ କାଠରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ପରମ୍ପରାରୁ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ବିଭାଗ ହେଲା ସାଧାରଣତଃ ଦଶ ଗୋଟି । ଯଥା—

- ୧- ପାଠ ପ୍ରବେଶ ବା ରଂଗ ପ୍ରବେଶ ।
- ୨- ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳ ପ୍ରଦାନ ।
- ୩- ଗଣପତି ବନ୍ଦନା ବା ବିଦ୍ଧବଜ ପୂଜା
- ୪- ସଭାର ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା ।
- ୫- ଭୂମି, ଗୁରୁ ଓ ଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରଣାମ ।
- ୬- ନଟବଜ ଭୈରବଙ୍କ ଆବାହନ, ସଂସ୍ଥାପନ ଓ ପ୍ରଣାମ ।
- ୭- ନଟବଜଙ୍କ ତୁଷ୍ଟି ନିମିତ୍ତ ନୃତ୍ୟ (ବଟନୃତ୍ୟ)
- ୮- ପଲ୍ଲବୀ ନୃତ୍ୟ ।
- ୯- ସାଉନୟ ନୃତ୍ୟ ।
- ୧୦- ଆନନ୍ଦ ନୃତ୍ୟ ବା ମୋକ୍ଷ ନୃତ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ପ୍ରୋକ୍ତ ଦଶଗୋଟି ବିଭାଗ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବରେ କିଛି ବିବରଣୀ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ବିଭିନ୍ନ କରଯାଉ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଫେଜ୍ ଶ୍ରେଣୀୟ ।

ଅଭିନୟ ଦର୍ପଣ ପ୍ରକାଶକାର କହିଲେ ।

“ନୃତ୍ୟଂ ତୁ ଦି ବିଧିଂ ଶୋଭିତଂ ନାଟ୍ୟଂ ନାଟ୍ୟଂ ପ୍ରକୃତ୍ୟା
ସ୍ତ୍ରୀ ନୃତ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁତେ ଲକ୍ଷ୍ୟଂ ପୁଂନୃତ୍ୟଂ ତାଣ୍ଡବ ମତମ୍,”

ପୁରୁଷ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ନର୍ତ୍ତନକୁ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ ଏବଂ ନାରୀ ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିବେଷିତ ନୃତ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶୀ-ନୃତ୍ୟ ପରମ୍ପରା କାଳରୁ ନାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିବେଷିତ । ତେଣୁ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୃତ୍ୟ । ତାଣ୍ଡବ, ନୃତ୍ୟ ଆଖ୍ୟାରେ ପରିଚିତ ପ୍ରଥମେ ନାରୀମାନେ ଓ ପ୍ରାୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ନାରୀ ବେଶଧାରୀ ବାଳକ ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିବେଷିତ ହେଲେ ପୁରୋକ୍ତ ଦଶଗୋଟି ବସ୍ତ୍ରର ଝମରେ ।

ନୃତ୍ୟାରମ୍ଭରେ ବାଦ୍ୟ ସହିତ ନୃତ୍ୟ ପାଦ ମଞ୍ଚପ୍ରବେଶ କରି ଠିଆ ହୁଏ । ଏହି ଠିଆହେବା ଭଙ୍ଗୀରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତା ପରିଚିତ ହୁଏ । ଏହାକୁ ଟିଭୁଙ୍ଗଠାଣି ବୋଲାଯାଏ । ଏହାପରେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଓ ବନ୍ଧନାଶନ ଲାଗି ଗଣପତି ବନ୍ଦନା ଏବଂ ସଭାର ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା ଏବଂ ଭୂମି, ଗୁରୁ ଓ ଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରଣାମ ପରେ ନଟ ଭୈରବଙ୍କ ପୂଜା-ନୃତ୍ୟ ସାଧୁତ ହୁଏ । ଏହା ସାଧାରଣତଃ ବଟୁକ ଭୈରବଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ବଟୁ ନୃତ୍ୟ ବୋଲି କଥିତ ।

ବଟ ନୃତ୍ୟ ପରେ, ପଞ୍ଜିଶା ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଆଗିକ ଓ ବାଚକ ବସ୍ତ୍ରର ସଂଗୀତ ନର୍ତ୍ତକର ଶୀଳ । ତେଣୁ ପାଦ ଯେଉଁ ଗୀତର ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ ସେହି ଗୀତର ରାଗାନୁସାରେ ସ୍ଵରରେ ଆଳାପ ସହିତ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନକୁ ପଞ୍ଜିଶା ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ରାଗରେ ପଞ୍ଜିଶା ଗାଇ, ସାଭିନୟ ନୃତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ରାଗର ଗୀତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ସଦୃଶ ଅନୁଚିତ । ଗାୟକ ଗୀତଗାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ସେହି ରାଗର ଆଳାପ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ସାଭିନୟ ନୃତ୍ୟରେ ପରିବେଷିତ ରାଗର ପଞ୍ଜିଶା ବା ଆଳାପ ଗାଇବା ବିଧେୟ । ପଞ୍ଜିଶା ଅର୍ଥ ପଞ୍ଜିବାୟୁ ତ କରଣ ଏହା ସ୍ଵର ପଞ୍ଜିଶା ନାମରେ କଥିତ । ଏହା ପରେ ପରେ ବାଦ୍ୟ ପଞ୍ଜିଶା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୁଏ ।

ତହିଁ ପରେ ଗୀତର ଯଥା ବହିତ ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନକୁ ସାଭିନୟ ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଅଭିନୟ ଭାବ ପ୍ରଧାନ ସାଭିନୟ ନୃତ୍ୟ ପରେ ଦ୍ରୁତ ତାଳରେ (ଝୁଲ, ପହପଟ ପ୍ରଭୃତି) ଆନନ୍ଦ ନୃତ୍ୟ ସହିତ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପରେ ପରିବେଷିତ ହୁଏ ।

ପାଞ୍ଚ ପ୍ରବେଶ ପରେ ଠିଆ ହେବା ଭଞ୍ଜକୁ ସ୍ଥାୟୀ ବା ଥାଇ କୁହାଯାଏ ।

ପାଞ୍ଚ ଯେଉଁ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ବା କୁସୁମାଞ୍ଜଳି ପ୍ରଦାନ କରେ ଅଭିନୟ ଦର୍ପଣ ପ୍ରକାଶରେ ତାହାର ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇ ଲେଖା ହୋଇ ଅଛି ଯେ—

“କୁସୁମାଞ୍ଜଳି ପଞ୍ଚନମ୍ ପୁରୋବଧାତ ।
 ବୃହତୀୟା, ବିଷ୍ଣୁବ, ଶିବାୟ, ଭୂବେ, ଗଣେଶାୟ ॥
 ଶିରେ, ହୃଦୟେ, ନାଭି, ପାଦ ଗଳେଷୁ ।
 ତସ ବ୍ରହ୍ମଣେ ଶିରସି, ବିଷ୍ଣୁବେ ହୃଦି, ଶିବାୟ ନାଭୌ, ଭୂବେ —
 ପାଦାଗ୍ରେ, ଗଣେଶାୟ ଗଳଦେଶେ ଇତି ହମାତ୍ ନ୍ୟସେତ୍”

ଏଥିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ପ୍ରଦାନର ଶ୍ଳୋକ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଲିଖିତ ଅଛି । ପ୍ରବେଶର କଳେବର ବୃଦ୍ଧ ଭୟରେ ସେ ଶ୍ଳୋକ ଗୁଡ଼ିକ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନର ପରିମିତ କାଳ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସଂଗୀତ ନାୟୟଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ—

“ସାମ ମାତ୍ର ସମାପ୍ୟନ୍ୟ ତନ୍ମାତ୍ର୍ୟ ଶଗ ବର୍ଦ୍ଧନମ୍
 ଦର୍ଶି ବିରାଜନନଂ ସୁ ତୋ ନାଟ୍ୟଂ ବିବର୍ଜିୟେତ୍”

ଅର୍ଥାତ— ସାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନୃତ୍ୟ କରିବ । ତହିଁ ଅଧିକ ବିରାଜ ଜନକ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ବା ବିଶେଷତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧେ ବିସ୍ତାରିତ ବିବରଣ ଛାନ, କାଳ, ପାତ୍ର ବିବେଚନାନୁସାରେ ଏ ସ୍ଥଳରେ ସମ୍ଭବ ପରି ନୁହେଁ ।

ଠିକ୍‌ଠକ୍ ମାତ୍ର ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଠାରେ ଦିଆଗଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଚନ କାଳ କାଳରୁ ଲୋକ ମୁଖରେ ରହି ଆସୁଛି, ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧେ । ସେଇଟି ହେଲା —

“ଉଠା, ବଇଠା, ଠିଆ, ଚାଲି
ବୁଡ଼ା ଭସା, ଭଉଁସ ପାଲି
ଓଡ଼ିଶୀ ନାଟର ଆଠ ବେଳ”

ଉଠା— ସଂସ୍କୃତ ଉତ୍ପବନରୁ ଗୃହୀତ । ବସିବା ଠାରୁ ଉଠିବା ।

ବେଠା — ସମପରିମାଣରେ ଆଶୁ, ନୁଆଁଇ, କଟିରେ ଶରୀରର ସମସ୍ତ ଭାଗ ନ୍ୟସ୍ତ କରିବା । ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉନ୍ନତ କରଣର ଅନୁସରଣ— ।

ଠିଆ— ଏହା ସମପଦ ଭଙ୍ଗୀ - ସ୍ଥାନକ, ସମପଦ ଭଙ୍ଗୀରେ ଦେବତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ପ୍ରଦାନ ଏହାର ମର୍ତ୍ତ୍ୟ । ଶାସ୍ତ୍ର କହେ—
ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳୀ ଦେବ ରୂପେ ସମପାଦ ନୟନୀତେ । ନୃତ୍ୟାରମ୍ଭରେ ପାତ୍ର ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରିବା ହେୟା-ସାହା ସ୍ଥାୟୀ ବା ଥାଇ ବୋଲାଏ ।

ଚାଲି— ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟରେ ଏହି ଚାଲର ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି । ଶାସ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ମୟୂର ଗତି ଭଙ୍ଗୀର ଏହା ଅନୁକରଣ । ଏହା ସାଧାରଣରେ ଚଳନ ବୋଲାଏ ।

ବୁଡ଼ା— ନୃତ୍ୟ ଶେଷବେଳକୁ ପାତ୍ର ମଥା ଉପରିଆଡ଼କୁ ହସ୍ତ ଦୃଢ଼ଟି ଉଠାଇ ରଖି, ଶ୍ରବଣେ ବୁଡ଼ିଗଲା ପରି ଅଭିନୟ ଦେଖାଇବା ଗତି । ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ‘ଅପବିତ୍ର ଶୂର୍ତ୍ତୀ ଅଭିନୟ’ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଶିରମହ ଏବଂ ନିକୁଟ୍ ପଦ୍ୟଦ୍ୱୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ।

ଭସା — ଡାହାଣ ଓ ବାମ ଦିଗକୁ ହସ୍ତ ହଲାଇ ହଲାଇ ଶୁଦ୍ଧିବା ପରି
ଭଂଗୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ -

ଭଉଁରୀ — ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଭ୍ରମର ଭଂଗୀ । ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପାସର ଘୂର୍ଣ୍ଣନ ନୃତ୍ୟ ।

ପାଲି — ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଭ୍ରମର ଯାଯିତ ଭଂଗୀ — ନୃତ୍ୟ ପାସର ପଛକୁ
ତାଳ ସହ ଚାଲି ।

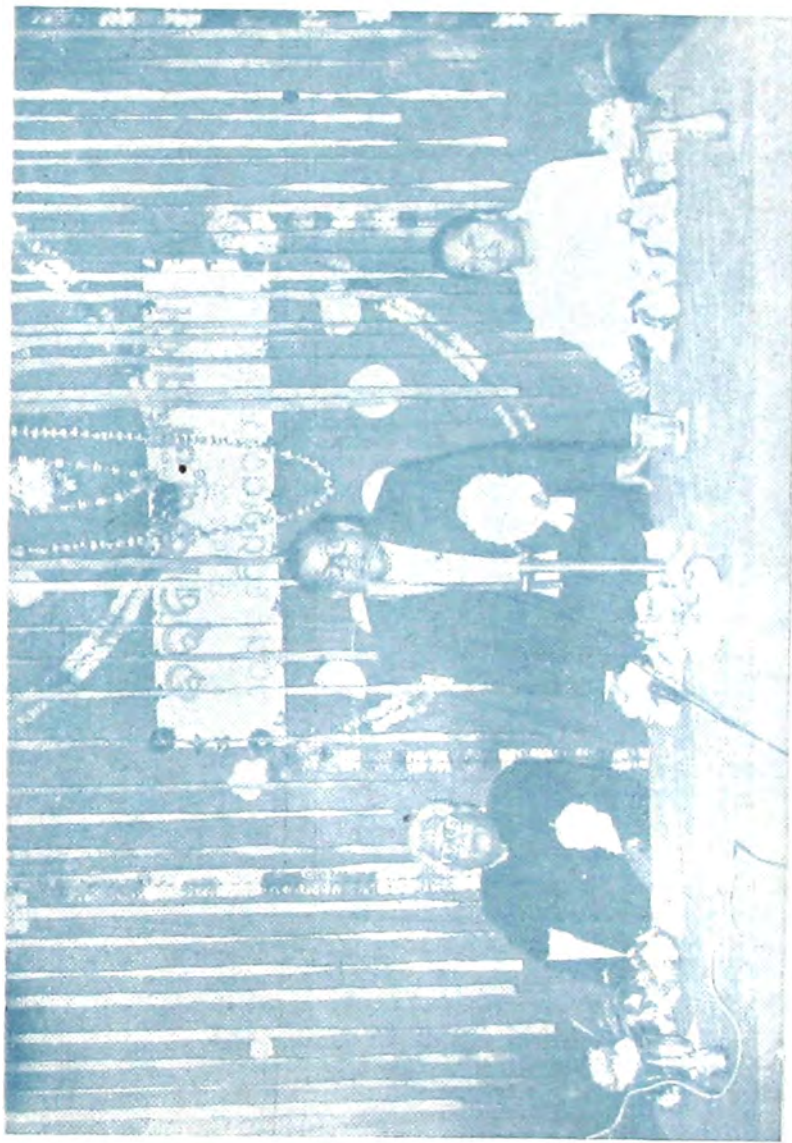
ଭଙ୍ଗୀ — ଭଙ୍ଗୀ ବା ବନ୍ଧ । କଠିନ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବନ୍ଧ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ।

ସଦୃଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣନା ନକର, ସଂକ୍ଷେପରେ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟରେ ଏହା
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବା ବିଶେଷତ୍ୱ । ଏହା ଭାରତ ନୃତ୍ୟ; କଥକ ଏବଂ କଥାମିଲି
ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ
୧୯୫୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତ ଭାରତ ଦରବାରରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟର ସମ୍ମାନ
ଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ଥିଲା । ଦିଲ୍ଲୀ ନୃତ୍ୟ ସମାବେଶରେ ମୁଁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ
ପାଠ ଏବଂ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପରେ ନାନା ବାଧା ବଦଳ ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ,
ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମ୍ମାନ ଲାଭର ଅଧିକାର କରାଇ ପାରି-
ଅଛି ।

ଏ ସମସ୍ତ ଆମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କରୁଣା ।

— ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ —

ମାୟ ବାସିକି ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳାର ୨ୟ ବିକସର ଅନ୍ତତଃ—ବାମନ୍ତ : ଆଲୋଚକ-ତନ୍ତ୍ରର କୃତ୍ତିକାଦି ୧୫,

ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ର-ଆଧାରରେ ଗଠିତ ହେବ।

ଓଡ଼ିଶାର ପରମ୍ପରା: ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ

★ ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ

ଭୂଗୋଳ ଓ ପୋଥିଗଣ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ଶିଳ୍ପକଳା, ଓଡ଼ିଶୀ ଓ ଛନ୍ଦ ଆଦିନୂତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଲୋକ ସଂଗୀତକୁ ଯେନ ଓଡ଼ିଶାର ଅତୀତ ସମୃଦ୍ଧ, ବିପୁଳ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାବେ ଆଜିର ଓଡ଼ିଆ ଗର୍ବିତ ।

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଏକକ ନୁହେଁ, ଏହା ନାନା ବୈଚିତ୍ର୍ୟଭରା, ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭାରତୀୟ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ତର୍ଭାଗ, ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରା ଦ୍ବାରା ଗଢ଼ି ପରିପୁଷ୍ଟ ।

ଲୋକ କଳା, ଲୋକ ସଂଗୀତ, ଲୋକଶିଳ୍ପ ଓ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଏଠାରେ ଆତ୍ମଲତ୍ୟ । ଲୋକ-ସାହିତ୍ୟ ଲୋକଜୀବନର ସମାଲୋଚନା — ଲୋକ ସମାଜର ବିକାଶର ଏକ ପ୍ରକାଶ । ବିଦଗ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ଠାରୁ ଜୀବନର ଏହା ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ଜୀବନର ଏକ ସମାନ୍ତର ରେଖାରେ ଏହା ଚଢ଼ି କରେ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବିନ୍ଦୁରେ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥିତି — ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ରେଖାରେ ଉଭୟର ଗତି । କଳ୍ପନାର ପାତଳ ପ୍ରଲେପ ଏଥିରେ ଥାଇପାରେ, ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଆକାଶକୁ ଦୌଡ଼ ଏହାର ନାହିଁ । ମାଟିକୁ ଛୁଡ଼ିଦୂର ଦିଗ୍-ବଳୟରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯିବା କଳ୍ପନା ବିଦଗ୍ଧ କବି କରିପାରେ, ଲୋକ-କବି ପକ୍ଷରେ ଏହା ସୁଦୂର ପରାହତ । ବାସ୍ତବତା ସହିତ ତାର ପରିଚୟ ନାହିଁ, ତାର ନିର୍ଯ୍ୟାସରେ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ପୁଷ୍ଟ । ହାତ ପଡ଼ୁଥିବାର ତାର କାବ୍ୟର ପ୍ରଭୁର ଉପାଦାନ, ସେ ସୁଦୂରକୁ ଯିବ କାହିଁକି ?

ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଅଲିଖିତ, ଶ୍ରୁତିପଥରେ ଏହାର ଗତି, ସ୍ମୃତିରେ ସ୍ଥିତି, ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶରେ ସ୍ବାଭାବିକ ନିଃସରଣ । କିଏ କେଉଁଠି ଝୁରଣା କଲରେ, ପ୍ରପାତ ମୂଳର, ପବନ ଚାଲରେ ବସି ଭାବି ଭାବି ଏହା ଲେଖିନାହିଁ । ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ, ରଜ ହଂସ କ୍ଷୀଡ଼ିତ ସରୋବର, ନିଶ୍ଚଳ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନ ଉଚ୍ଚକୃଷ୍ଣ ସୃଷ୍ଟିଲାଗି ବିଦଗ୍ଧ କରି ଲୋଡ଼ିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଅରମା ଜାଗାରେ ଅନାବନା ଉଠେ, ବିନା ପୋଷକତାରେ ବଢ଼େ । ଦେଶର ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବ, ସମାଜକୁ ଆତ୍ମୀୟତା କରିବ, ସାମାଜିକ ମାନଙ୍କର ପ୍ରଣୟା ଲାଭ କରିବ । ସୃଷ୍ଟି ଦ୍ବାରା ଧର୍ମ ଅର୍ଥ କାମାଦି ଚତୁର୍ବର୍ଗ ସାଧନ କରିବ, ଯଶସ୍ବୀ ହେବ, ଅମରାକ୍ଷରେ କାଳ ବକ୍ଷରେ ତାର ନାମ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇରହିବ, ଲୋକକବି ଏ ଧାରଣା କରିପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଗାଉ ଗାଉ କରି, କଥା କହୁ କହୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଏ । ପକ୍ଷୀ ପରି ସେ ପ୍ରାକୃତିକ ଗୀତରେ ଥାଏ, ଅରଣ୍ୟରେ ପବନର ମର୍ମର ପରି କଥା କହେ । ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ଶୃଙ୍ଖିତା ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ବିଭାବ । ତା ସୃଷ୍ଟିମଧ୍ୟରେ ଚେଷ୍ଟାର କ୍ଳିଷ୍ଟତା ନ ଥାଏ । ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ପ୍ରାବାହିକତାରେ ଏହା ମହମୟ ।

ମନ୍ଦିରର କେହି ଜଣେ ନିର୍ମାତା, କାବ୍ୟ ମହାକାବ୍ୟର କେହି ଜଣେ ସୃଷ୍ଟା ଆଇପାରେ । ତା ନାମ ପରମ୍ପରା ବା ଇତିହାସ ପ୍ରକାଶ କରେ । କିନ୍ତୁ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କରେ କାଳ ମାରବ । କୋଣାର୍କର ନିର୍ମାତା ନରସିଂହ ଦେବ; କିନ୍ତୁ କଳାପରିପାଟୀରେ ଅନୁପମ ନବଗ୍ରହ ମୂର୍ତ୍ତିର ନୃତ୍ୟଶୀଳା, ଚାନ୍ଦନରତା ତରୁଣୀ, ଗଡ଼ଶାଳ ଯୁଦ୍ଧାଶୁର ଶିଳ୍ପୀ କିଏ ? ନାମ ନଥିଲେ ବି କଳାର ମହତ୍ତ୍ବ ଉଣା ହୋଇ ନାହିଁ । ସେହିମନ୍ତ ଅଜଗା ଅଶୁଣା ଲୋକ-ସାହିତ୍ୟପ୍ରସ୍ତୁତ ସୃଷ୍ଟି ସବୁ । ଲୋକ ଗୀତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନାମର ଭଣିତା ନାହିଁ । ଏହା ଉପରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମାଲିକାନା କେହି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ନ ପାରେ, ପିତୃଧୁରୁଷଙ୍କ ଅଜିତି ସମ୍ପତ୍ତିର ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବୋଲି କେହି ଅହଙ୍କାର କରି ନ ପାରେ । ଲୋକ-ସାହିତ୍ୟ ଏକ 'ସମୂହ-ସମ୍ପତ୍ତି', ଏକ ବହୁ ଜନକର୍ତ୍ତ୍ତି । ଦିନେ ଏହା ବ୍ୟକ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି ଥିଲା, ସୃଷ୍ଟି ପଛରେ ଜଣେ କରି ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଜାହିର କରିବାର ସଜ୍ଜତ ତାଙ୍କର ନଥିଲା; ଗୋପିଭଜନ ପରି ଫୁଲ ଫୁଟାଇ ଝୁଡ଼ାଇ

ଦେଇ ଗଲ ସେ; ସାଉଁଟି ମାଳା ଗୁନ୍ଥି ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇବା
ସଂକଳକର କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଏହି ଯେ ଏହା
ଅବସରର ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ, ସାମୟିକ ବିନୋଦନ ଲାଗି ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ । କର୍ମ
ଭିତରୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି । କାର୍ଯ୍ୟ ରୁଲିଥାଏ, ଏଣେ ଆସେ ଆସେ ସାହିତ୍ୟ
ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ । ଦୁଇଟି ହିସ୍ତା ଏକାବେଳେକେ ଚାଲେ, ଉଭୟ ଉଭୟର
ହୁଅନ୍ତି ପରପରକ । ନାଉଁସ ନୌକା ବାନ୍ଧ, ଗୀତ ଗାଏ, ହଳିଆ ହଳ
କରେ, ଏଣେ ଗୀତ ବୋଲେ, ବନ୍ତୁଳୀ ବଲ ବାନ୍ଧ; କଟାଳୀ ଧାନ
କାଟେ, ଏଣେ ଗପ କହେ । କର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ ପରସ୍ପରର ସାଥୀ ବା ସଖା
ହୋଇ ଥାନ୍ତି । ଶ୍ରମର ଲଭବ ହୁଏ, କବି ସ୍ବଧାତୁଷାର ନିର୍ମାତା, ଶ୍ରମର
କ୍ଳାନ୍ତି ଭୁଲିଯାଏ । ବିଦଗ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରୁ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ଏହା ହିଁ ଏକ
ବଡ଼ ତାରତମ୍ୟ — ଗୋଟିଏ ଅବସରର, ଅନ୍ୟଟି ଶ୍ରମ ଭିତରର ସୃଷ୍ଟି ।
ଲୋକ ସାହିତ୍ୟକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ—
(କ) ଲୋକ ଗୀତ (ଖ) ଲୋକ କଥା (ଗ) ଲୋକ ନାଟ୍ୟ ।

ଲୋକଗୀତ

ଲୋକ ଗୀତକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ
(କ) ବୋଲା ହେଉଥିବା ଗୀତ (ଖ) ବୋଲା ନ ହେଉଥିବା ଗୀତ । ଗାନ-
ଯୋଗ୍ୟତା ଲୋକ-ଗୀତର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବିଶେଷ । ଏଥିରେ କବିତାର ଭାବ
ଓ ସଂଗୀତର ସ୍ବରର ମଣି କାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗ ଦିଆଯାଏ । ଖେତଖଲାରେ,
ନଈ ଧାରରେ, ରସ୍ତା ଘାଟରେ, ବନକାନ୍ତାରରେ ସର୍ବତ୍ର ଲୋକ ସଂଗୀତ
ଝଙ୍କୁଡ଼ ହେଉଥାଏ, ଯାନଯାଗା, ପବ ପବୀଣି ମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଯୋଗିତା
ମାନଙ୍କରେ ଗୀତ ଏକାନ୍ତ ଚିତ୍ତକର୍ଷକ ହୁଏ । ଗାଥାଗୀତ, ହଳିଆଗୀତ
ବୋଲି ଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ବୋଲା ହେଉଥିବା ଗୀତ, ନାଁ ବନ୍ଧା, କୃଷି ବଚନ
ବୋଲା ନହେଉଥିବା ଗୀତର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଆବୃତ୍ତି କାଳୀନ ମୁଖରଙ୍ଗରେ
ହିଁ ତତ୍ତେମାଲିର ନାଟକୀୟ ମାଧୁରୀ ଫୁଟି ଉଠେ ।

ବୋଲା ହେଉଥିବା ଗୀତକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ— (କ) ମୌଖିକ (ଖ) ରଚିତ ।

ଶରତୀୟା ଗୀତ, ନାଉରା ଗୀତ, ହଳିଆ ଗୀତ, କାନ୍ଦଣା, ପିଲା-ଭୁଲ୍ଲାଣିଆ, ପିଲାଙ୍କ ଖେଳ ଗୀତ, ଦୋଳିଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ମୌଖିକ । ମୌଖିକ ହେବାର ହିଁ ଏହାର ମହତ୍ତ୍ୱ । ଏହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସ୍ଥାନ, 'ପ୍ରୟାସଶୂନ୍ୟ' ନୈସର୍ଗିକ ଫଳରାଶି ।

ରଚିତ ଗୀତ କ୍ଳିଷ୍ଟ, କୃତ୍ରିମ । ବିଦଗ୍ଧ କବିମାନେ ଲୋକଙ୍କ ଲାଗି ବା ଲୋକ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଲାଗି ଏ ସବୁ ରଚନା କରିଥାନ୍ତି, ପାଲ, ପାଟୁଆ, ଦାସ କାଠିଆ, ଦଣ୍ଡନାଟ, କରମା, ଚଇତାଘୋଡ଼ା ର ଅଧିକାରୀ ଗୀତ ରଚିତ । ହାଟ, ମେଲଣ, ମଉଛବରେ ବିକ୍ରୀତ ନଇବନ୍ଦି, ଭୂମିକାମୟୀ ଯୁକ୍ତ ଆଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲୋକଙ୍କ ଲାଗି ରଚିତ ପୁସ୍ତିକାସବୁ ରଚିତ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ମୌଖିକ ଗୀତକୁ ନମ୍ବର ଭାବେ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ (କ) ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବୋଲୁଥିବା ଗୀତ (ଖ) ପୁରୁଷ ମାନେ ବୋଲୁଥିବା ଗୀତ । (ଗ) ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟେ ବୋଲୁଥିବା ଗୀତ (ଘ) ବାଳକ ବାଳିକା ମାନେ ବୋଲୁଥିବା ଗୀତ ।

ଅଧିକାରୀ ଗାଥାଗୀତ, କାନ୍ଦଣା, କୁଆଁର ପୁନେଇଁ ଗୀତ, ବଇ-ଦାମୋଦର ଗୀତ, ସଜନୀ ଗୀତ, ଦୋଳି ଗୀତ, ପୁଡ଼ିଲେ ଗୀତ, ପିଲା ଭୁଲ୍ଲାଣିଆ ଗୀତ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବୋଲି ଥାନ୍ତି । ହଳିଆଗୀତ, ଶରତୀୟା ଗୀତ ନାଉରା ଗୀତ, ଘୁମୁର ଗୀତ, ଦଣ୍ଡ ନାଟ, ପାଟୁଆ, କରମା ଗୀତ, ଦାସ କାଠିଆ ଗୀତ ପୁରୁଷ ମାନେ ଗାଆନ୍ତି । ସୁଦୃଶଗୀତିକା, ରସରକେଲି ଶବ୍ଦରସବରୁଣୀ, ହୁମୋ, ଚଇତ-ପଦ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ଉଭୟେମିଶି ଗାଆନ୍ତି । ଉଡ଼ି ଡେଲରେ ଶୁଦ୍ଧାଧରଗୀତ, ଲୁଚକାଳ ଖେଳରେ ଶ୍ରେବବାସ୍ତବ ଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ବାଳକ ବାଳିକା ମାନେ ଗାଆନ୍ତି ।

ଲୋକ ଗୀତରେ ଗାଥାଗୀତିକା ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି । ସେଥିରେ ଆଖ୍ୟାନ ମୁଖ୍ୟ, ସ୍ୱର ଗୋଟି ଓ ଚତାବୃତ୍ତିକ । ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ୱଳ୍ପ । ସଂଳାପ ମଧ୍ୟରେ କାହାଣୀ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଅଗ୍ରସର କରିଥାଏ । ପୁରାଣ, ଇତିହାସ, ଜନଶ୍ରୁତି ମୂଳକ, ସୋମାଞ୍ଚିକର କାହାଣୀ ଲୋକ ଗାଥାଗୀତିକାର ମୁଖ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ । ଗାଥାଗୀତିକାକୁ ନିମ୍ନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ — (କ) ଧର୍ମାତ୍ମକ — ବଞ୍ଚଳା ଗାଥା, ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି । (ଖ) ଅଭିଯୋଗାତ୍ମକ ବୋହୂର ଶାଶୁ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶାଶୁର ବୋହୂ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଭିଯୋଗ । (ଗ) ଶୋକାତ୍ମକ — ଅପତ୍ୟ ଶୋକ, ଅନ୍ତମ ବିଦାୟ । (ଘ) ସୁଖାତ୍ମକବିବାହଗୀତି ।

‘ମହାବଳାଙ୍କ କଳାପାଣି,’ ‘ସଖାଦାହ’ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେଣୀସୃଷ୍ଟି କରିଛି । •

ଗାଥାଗୀତିକା ବ୍ୟକ୍ତିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକ ଗୀତକୁ ନିମ୍ନ କେତୋଟି ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ

(କ) ସୂତିଗୀତ (ଖ) ଚକ୍ରୁକଆପଣ୍ଡା ଗୀତ (ଗ) ଡ଼ଗ କୋଇଲ । (ଘ) ହଳିଆ ଗୀତ (ଙ) ମଞ୍ଜିଆଳ ଗୀତ (ଚ) ପଦତୋଳା (ଛ) ଦୋଳ ଗୀତ (ଜ) ମନ୍ତ୍ରଗୀତ, (ଝ) ହୃମୋ, (ଞ) ଡାଲ ଖାଇ, (ଟ) ମାୟୁଲୀଜତ୍, (ଠ) ବଂକଟୁଲୀ, (ଡ) ଚଇତିପଦ ଗୀତ, (ଡା) ସାଇଲିଜୀ ଗୀତ, (ଣ) କୁଆଁର ପୁନେଇଁ ଗୀତ (ତ) ପୁରଖେଳ ଗୀତ, (ଥ) ଝଇ ଦାମାଦର ଗୀତ, (ଦ) ନାଉରା ଗୀତ, (ଧ) ପିଲ ଭୁଲଣିଆ ଗୀତ, ଖେଳ ଗୀତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ।

ଲୋକଗୀତ ବିବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ କରିବା ଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ । ଜୀବନର ସର୍ବାଂଶକୁ ଏହା ଗ୍ରସ୍ତ କରି ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ମୁଖରେ ଭାଷା ପୁଞ୍ଜିବା ଆଗରୁ ଅବଚେତନ ସ୍ତରରେ ଶିଶୁର ସାହିତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମେ ମାତୃ-ପ୍ରାଣର କ୍ଷୀର ଧାର ଦେହକୁ ଓ ମାତୃ ମୁଖର ଗୀତଧାର ପ୍ରାଣକୁ ପୁଷ୍ଟ କରେ । ମାଆ କୋଳ ହିଁ ଶିଶୁର ପ୍ରଥମ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ । ସାହିତ୍ୟରେ ତାର ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ଓକାର, ସୁସ୍ତ ପ୍ରାଣ ପ୍ରଥମ ଦୋଳନ ବା ସ୍ୱନ୍ଦନ ଲଭ

କରେ ମାତୃ ସେନୁହର ସ୍ରୋତରୁ । ଶିଶୁକୁ କୋଳରେ ବସାଇ ମାଆ
ଗାଏ —

ଝୁଲୁ ହାତୀ, ଝୁଲୁ ହାତୀ
ଝୁଲୁ ଝୁଲୁ ଖାଏ ଛେନା କାନ୍ତି —
ଛେନାକାନ୍ତି
ଝୁଲୁ ପଣ୍ଡା, ଝୁଲୁ ପଣ୍ଡା
ଝୁଲୁ ଝୁଲୁ ଖାଏ ଛେନାମଣ୍ଡା ।

କିଛି ଦିନପରେ ଶିଶୁକୁ ହାତରେ ଧରି ଠିଆ କରି ନଗୁଇ ମାଆ
ଦି ଖାୟୁ ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରେ—

ତା ଧେଇକି
ଆଜି ହଳ ଯିବ କୋଉଠେଇଁକି ?

ସେହିପରି ଦୁଧ ପେଇଲା ବେଳେ ଗାଏ—
ନେ ବଳଦ ଟାଣି ଟୁଣି
ଆଉ ନାହିଁରେ ଦୋଅଡ଼ା ପାଣି ।

ଗେଲ କଲ ବେଳେ ଗାଏ—
ମୋ କୁନିକି କିଏ ମାଇଲା ମାତ ଲେ
ଭାଙ୍ଗି ପକେଇଲା ପଞ୍ଜିର ହାତ
ନେଇ ମାମୁ ଘରେ ଛୁଡ଼ ।

ଶୋଇଲା ବେଳେ ଗାଏ—
ଧୋଉରେ ବାଇଆ ଧୋ
ଯୋଉ କିଆରିରେ ଗହଳ ମାଣ୍ଡୁ ଆ
ସେଇ କିଆରିରେ ଶୋ ।

ଶିଶୁର ଖେଳ ସହିତ ଗୀତ ମିଶି ଥାଏ । ଗୀତ ଖେଳକୁ ପ୍ରେରଣା
ଦିଏ, ଖେଳରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଏ । ଗୀତିମୟ, ଆନନ୍ଦମୟ ହୁଏ ମୂଳରୁ ହିଁ
ଶିଶୁର ସଂସାର ।

ଶିଶୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକଥା କବି, ଜୀବନର କାରୁଣ୍ୟ ଶିଶୁବାଳ୍ମୀକି ମାନଙ୍କୁ
କାବ୍ୟ ଭାବରେ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ କରେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠମିଥୁନରୁ ଗୋଟିକର ବିନାଶରେ
ବାଳ୍ମୀକି କୋହ ଓ କାରୁଣ୍ୟରେ ଉହଳ ଉଠିଥିଲେ । ସେହିପରି ଶିକାରୀ
ବାଣରେ ନିହତ ବଗର ମୃତ୍ୟୁରେ ଶିଶୁ ଉଦାସୀନ ରହି ପାରିନାହିଁ, କାକ
ଶିକାରୀର ପ୍ରତୀକ । ତଳେ ଗୋଟିଏ ପଦ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା—

ବଗ ଯାଇଥିଲା ବଗ ବଣକୁ ଲେ ।
ବରୁଳା କାଟିଲ ବେଶା
କୁଆ ଚେଡ଼ିତୋ ମାଇଲା ବାଟୁଳି
ଛୁଡ଼ିଗଲା ଦୁଇ ଡେଶା,
ମୋ ବରୁଳି କାନ୍ଦନା ଲେ ।

ଡଗଡ଼ମାଳି ଲୋକ ଗୀତର ଏକ ଅଙ୍ଗ । ଗୋଟିଏ ହେଲେ ତଗ
ନ ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସଂସାରରେ ବରଳ । କେହି ଚେଷ୍ଟାକରି ଏହା ମନେ
ରଖି ନାହିଁ, କଥା ଶୁଣାରେ ଆସି ଏହା ଆସେ ଆସେ ମନରେ ପାଇତି
ହୋଇଯାଏ । ପରିସ୍ଥିତି ଉତ୍ପନ୍ନଲେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ତଗରେ କବିତାର ରମ୍ୟତା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ନୁହେଁ । ଅଗଣିତ କବି ତଗ
ରଚୟିତା ଭାବେ ଅମରତର ଅଧିକାରୀ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ତଗ; ଛଟା
ବା ନାଁ ଦିଆରେ କୌଣସି ଉଣିତା ନାହିଁ । ନାମଧାମ ଜାଣିବାର କିଛି
ହେଲେ ଉପାୟ ନାହିଁ । କେତେ ଶତ କେତେ ସହସ୍ର କବି ! ସେମାନଙ୍କ
ପ୍ରାଣର ସେଇ ନିବିଡ଼ ଅନୁଭବମାନ ସେ କାଳର ଚଳନ୍ତୀ ଶୁଷାରେ ରଚିତ
ହୋଇ ଏବେ ଝଟକୁଛି, ଶରତ୍ କାଳର ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ମାଳାପରି ଉହଳ
ଜନମଙ୍କ ଚଳାରେ ।

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ତଗରୁ ଆରମ୍ଭ, ତଗ ଆଦ୍ୟ କବି-
ତାର ଓକାର, ଜୀବନର ଆଦ୍ୟ ସମାଲୋଚନା, ସହିଁରୁ ସମାଜ ଓ
ସଂସ୍କୃତିର ବିମରକାଶ ହୋଇଅଛି ।

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ନାରୀ ବାହାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜୀବନ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର
ପୃଷ୍ଠପଟକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାର ମୁଖର ବାଣୀ ଯେ ଅନ୍ୟପୁରରୁ
ସୁଦୂର ରଜ ଦରବାରରେ ତହଲ ପକାଉ ଥିଲା ତାର ପ୍ରମାଣ ତେ ।
ପଲ୍ଲୀ ତରୁଣୀର ଓଡ଼ିଶା ନାକ ସରିକି ଲମ୍ବି ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ତାର ଭୂଷି
ଚଉପାଡ଼ିକ ଶୁଭୁ ଥିଲା ।

ଗାଁ ପରିମଳ ଧୋବା ଭୂଠରୁ ଜଣାଯାଏ । ସେହି ପରି ଗୋଟାଏ
ଜାତିର ଚଳଣି, ଚରଣ, ଡଗଡ଼ମାଳରୁ ଜଣାଯାଏ ।

ତେଣୁ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱମ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରକାଶ କରେ—

‘ସାଇ ପଡ଼ିଶାରେ କରବୁ ଘର
ଅଧେ ଆପଣା ଅଧେ ପର’ ।
‘ପର ପରମେ ଶୂର’
‘ମନ ପୂତ କଲେ ଗଡ଼ିଆ ଗଙ୍ଗା’
‘ସଂସାର ଭିତରେ ଘର କରିଥିଲେ
ପଥର ପଡ଼ିଲେ ସହି’ ।

ଢେରରେ କଳ୍ପନାର ଚାନ୍ଦିତମକ ନାହିଁ, ଅଳସ ଚନ୍ଦ୍ରା ବିଳାସର
ଝଲସ ଝଟକ ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ, ପ୍ରତ୍ୟକ ସେ ସବୁ ।
ମାନବ ସ୍ୱଭାବ, ପ୍ରସନ୍ନତା ଓ ବିଷଣ୍ଣତା, ସୌଜନ୍ୟ ଓ ଭୟତା, ବ୍ୟବହାର
କୃତ୍ତିତା, ଧର୍ମପ୍ରାଣତା, ସାହସିକତା ଓ ଶୂରତା, ଇର୍ଷ୍ୟ, ଦ୍ୱେଷ, ମୈତ୍ର
ଓ କାର ଏହା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରୂପକ । ଗୋଟାଏ ଜାତିର ଭାବ ଜୀବନର
ଓ ବ ସ୍ତବତା ଜ୍ଞାନର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ଏଥିରୁ ।

ଢେର ଆମର ସବୁ ବେଳର ସାଥୀ । ଦୁଃଖରେ ଆଶ୍ୱାସନା ଦିଏ,
ଦୋଷରେ ପଡ଼ି ବିଚାର ଦରକାର ଥିବା ବେଳେ ଏହା ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ
କରେ, ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଲୋକ ଦେଖାଏ ।

ଏହା ଗୋଟାଏ ଜାତିର ଅଲିଖିତ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ, କୃଷି ସଭ୍ୟତାର ସର୍ବାଙ୍ଗକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟ, ଅଗଣିତ ଜନପଦ କବିଙ୍କ ହାସ୍ୟ, ବ୍ୟଙ୍ଗ, କଟୁତ୍ଵକୁ କଷାୟ ରସରେ ଭରପୁର ସେ ସବୁ କବିଙ୍କ ସ୍ଥାନ କାଳର ପରିଚୟ ଦିଲୁଏ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ନାଡ଼ର ସ୍ଵର, ହୃଦୟର ଦୁନୁ ଦୁନୁ ରକ୍ତରେ ନୁହେଁ, ରସରେ ହିଁ ଚାଲିଛି, ଏହି ପଦ୍ଧତିପ୍ରବାଦ-ପ୍ରବଚନ ମାନଙ୍କରେ ।

ସୃଷ୍ଟାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଅପେକ୍ଷା ସମାଲୋଚକଙ୍କର କଟାକ୍ଷ ଏଥିରେ ସ୍ପଷ୍ଟତର । ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା, ମାନବିକ ସୃଷ୍ଟିବ୍ୟତି ଉପରେ ତାର ଆଘାତ ପ୍ରବଣ, ଯେତେ ବଡ଼ବଡ଼ିଆ ହେଲେ ବି ରକ୍ଷାନାହିଁ । ରଜାର ଖିଆଲ ଓ ଦାମ୍ଭିକତା, ସାହୁକାରର କାର୍ପଣ୍ୟ, ପୁରୁଷର ପୌରୁଷାଭାବ, ଯୁବକର ନିର୍ଲଜ୍ଜତାକୁ ତରଳ କରି ବ୍ୟଙ୍ଗ କରିଛି । ତୋଟାଣ ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଇଛି ବହୁ ତଥାକଥିତ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ।

ପୁରୁଷ ଅପେକ୍ଷା ନାରୀ ଚରିତ୍ର ଏଥିରେ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ରୂପେ ଚିତ୍ରିତ । ହାସ୍ୟରସ ଏହାର ଶିର ପ୍ରଶିରରେ ପ୍ରବାହିତ । ଏହାର ବ୍ୟଙ୍ଗ ଶାସ୍ତ୍ରତମ ଭାବେ ଆଘାତ କରେ, ଅସଂଯତ ଭାବେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ହେଲେ ଏହା ମନେ ମାନବର ଏକ କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଯୁଗରେ ଉଗ୍ରତମାଳିକୁ ଫେରୁଥିବା ନିଜସ୍ବ କରି ରଖିବା ସମ୍ଭବ ବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ ।

ଲୋକକାହାଣୀ

ଲୋକ କାହାଣୀ ଲୋକଙ୍କ ମୌଖିକ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କଳ୍ପନା ପ୍ରବଣ, ରସପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହାର ରଚୟିତା । କିନ୍ତୁ ରଚୟିତା ନାମଲୁପ୍ତ । ଲୋକଗୀତ ମରି ଲୋକଗଳ୍ପ ମଧ୍ୟ ବହୁଜନ କୀର୍ତ୍ତି ଭାବେ ଅଭିନନ୍ଦିତ ।

ଗଳ୍ପ କଥନ ଗୋଟିଏ କଳା । ସେଥି ଲାଗି କଳ୍ପନା ପ୍ରବଣ, ସୃଷ୍ଟି ଶୀଳ ମନ, ଶିଶୁପୁଲଭ କୌତୂହଳ ଓ ସାରଳ୍ୟ, ଯୁବକୀୟ ସହାନୁଭୂତି-ଶୀଳ ହୃଦୟ, ମଧୁର କଣ୍ଠସ୍ଵର, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ତରକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କଲା-ଭଳି ବାଦ୍ଧିତା ଓ ଅଭିନୟ ପଟ୍ଟତା; ଦୃଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଓ ପ୍ରତ୍ୟାୟନମତ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । କଥିତ ବାକ୍ଯତ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ପଚାରେ—ସୁଖ କହିବି ନା ଦୁଃଖ

କହିବି, ନା ଯା ଅଂଗେ ଲଭେଇବି ତା କହିବି ? ବାଳୁତ ମାନେ ନାନା
ବରଦ୍ ଦିଅନ୍ତି, କିଏ ଚାହେଁ ଶୁଣିବାକୁ ଅସୁରକଥା, ଭୂତ ପ୍ରେତ କଥା,
ବାଦ କଥା ବା ଅହିରକ ସାପ କଥା, କଥକତାର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି
କଥାଖିରେ ଆରମ୍ଭ କରେ—

କଥାଟିଏ କହୁଁ, କଥାଟିଏ କହୁଁ,
କି କଥା ? ବେଂଗୁଲ୍ଲ କଥା ଇତ୍ୟାଦି ।

ସେହିପରି କଥାଖିରେ ଗଳ୍ପ ଶେଷ ହୁଏ—

ମୋ କଥାଟି ସରିଲା
ପୁଲ ଚଢ଼ଟି ମରିଲା ଇତ୍ୟାଦି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଦ୍ଵି ବିଧି କଥକ ଦେଖାଯାନ୍ତି — (କ) ଗ୍ରାମର ପ୍ରବାଶ
ବୃଦ୍ଧ ବୃଦ୍ଧା (ଖ) ଗଳ୍ପସାଗର ।

ଗ୍ରାମର ସମସ୍ତେ କଥକ ବା କଥିକା ନୁହଁନ୍ତି । ଜଣେ ଜଣେ
ପ୍ରତିଜ୍ଞ ଶାଳୀ କଥା କୋବଦ ବାହାରନ୍ତି । ସେ ହାସ୍ୟରସ ପ୍ରବାଣ, କଥା
କହିଲେ ଶୁଣିବାର ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମେ, କିଛି ହେଲେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବା ପ୍ରଶ୍ନ ମନରେ
ଉଠେ ନାହିଁ, ମନକୁ ମଜ୍ଜେଇ ଦେବାର, ସ୍ରୋତରେ ଭସାଇ ଦେବାର
ଶକ୍ତି ତାର ଅଛି ।

ଗଳ୍ପ-ସାଗର ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ କଥକ । କବିଙ୍କ ପରି ବୈ-
ଦରବାରରେ ତାର ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନଥିଲା, ରାଜପ୍ରଦତ୍ତ କଟକ କୃଷ୍ଣଲାହରେ
ସେ ଭୂଷିତ । ସେ ଜଣେ ଚତୁର ପଣ୍ଡିତ, ହାସ୍ୟ ରସିକ । ସଂସ୍କୃତ କଥା
ସରିଚ୍ ସାଗର, ଦଶକୁମାର ଚରିତ, ଜାତକ ଗଳ୍ପ, ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ମିଶିଲୁ
ଆଦିଗଳ୍ପ ଲାଭ ଆୟୁକ । ସେ ଅନର୍ଗଳ ଭାବରେ ଯେତେବେଳେ ବା
ପଦ୍ୟାଂଶ ଉଚ୍ଚାର କରେ । ତାର କଣ୍ଠସ୍ଵର ମଧୁର, ସେ କଣ୍ଠ ସ୍ଵରରେ ବାଦ୍ୟ
ଧ୍ଵନି ଓ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ସ୍ଵର ଅନୁକରଣ କରିପାରେ । ତା ଗଳ୍ପରେ ଦୃଶ୍ୟର
ଦ୍ରୁତଗତି ବା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ନ ଥାଏ, ଥାଏ ଅତିରଞ୍ଜିତ, ବହୁଳ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ବିବାହ ଉତ୍ସବର ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ଯାତ୍ରା, ଭୋଜି ଉତ୍ସବ ଦର୍ଶକ, ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଅତିଥି, ବରଜନ୍ୟା, ବରଯାତ୍ରୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସେ ଧୂରନ୍ଦର, ଘଟଣାର ଅବକଳ ଚକ୍ରପଟ୍ଟ ଅଙ୍କନ ତାର ଏକ କୃତିତ୍ବ । କିନ୍ତୁ ଲୋକ ଗଳ୍ପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏକ ଦୁର୍ବଳତା । ବର୍ଣ୍ଣନା କାହାଣୀ ପ୍ରବାହର ଅନ୍ତରାୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଲୋକକଥନ ଅନୁଭବ କରେ, ଲୋକ ଗଳ୍ପର ବାଳୁତ ବା କଣୋର ଶ୍ରୋତାମାନେ ବର୍ଣ୍ଣନାର ବିପକ୍ଷରେ ।

ଲୋକ କାହାଣୀକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ସାତ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ — (କ) ପୌରାଣିକ କଥା (ଖ) ଓଷା ଓ ଗ୍ରନ୍ଥକଥା (ଗ) ସନ୍ଥ ଓ ଭକ୍ତ କଥା (ଘ) କାବ୍ୟଦଳୀ (ଙ) ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଫୁଲ କଥା (ଚ) ମାହାତ୍ମ୍ୟ କଥା (ଛ) ଲୌକିକ କଥା ।

ଲୌକିକ କଥାକୁ ନମ୍ବର ନଂ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ — (କ) ଉପଦେଶାତ୍ମକ କାହାଣୀ (ଖ) ଦେବତା, ଅସୁର, ଭୂତପ୍ରେତ, ଗ୍ରନ୍ଥ-ଦୌତ୍ୟ କାହାଣୀ (ଗ) ରୂର ଡକେଇତ, ଠକ ଶଠ କାହାଣୀ (ଘ) ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ସର୍ପ ମତ୍ସ୍ୟ ବିଷୟକ କାହାଣୀ (ଙ) ରଜାପୁଅ, ମନ୍ତ୍ରୀପୁଅ, ସାଧବପୁଅ, କଟୁଆଳ ପୁଅ ପ୍ରଭୃତି ରୂପ ସଙ୍ଗୀତକ ଦୁଃସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ବିଷୟକ କାହାଣୀ (ଚ) ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ (ଛ) ଶବ୍ଦ ରତ୍ନାବଳୀ ଦ୍ବାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ଔତ୍କଳ୍ୟ ଓ ସମାପ୍ୟାର ସମାଧାନ (ଜ) ମାତିଶିଶୁ ଓ ସୁଜୀବନରେ ତାର ପ୍ରୟୋଗ (ଝ) ବ୍ୟଙ୍ଗ ରସାତ୍ମକ କାହାଣୀ ।

ଭରଣୀୟ କାହାଣୀ, ପ୍ରାଦେଶିକ କାହାଣୀ, ଆଦିବାସୀ କାହାଣୀ ଓ ଓଡ଼ିଆ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସାମ୍ୟ ରହିଅଛି । ଭରଣୀୟ କାହାଣୀ ହିଁ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଦେଶିକ କାହାଣୀର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଅବସ୍ଥିତ । ପ୍ରାଦେଶିକ ମୌଳିକ ଗଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ନଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେ ସବୁ ମିଶାଇ ସଂକଳନ କଲେ ଭରଣୀୟ ଲୋକ ଗଳ୍ପର ରୂପରେଖ ଜଣାଯିବ । ସେପରି ସବୁ-ଭରଣୀୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ ।

ଭରଣୀୟ ଲୋକ ଗଳ୍ପର ସଂଗଠନ ଶକ୍ତି ପ୍ରାୟ ଏକା ପ୍ରକାରର । ଲୋକଗଳ୍ପର ପ୍ରକୃତ୍ତି ଓ ପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନିହିତ ରହିଅଛି ।

ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଭୂମିକା ବ୍ୟାପକ, ଏହା ଗଳ୍ପର ମୋଡ଼ ବଦଳାଇ
ଥାଏ ଓ ଏହାକୁ ଏକ ନୂତନ ଚେତ ଦେଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଗଳ୍ପକୁ
ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ କେତେକ ସନ୍ଦିଗ୍ଧ କରନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ
ମାଇଲ ଖୁଣ୍ଟ, ସେଠି ପଡ଼ିଥିବା ମାତ୍ରେ ନାଟକୀୟ ଭାବେ ଦୃଶ୍ୟ ବଦଳେ ।
ନୂତନ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସୁଟି ଦିଅନ୍ତି । ନୂତନ କୌତୂହଳ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ
ରକ୍ତ ବଦଳରେ ପକ୍ଷୀ ରକ୍ତ ଆଣି ଦେଖାଇବା, ହାତୀ ମୁଣ୍ଡରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ
କଳସ ଢାଳିବା, କର୍ମ କରିବାକୁ କହିଲେ ମୋତେ କର ଦେଖାଇ ଦିଅ
ବୋଲି କହିବା ପ୍ରଭୃତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ଲୋକ ଗଳ୍ପରେ ଅବଶିଷ୍ଟ
ପ୍ରବୃତ୍ତି ରହିଅଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରେ ଜୀବନନୀତି ସଂସାରର ଓ ସଂପ୍ରସାଦ ।

ଜୀବନନୀତି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ — (କ) ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ
କୌଣସି ବାହାର ବସ୍ତୁର ନିଗ୍ରହ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । (ଖ) କୌଣସି
ବାହାର ବସ୍ତୁର ଆକୃତି ମନୁଷ୍ୟର ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଚରିତ୍ର-
ବର୍ତ୍ତନ ସୂଚକ ହୁଏ ।

ଦେହରୁ ଆତ୍ମା ଅଲଗା ରହିପାରେ, ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନରେ
ଜୀବନନୀତି ସାଇତାଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବିନାଶ କଲେ ସେ ବିନଷ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ,
ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ।

ଜୀବନନୀତି ଦ୍ୱିତୀୟ ଆତ୍ମା ସ୍ୱରୂପ; ପୃଥିବୀର ସବୁଦେଶର ଲୋକ-
ଗଳ୍ପରେ ଏହି କୌଶଳ ପ୍ରଯୁକ୍ତ । ତିନୋଟି ବିଭାଗରେ ଆତ୍ମା ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ
କରିଥାଏ — (କ) ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ପକ୍ଷୀପତଙ୍ଗ, (ଖ) ବୃକ୍ଷଲତା
ବା ଫଳ (ଗ) ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥ ।

ପୁରାଣରେ ଜୀବନନୀତି ପ୍ରୟୋଗ ଲୋକ ସ୍ମୃତିରୁ ହିଁ ଆହତ ।
କୃଷ୍ଣାକ୍ଷର ଋଷିଙ୍କ ଉପରେ ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜ ପଞ୍ଚାମ୍ବାକୁ ଦେବ ଶରୀର ମାନଙ୍କରେ
ହୀନ କରିଥିଲେ । ଋଷିଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ ତାଙ୍କର ଶରୀର ବିନଷ୍ଟ ହେଲେବି
ପଞ୍ଚମ୍ବା । ଅନ୍ୟଥା ଥିବାରୁ ସେଥିରୁ ଶରୀର ଧାରଣ କରିପାରିବେ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ
ଥିଲା । ଜୀବନନୀତିର ସ୍ଥିତି ଏକାନ୍ତ ଗୋପନୀୟ, କାହାରକୁ ଗୋଚର ନୁହେଁ ।
ମୃତ୍ୟୁ ଶଙ୍କା ନଥିବାରୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିର୍ଭୀକ ଭାବେ ଚଳପ୍ରଚଳ ହୁଏ, ପୁରାଣରେ
ଜୀବନନୀତି ପ୍ରୟୋଗର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଗଲା ।

‘ପଞ୍ଚଆତ୍ମା ଶରୀରରୁ କାଢ଼ି ସୁରପ୍ରତି
 ଧର୍ମେ ଏକ ଆତ୍ମା ନେଇ ଥୋଇଲୁକ ଧାଡ଼ି
 ଦ୍ଵିତୀୟ ଆତ୍ମାକୁ ନେଇ ପବନେ ଥୋଇଲୁ
 ତୃତୀୟ ଆତ୍ମାକୁ ଶୂନ୍ୟ ଭୁବନେ ରଖିଲୁ
 ଚତୁର୍ଥ ଆତ୍ମା ଅଶ୍ଵିନୀ ଠାରେ ନେଇ ଥୋଇ
 ପଞ୍ଚମ ଆତ୍ମା କୁମରେ ନେଇ ସମର୍ପିଲ
 ପଞ୍ଚ ଆତ୍ମା ପଞ୍ଚଠାରେ ଥୋଇ ସୁନାସୀର
 ଆପଣା ଆତ୍ମାକୁ ଦେନ ବହିଷ୍ଟ ଶରୀର’ ।

— (ପୃ ୩୦), ମହାଭାରତ, ଆଦ୍ୟପର୍ବ, ସାତଲୀ ଦାସ —

ଓଡ଼ିଆ ଲେକକାହାଣୀ-ସାମନ୍ତତାନ୍ତ୍ରିକ ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜର
 ରୂପରେଖ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କାହାଣୀର ରଜା ଶିଆଲୁ, ଅତ୍ୟାଚାରୀ,
 ପାରିଧି ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ବିନୋଦନ । ରଜାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଥିଲା —
 ସେ ନାଶର ଧର୍ମବ୍ରତ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ।

ବଣ ପରମ୍ପରା ହମେ ମନ୍ତ୍ରୀର ପୁଅ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଥିଲା । ମନ୍ତ୍ରୀ
 ସାଧାରଣତଃ ଶିକ୍ଷିତ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଓ ଦୟାଳୁ ଥିଲେ, ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସହିତ
 ତାଙ୍କର ଯୋଗାଯୋଗ ନିବିଡ଼ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରଜାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି
 କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା ।

ରଜାଙ୍କ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଧବର ସ୍ଥାନ
 ତୃତୀୟ । ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ହିଁ ତାର ପ୍ରତିପତ୍ତିର ପ୍ରଧାନ ହେତୁ, ସାଧବ
 ପିଲାମାନେ ସୁନା କୁଲେଇ, ରୂପା କୁଲେଇରେ ଖେଳୁଥିଲେ । ସାଧବବୋହୂ
 ମାନେ ବୋଇତ ବନ୍ଦେଇ ଯାଉଥିଲେ । ବିଦେଶରୁ କଳାମେଘୀ ପାଟ, ମେଢ଼-
 ଡମ୍ବର ଶାଢ଼ୀ, କୁହ୍ମକ ମଣ୍ଡଳ ପଣି ଆଣିବା ଲାଗି ସ୍ଵାମୀମାନଙ୍କ ନିକଟରେ
 ଆଳ କରୁଥିଲେ । ରଜାଦେଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାର ଦାୟିତ୍ଵ
 କଟୁଆଳର ଥିଲା ।

ରଜାପୁଅ, ମନ୍ତ୍ରୀପୁଅ, ସାଧବପୁଅ, କଟୁଆଳପୁଅ ଭାବେ ସଜାତ
 ଏକମନ, ଏକପ୍ରାଣ ହୋଇ ଚଳୁଥିଲେ, ଆପଦରେ ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ

କରୁଥିଲେ । ଜଣେ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଥବଣା ହେଲେ ତିନି ସଙ୍ଗାତକ ମନପ୍ରାପର ସୀମା ନଥିଲା । ତା ସ୍ମୃତି ସଙ୍ଗବ ରଖିବା ଲାଗି ଚାରିଖଣ୍ଡ ଦାନ କାଠି ଘାଟି ଆଣି ତିନିଖଣ୍ଡ ଘଷି ଖଣ୍ଡିଏ ପାଣିକ ପକାଇ ଦେଉଥିଲେ, ଚାରିଗିନା ତେଲ ଲଗାଇବାକୁ ଆଣି ତିନି ଗିନା ଲଗାଇ ଗିନାଏ ପାଖରେ ତାଳ ଦେଉଥିଲେ, ଚାରିପକ୍ଷ ଭାତବାଡ଼ି ତିନିପକ୍ଷ ଖାଇ ଗୋଟିଏ ଘସ ପାଣିକ ଫେରି ଦେଉଥିଲେ ।

ଜ୍ଞାନଦେଇ ମାଳୁଣୀ ଯେପରି ଚତୁର, ସେହିପରି ଦୁଷ୍ଟା ଥିଲା, ସେ ଅଦୃଷ୍ଟା ଦୃଷ୍ଟେଇ ପାରୁଥିଲା, ଅର୍ଥ ଲୋଭରେ କୌଣସି ଜୀବନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲା, ବଣିଆଁ କୁମାରୀ ଜେଜନ୍ୟାକୁ ଫୁଲରେ ଓଜନ କରୁଥିଲା, ଗୋଟିଏ ଫୁଲର ଓଜନ ଅଧିକ ହେଲେ ରଜାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲା, ଜେମାନଣିଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଉପରେ ଏହାହିଁ ସଂଗପ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା ।

ଭାଇଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ, ଭାଗବଣା, ଶାଶୁ ବୋହୂ ନଣନ୍ଦ ଭଉଜଙ୍କ କଳି, ବିମାତାର ଅତ୍ୟାଚାର, ଜାଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ, ସଉତୁଣୀ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇର୍ଷା; ମାଆଙ୍କ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳା ସ୍ନେହ, ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କ ସ୍ନେହାଦର ପ୍ରଭୃତି ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଯାବତପୂର୍ବ ଚିତ୍ର କାହାଣୀରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ଲୋକନାଟକ

ଲୋକନାଟକ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି, ବିଦଗ୍ଧ ଓ ଗଣ ସଂସ୍ପର୍ଶ ଆଦୃତ । ଲୋକଙ୍କ ଉଦ୍‌ଭାବନା ଶକ୍ତିର ଏହା ସୁପରିଚୟ ଦିଏ । ଲୋକ ପ୍ରାଣର କୌତୁକ, ହାସ୍ୟବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନର ଏଥିରେ ରୂପାୟତ । ଲୋକଜୀବନ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ, ଏହା ଯେ ପ୍ରାରମ୍ଭ ଓ ଶେଷର ଅକାଂକ୍ଷିତାର ପ୍ରମାଣ ଏଥିରୁ ମିଳିଥାଏ, ଭାବର ନବ ନବ ରୂପାୟନରେ ତାର ଅନନ୍ତ କୌତୁହଳ । ସେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ, ଯବନିକାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରେ ନାହିଁ, ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ ରଙ୍ଗିନ୍ ଆଲୋକ ସଂପାଦ । ତା ନାଟକରେ ଘନ ଘନ ଦୃଶ୍ୟ କଦଳେ ନାହିଁ, ଫୁଟେନାହିଁ ବିବେଚିତ୍ତ୍ୱର ଚମକ । ନାଟକୀୟ କୌତୁହଳ ସ୍ୱଳ୍ପ;

ନୃତ୍ୟ ଅଧିକ । ପାଲାରେ ଗ ପୁନଃ, ବାଦକ, ପାଳିଆ ନାଚନ୍ତି, ପାଟିଆରେ
 ଗଉଡ଼ଗଣୀ ନାଚନ୍ତି । ଯାଯାରେ ଦୁଆରୀ ନାଚେ, ରଜାଗଣୀ, ଦାସୀ ନାଚନ୍ତି
 ଲୋକନାଟକରେ ନାଟକର ଅପେକ୍ଷା ଲୋକର ଅଧିକ । ଲୋକର ମାନେ
 ଯାହା କିଛି ଲୋକଙ୍କର ନିଜସ୍ୱତ୍ୱ । ଚିତ୍ରରୂପ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଅସମୀଚୀନ
 ବୋଧ ହୋଇ ପାରେ, ଲୋକନାଟ୍ୟକୁ ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ
 ପାରେ— (କ) ପାଲା (ଖ) ପାଟିଆ (ଗ) ଦଣ୍ଡନାଟ (ଘ) ମୋଗଲ ତାମ୍ରସା
 (ଙ) ଚଢ଼ଘା ଯୋଡ଼ା (ଚ) କରମା (ଛ) ଛଉ (ଜ) ସଖୀନାଟ (ଝ) ପୁମୁର,
 ଧୋବାନାଟ (ଞ) ଦାସକାଠିଆ (ଟ) ଯାଯା (ଠ) ନାଗାଯାଯା [ଡ] ବାଉଁଶ
 ଗଣୀ (ଡି) ଶୂଂଗୁନାଟ, ଶବର ଶବରୁଣୀ ନାଟ ।

ଯାଯା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟତମ ନାଟକର ହିମ ବିକଶିତ ରୂପ ଆମେ
 ଦେଖିବାକୁ ପାଉନାହିଁ । ଅଧିକାଂଶ ନାଟ୍ୟ ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଧାନ । ଗୀତ
 ଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟକ ହୋଇପାରେ, ବିଷୟ ବି ପରସ୍ପର ସହିତ ଅସଂପୃକ୍ତ
 ରହିପାରେ । ଗୀତର ଅର୍ଥ ମୃଗ୍ୟ; ତାହା ଗପୁକ ବୁଝାଏ, ପାଳିଆ
 ସେଥିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ସଂଳାପ ନାଟକର ପ୍ରାଣ । କିନ୍ତୁ ଲୋକନାଟକରେ ସଂଳାପ ଗୌଣ
 କେବଳ ଗୀତର ଗତାନୁଗତିକତା ଦୂର କରିବା ଲାଗି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ
 ହୁଏ, ବା ପାର୍ସର ଅବତାରଣା କରାଯାଏ ।

ଲୋକନାଟ୍ୟ ନାଟକର ଆଦିମ ସ୍ତର । ଏଥିରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ନାଟକୀୟ
 କଳା ଖୋଜିଲେ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହୁଏ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଚରଣ ଚରଣ ବା ଗର୍ଭର
 ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ଗତାନୁଗତିକ ଗୀତର ଅସରନ୍ତି ଧାର ହେଲେ ବି
 ଏହା ମନୋରଞ୍ଜକ । ଗୀତ କାକରରେ ରହିଯାଉ ବସି ଲୋକେ ଏହା
 ଶୁଣନ୍ତି ।

ସଖୀନାଟ ଆଦିମତମ ଲୋକନାଟ୍ୟ । ଏହାର ଅଭିନେତା ଓ
 ଅଭିନେତ୍ରୀ ରକ୍ତ ମାଂସର ମଣିଷ ନୁହଁନ୍ତି, କାଷ୍ଠପୁଞ୍ଜିକା, ଯବନିକାର ଅନ୍ତ-
 ରାଳରେ ରହି ସୁସ୍ଥର ପୁଞ୍ଜିକାମାନଙ୍କୁ ରଂଗମଞ୍ଚରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଏ ।

ସଖୀଙ୍କ ବେଶଭୂଷଣ ସ୍ବଳ୍ପବ୍ୟୟାପେକ୍ଷ । ନାଟ୍ୟର ଚାଲିବା ଲାଗି ମାତ୍ର ଦୁଇ ତିନି ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାନ୍ତି — ସୂତ୍ରଧର, ସଂଳାପକ ବା ଗାୟକ, ବାଦକ ।

ସଖୀନାଟ ଏକ ପାରବାରକ କଳା । ଗୋଟିଏ ପରିବାରର ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ ଏଥିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ସ୍ବାମୀ କୃଷ୍ଣ ବା ସତ୍ୟବାନ୍, ସ୍ତ୍ରୀ ରାଧା ବା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଗୀତ ଗାଏ ବା କଥାଂଶ ବ୍ୟକ୍ତି କରେ ।

ଜନ୍ମ ଓ ଜୀବନର ସହଯୋଗରେ ସଖୀନାଟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପ୍ରସାର । ଗାୟକ ଗାୟିକାଙ୍କ ସୁକଣ୍ଠ, ସୁଚିତ୍ରର ବଚନ ବିନ୍ୟାସ, ବାଦକର ପଟ୍ଟତା ସୂତ୍ରଧରର ହସ୍ତଲଘ୍ବତା ଓ ସମସ୍ତ ପାତ୍ର ପାତ୍ରୀଙ୍କ ଏକାନ୍ତ ସହଯୋଗିତା ଉପରେ ସଖୀନାଟର ସାଫଲ୍ୟ ନିର୍ଭର କରେ । ସୁସ୍ବର୍ଣ ଅଭ୍ୟାସରେ ଏ ଦିଗରେ ପାଟକ ହାସଲ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ସଖୀନାଟୁଆ ନିଜ ମଞ୍ଚୋପଯୋଗୀ କରି ପୁରାତନ ଯାତ୍ରାର ନାଟକ ଛାଡ଼ି ବ୍ୟବହାର କରି ପ୍ରତିଯୁଜନାନୁସାରେ ଏହାକୁ ପ୍ରସରିତ ବା ମଂକୁରିତ କରିଥାଏ । ସମସ୍ତ ନାଟକଟି ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଦୁଇଜଣ ମୁଖସ୍ଥ କରିଥାନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଲୋଡ଼ିଏ ପରିଣତି ଗୀତ ବୋଲିବାକୁ ହୋଇ ଥାଏ । ଏହା ଲାଲିକର । ବଡ଼ ପରେ ବଡ଼ ନାଟୁଆଙ୍କୁ ସଖୀନାଟ ଦେଖାଇବାକୁ ହୋଇଥାଏ ।

ଦଣ୍ଡନାଟର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଦଣ୍ଡଦେବୀ, ଦଣ୍ଡନାଟ ସବୁ ଧର୍ମର ଏକ ସମନ୍ବୟ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଉପରେ ଶୈବ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ, ସେ ଯେଉଁ ପାଟକର ହୋଇଥାଉ ପଛକେ ଦଣ୍ଡ ଯାହାରେ ଯୋଗ ଦେବା ମାତ୍ରେ ହୋଇଯାଏ ଭୋକ୍ତା । ବଡ଼ ଦେଉଳର ବଡ଼ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ପରି ଦଣ୍ଡରେ ଜଣେ ପାଟକେକ୍ତା ଥାଏ । ସେ ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି, ‘ଦେଉଳ ପଡ଼ିଆ’ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି । ରଜା ପ୍ରଜା ଉଭୟଙ୍କ କଲ୍ୟାଣରେ ଦେଶର କଲ୍ୟାଣ ।

ଶ୍ରେକ୍ଷା ମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ସେ ନିଜ ଦୁଆରେ ଲିପିଦିଏ । ତାର କିଛି ମାନସିକ ଅଛି ବୋଲି ବୁଝାଯାଏ । ତା ଦୁଆରେ ଦଣ୍ଡନାଟ

ହୁଏ । ପୁଅ ପ୍ରାପ୍ତି, ଦୀର୍ଘାୟୁଲଭ, ଧନ ଯଶପ୍ରାପ୍ତି, ଶ୍ରେଷ୍ଠମୁକ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ସେ କୌଣସି ମାନସିକ ବୃତ୍ତସ୍ଥର ଥାଇପାରେ । ଦଣ୍ଡ ଆମାନେ ଚାହିଁଲେ ବାଲିରେ ଗଢ଼ନ୍ତି, ନିଜ ଶରୀରକୁ ବହୁ କଷ୍ଟଦେଇ ଶିବଙ୍କ କରୁଣା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ସେହି କରୁଣାର ପୌରାଣିକ ବୃତ୍ତସ୍ଥର ପ୍ରାପ୍ତି ।

ଦଣ୍ଡ ଆର ବିଷୟ-ବସ୍ତୁ ଶିବ ପୁରଣ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଠିଆ ପାଲରେ ଯେପରି ସତ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଗୌଣ ହୋଇ ଯାଇଅଛି, ଦଣ୍ଡନାଟରେ ଶିବ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଭୂତ । ଦଣ୍ଡ କବିଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉପଚର୍ଚ୍ଚା; ନୃତ୍ୟ ଓ ଗୀତରେ ସେ ଚାହା ପୁଟାଏ । ଗୀତର ‘ବିଷୟବସ୍ତୁ ପୌରାଣିକ, ଶିବ ଓ ଗୌରୀଙ୍କର ପ୍ରଜାକ ବେତକୁ ଓ କାମନା ଘଟକୁ ଦଣ୍ଡ ଆ ସ୍ଥୁତି କରେ —

‘ପ୍ରଭୁ ମାନକଣ୍ଠେଶ୍ଵର
ବିଜେ କରିଅଛ ପାଟ ପେଟରେ
ପଦ କହିଦେବ ମୋରେ ।
ଏ ମଧ୍ୟ ଗଉଁସୀ ବେତ
ତେର ଭକତାକୁ ମୋ ଦଣ୍ଡବତରେ
ସବେ ଦିଅ ‘ମଣି’ ଡାକ ।
ତୋତେ ମୁଁ ବୋଲଇ ମହା କାମନା ଲୋ
ଦୁବ କରିପାରୁ ଦାରୁ
ସିନ୍ଦୂର କଞ୍ଚଳ ଦେଇ ବାଲୁକାରେ
କଳସରେ ବିଜେ କରୁ ।

ପାଲ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଓଡ଼ିଶାର ଛନ୍ଦ, ଚଉପଞ୍ଚା ଛାନ୍ଦକୁ ସୂର ତାଳ ଲଘୁ ଯୋଗରେ ଏହା ଲୋକମନରେ ଜୀବନ୍ତ କରି ରଖିଅଛି । ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବା ସତ୍ୟପୀର ଏହାର ଦେବତା, ସିରିଶ ଦେଲେ ସେ ପୁଅପ୍ରାପ୍ତି, ଧନଲଭ ପ୍ରଭୃତି ଯାବତୀୟ ଅଭିଷ୍ଟା ସିଦ୍ଧ କରନ୍ତି ।

ବାଘାପାଲ ବଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ, ଏଥିରେ ଜ୍ଞାନର ଗଭୀରତା, ବୁଦ୍ଧିର ଶିପ୍ରତା, ବାକ୍ସପଟୁତା, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତା ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରଶ୍ନରତାର ପରୀକ୍ଷା ହୁଏ । ଗାୟକର ମଧୁର କଣ୍ଠ, ସ୍ମୃତିମୁଖ, ରୂପଲବଣ୍ୟ, ବନୟ ମଧୁର ବ୍ୟବହାର ଓ ପରିହାସ ରସିକତା ଜନତାର ଚିତ୍ତ ଜୟ କରବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ ।

ପାଲ ଦଳରେ ଜଣେ ଗାୟକ, ପାଳିଆ ଓ ବାଦକ ମିଶି ପାଞ୍ଚ ଛ' ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଥାନ୍ତି । ପାଲ ଗୀତ ପକ୍ଷୀ ବଦନ୍ତ୍ୟତାର ଏକ ପ୍ରଜାତି । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବିଭିନ୍ନ କବିଙ୍କ ଗୁଣ, ଚଉପଦୀ, ଶ୍ଳୋକ ଓ ଅମରକୋଷର ଶବ୍ଦ ପଞ୍ଜି ସଂଯୋଜିତ ହୋଇ ଗୀତ ଅତି ଘର୍କ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗୀତଗାଇ ଶେଷ କରିବାକୁ ଦୁଇତିନି ଦଣ୍ଡା ସମୟ ଲାଗେ । ଗୋଟିଏ ଗୀତର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦେଇ ଶ୍ରୋତା ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ପାଲବାନର ଗୀତ ପ୍ରଧାନତଃ ମଧ୍ୟଯୁଗ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଭୂଲନାମକ ରସମୟ ଆଲୋଚନା ।

୧୭୪୨ରେ ସୁବେଦାର ସୁଜାତୀନ୍ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଅମଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଲ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଐତିହାସିକ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ବଙ୍ଗଳାର ସତ୍ୟପୀର ପାଞ୍ଚାଳୀ, ଓଡ଼ିଶାର ପାଲ ଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ କବିକର୍ଣ୍ଣ ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଥିବେ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ପୀର କାହାଣୀ ଜଗିଆରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ମିଳନର ଶ୍ରବଣର ପ୍ରଭୁ ଲାଭ କରିଥିବ ।

ପାଟୁଆ ଯାହାର ଅଧିଷ୍ଠାଣୀ ଦେବୀ ମଙ୍ଗଳା । ପାଟୁଆରେ ସାଧାରଣତଃ ସାତ ଆଠ ଜଣ ଲୋକ ଥାନ୍ତି । ପାଲବାଲାଙ୍କ ପରି ସେମାନେ ଘେର, ଜଗକୁରୁତା ଓ ଯାହାଟୋପି ପିନ୍ଧନ୍ତି, ପାଟୁଦର କାନ୍ଧରେ ପକାନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ରାମତାଳ ଥାଏ । ଗୀତ ସହିତ ତାଳ ଦେଇ ଢୋଲ, ମହୁର ଓ ରାମତାଳ ବଜାଯାଏ । ଗୀତ ଶେଷରେ ଢୋଲ ବାଜିଲେ ରାଉତାଣୀ ନାଚେ । ପାଟୁଆ ବନ୍ଦନା ଗୀତରୁ କହିତ୍ ଉଦ୍ଭବ ହେଲା —

‘ଗାଁ ଗୋହର ବେତ
 ମାଆ ମଂଚଲାକୁ ମୋ ଦଣ୍ଡବତ
 ଅନୁକୂଳ ହେଲା ଗୀତ ।
 ଚିରିଗଲି ଚାନ୍ଦ ବତା
 ପକ୍ଷଶୁଣୀ ବୋଲି ବଡ଼ ଦେବତା
 ଶୂନ୍ୟ ଉଡ଼େ ପାଟ ଛତା ।
 ଶିଙ୍ଘୁଳାଠ ପୋଲି ପୋଲି
 କ୍ଷେପରେ ବନ୍ଦଲି କ୍ଷେପ ଦେଉଳୀ
 ବନ୍ଦେ କଲିକତା କାଳୀ ।
 କେନ୍ଦୁ ପକ୍ଷ କଣା କଣା
 ତୋତେ ପେଇଦେବ ନବାଦ ପଣା
 ପଦ କରିଦେ ସୁମରଣା ।

ବାଘପାଲ୍ଲା ପର ବାଘ ପାଟୁଆ ଦିଶେଇ ଲୋକପ୍ରିୟ । ପାଟୁଆ
 ଗାୟକ ଆଶୁଜବ; ସେ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ଗୀତ ରଚନା କରିପାରେ । ଦେବ
 ଦେବୀଙ୍କ ଜଣାଣ ଓ ମାଗଣ ଗୀତ ସବୁ ତାର ମୌଖିକ ରଚନା ।
 ମୌଖିକ ଗୀତରେ ତାର ସାମାଜିକ ଦୁଃସ୍ଥିତି ଓ ଆର୍ଥିକ ଦୁରବସ୍ଥା ଫୁଟି
 ଉଠେ —

କପା ଚଢ଼ କୁଆ କୁଆ
 କି ଗୀତ ଗାଇବି ବାଳୁତ କୁଆ ମୁଁ
 ତିନିଦିନ ଓପାସିଆ ।

ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ ବା ପଢ଼ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବସ୍ତୁ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର
 ଲୁଗା ଉପରେ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବାର ଶକ୍ତି ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏହି ଚିତ୍ରିତ
 ବସ୍ତୁକୁ ପଢ଼ବସ୍ତୁ କହୁଥିଲେ । ଏହି ପଢ଼ ବା ପଢ଼ ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପାଦିତ ହୋଇ
 ବଂଶଲୀରେ ପଢ଼ୁଆ, ଓଡ଼ିଆରେ ପାଟୁଆ ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବାର
 ଅନୁମିତ ହୁଏ । ପଣାସଂହାରରେ ବ୍ରତଧାରଣାରେ ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ
 ଅହିଆରେ ଯେଉଁ ନିଆଁ ଜଳା ଯାଇଥାଏ, ତାହାକୁ ନିଆଁ ପାଟ କହନ୍ତି

ଏହି ପାଟ ଉପରେ ଯେ ଚାଲେ ସେ ପାଟୁଆ; ସେହିପରି କଣା ପାଟରେ
ଯେ ଚାଲେ ସେ କଣାପାଟୁଆ, ଖଣ୍ଡାପାଟରେ ଯେ ଚାଲେ ସେ ଖଣ୍ଡାପାଟୁଆ ।
ଏହି ପାଟ ଶବ୍ଦରୁ ବ ପାଟୁଆର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇପାରେ ।

ପାଟୁଆ ଆଠ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ — ପାଟୁଆ ଯାହାବାଲା, ପଟ-
ପାଟୁଆ, ଉଡ଼ାପାଟୁଆ, ନଆଁ ପାଟୁଆ, ପୋଡ଼ାପାଟୁଆ, ଝୁଲିପାଟୁଆ,
ବା ଉରଖିପାଟୁଆ, କଣାପାଟୁଆ, ଖଣ୍ଡାପାଟୁଆ ।

ଅଗ୍ନିମୁଖୀ ବାଣୁଳୀ କେଉଟ ମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମଦେବୀ । ଚଇଞ୍ଚ
ଘୋଡ଼ା ନାଟ ସେମାନଙ୍କ ପାମିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଚଇଞ୍ଚ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଠାରୁ ଅଷ୍ଟମୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଚଇଞ୍ଚ ଘୋଡ଼ା ନାଟ କରିଥାନ୍ତି ।
ଦଣ୍ଡ ନାଟର ଚଢ଼େୟା ଚଢ଼େଇପୁଣୀ, ପାଟୁଆ ଯାହାରରଞ୍ଜିତ ରଞ୍ଜିତାଣୀଙ୍କ
ପରି ଏଥିରେ ଜଣେପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ-ବେଣୀପୁରୁଷ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଯାହାର
ଦୁଆର ପରି ଜଣେ ଅଭିନେତା ବାହାରି ରଞ୍ଜିତ୍ୟ କଥାକହି ଲୋକଙ୍କୁ ହସାଇ
ଥାନ୍ତି ।

ଠାକୁରଣୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ନବନିର୍ମିତ ଏକ ଅଣ୍ଟା ଗଣ୍ଡିରେ ଯୋଡ଼ି
କେଉଟ ମାନେ ସାଇ ସାଇ ଯାହା କରି ଚାଲନ୍ତି । ଘୋଡ଼ାକୁ କଞ୍ଚିକ୍ଷଣ
ନରୁଇଲା ପରେ ରଖିଦେଇ ଗାୟକ ଗ୍ରାମ ଜଞ୍ଜଳ ଗୀତ ବୋଲି ଦର୍ଶକ
ମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ବୁଝାଏ । ପାଲଗୀତ ଅନୁକରଣରେ ଶ୍ଳୋକ, ଛନ୍ଦ, ଚଉପଦୀ
ପ୍ରଭୃତି ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥାଏ । ଘୋଡ଼ାନାଟୁଆ ପାଟୁଆଙ୍କ ପରି କେତେକ ପଡ଼ା-
ବନ୍ଦୀ ଗୀତ ବୋଲିଥାନ୍ତି । ଉଭୟ ପଡ଼ାବନ୍ଦୀ ଓ ଅର୍ଥବନ୍ଦୀ ଗୀତର
ବିଷୟ ଐତିହାସିକ, କୈବର୍ତ୍ତ ପୁରୁଣ ଏହାର ଅବଲମ୍ବନ । ମୌଖିକ ଗୀତ
ଘୋଡ଼ାନାଟୁଆର ମୌଳିକ ସୃଷ୍ଟି — ଜୀବନର ଦୈନନ୍ଦିନ ସଂଗ୍ରାମର
ଇତିହାସ ଏଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତ—

ବାଟରେ ମାଇଲ ବୋଡ଼ା
ରାତିରେ ନରୁଏ ଚଇଞ୍ଚ ଘୋଡ଼ା ମୁଁ
ଦିନରେ କୁଟାଇ ଚୁଡ଼ା ।

ଦଣ୍ଡନାଟ ଓ ପାଟୁଆ ଯାହାପରି କରୁମା ପୂଜା ସମ୍ବଲପୁର ଓ ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳର ଏକ ଶରତ୍‌କାଳୀନ ଉତ୍ସବ । କରୁମା ବା କଦମ୍ବ ଗଛର ଶାଖା କର୍ମୀ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତୀକ । ଓଷାବ୍ରତ ପରି ଏଥିରେ ଗ୍ରାମର ପୁରୋହିତ କରମସାନଙ୍କ ମହିମା-ପ୍ରତିପାଦକ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ କହି, ମାଦଳ ବାଜେ; କରୁମା ପୂଜକମାନେ ଘୁରି ଘୁରି ନୃତ୍ୟ ଗୀତ କରିଥାନ୍ତି ।

କରୁମା ଏକ ସଜ୍ଜାମ ମାନସିକ ପୂଜା । ପୁଷ୍ପଲତା ବା ସେଗମୁକ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଉଦ୍ଭେଦ୍ୟରେ ଯେ କେହି କରୁମାନାଟୁଆଙ୍କୁ ଡକାଇ ନୃତ୍ୟ ଗୀତାଦି କରାଇପାରେ । କରୁମା ଭାବ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଅଗ୍ରଦୂତ ହୋଇଥିବାରୁ ଜନ-ସାଧାରଣଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଆକର୍ଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଗୋରୁଗାଈଙ୍କ ସେବା ନିବାରଣ, ଝିଲିକା ଓ ପଟ୍ଟପାଳଙ୍କ କବଳରୁ ଫସଲ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ଶେଷ ଭାବେ କରୁମା ଯାହା କରାଯାଏ । କର୍ମୀପୂଜା ଏକ କୃଷି ପବ୍, କରମସାନ ଆଂଶିକ ଭାବରେ କୃଷି ଦେବତା, ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଥାନରୁ ମୃତ୍ତିକା ଆଣି ଉତ୍ତମ ସ୍ଥାନରେ ରଖିବା, ମୃଗ, ବିରି, ଗହମ, ଘୋରଷ ଆଦି ତହିଁରେ ବୁଣିବା, ତିନିଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଳ ଢାଳିବା ଆଦି କୃଷି କର୍ମର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚୀ ପରେ କରୁମା ଗଛର ଦୁଇ ଖଣ୍ଡି ଡାଳ ପୋତାଯାଏ, କର୍ମ ଓ ଧର୍ମକର ଦୁଇଗୋଟି ମୁଞ୍ଚି ଗଡ଼ାହୋଇ ପୂଜା କରାଯାଏ ।

କରୁମା ପୂଜକମାନେ ରଚିତ ଗୀତ ଗାଇଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ କରୁମା ଯାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା, ପ୍ରେମ, ପୂଜକର ଉତ୍କଟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ସାଆନ୍ତ ବା ଗୋନ୍ତିଆଙ୍କ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ ଓ ମାରଣ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ତଳେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦିଆ-ଗଲା —

‘ଜୁହାର ମାଗୋ କରମସାନ ତତେ
ବଦନା କରୁଛି ପାଦଗତେ
ଅପୁରୀକ ପୁଷ ଦେଇ ନିଧମାକ ଧାନ ଦେଇ
କଣ୍ଠରେ ବସିଣ ପଦ କହିଦେବୁ ମୋତେ ।

ମୋଗଲତାମୟୀ ଏ ପ୍ରଦେଶରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଶାସନ ଓ ଅଦ୍ୟାପି ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ସେମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ମାରକ । ମୋଗଲ ମାନଙ୍କ ଆଭିଜାତ୍ୟ, ଆଡ଼ମ୍ବର ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ ।

ବସୁବ ସଂହାନ୍ତ ଦିନ ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ସ୍ଥାନରୁ ମୋଟେ ବାଦଶାବ୍ଦକ ପଟୁଆର ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ବାଦ୍‌ସାହା ଆସି ଝଲସା ବେଶ ଭୂଷାରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାଲକିରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଆଗରେ ପୁଟୁଆଏ ହୁଡ଼୍‌କମିକାସ୍‌ ତୋପ , ଶ୍ରେଷ୍ଠକାର ପଟୁଆର ସାମାକୁ ଆସି ବାଦଶାବ୍ଦକ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସୂଚକ ଗୀତଟିଏ ଗାଏ । ଗୀତର ଭାଷା ଓଡ଼ିଆ ଓ ପାର୍ସୀ ମିଶା ।

ଆଜେ ୩୦ ଗୋଟି ତାମ୍ବା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା, ଦିନକୁ ଗୋଟିଏ ହିସାବରେ ଚୈତ୍ରମାସ ସାରା ତାମ୍ବା ଅଭିଜାତ ହେଉଥିଲା । ଏବେ ଅଧିକାଂଶ ତାମ୍ବା ଲେପ ପାଇଲଣି । ଚଉଡ଼ାତାମ୍ବା, ଫଙ୍ଗରତାମ୍ବା, ଭେଲ୍‌ ତାମ୍ବା ପ୍ରଭୃତି ଛ' ଗୋଟି ତାମ୍ବା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ।

ତାମ୍ବା ଭଦ୍ରକର ବଣେଷଭୁ । ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ତାମ୍ବାର କବି ।

ଦାସକାଠିଆ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପାଲା, ଏଥିରେ ଜଣେ ଗାୟକ ଓ ଜଣେ ପାଳିଆ ଥାନ୍ତି । ବସୟ ପୌରଣିକ । ଭକ୍ତିମୂଳକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗୀତ ରଚିତ ହୋଇଥାଏ, ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ହାସ୍ୟ ରସ ପରିବେଷଣ କରାଯାଏ । ପାଲାଠାରୁ ଦାସକାଠିଆର ଆସ୍ବାଦ ଭଲ୍‌ଭର , ଗାୟକ ଓ ପାଳିଆ ଉଭୟେ ଏକାନ୍ତ ହିସ୍‌ସାଶୀଳ, ଗୀତ ସହିତ ନୃତ୍ୟ ରୂଲେ, ଦୁହେଁ ବସୟକୁ ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ଲୋକସମକ୍ଷରେ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଗଞ୍ଜାମଜିଲା ହିଁ ଦାସକାଠିଆର ଜନ୍ମଦାଣୀ ।

ଛଉ ଏକ ମୁକ ନୃତ୍ୟ । ଛଉ ବା ମୁଖାକୁ ମୁଖ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଛଉ ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ବସୁତଃ ମୁଖା ନୃତ୍ୟର ପଡ଼ାୟକ ଦୁହେଁ । କେବଳ ହସ୍ତମୁଦ୍ରା ଓ ଚରଣ ଛନ୍ଦରେ ନାଟକର ବସୟ ଢଙ୍କ ତ ମିଳିଥାଏ ।

ନାଗା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମୁକ ନୃତ୍ୟ, ନାଟକ ବିଶ୍ୱନ । ପାଲକ ନୃତ୍ୟର ଏହା ଏକ ଅବଶେଷ, ଅପ୍ତ ଶସ୍ତ୍ରରେ ନାଗା ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଶର ବାଦ୍ୟର ଝଙ୍କାରରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ବଳମିତ ହେଉଥାଏ ।

ଲଲା ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସଖୀନାଟ ବା ଛଉନାଟ ପରି ଏକ ମୂଳ ଅଭିନୟ ଥିଲା । ଦଶ ମୁଣ୍ଡର ଏକ ମୁଖା ପିନ୍ଧି ରାବଣ ବାହାରୁଥିଲା, ଚକ୍ରତ ଉପକର ମୁଖାପିନ୍ଧି ବାହାରୁଥିଲେ କୁନ୍ଦକର୍ଣ୍ଣ, ସିଂହକା, ସୂର୍ଯ୍ୟଶା । ଲଲାର ସାମାଜିକ ଚରଣ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଆରୀ ପ୍ରଧାନ । ସେ ହାସ୍ୟରସ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀରେ ଜନନୀକୁ ମନ୍ଦ୍ର ମୁଗ୍ଧ କରିରଖେ । ଦୁଆରୀ ନଥିଲେ ପାହାର ଅଙ୍ଗହାନ୍ତି ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ, ଏହା ଜାରସ ହୁଅନ୍ତା । ସେ ଲୋକ ସମାଜର ଅନାର୍ତ୍ତ, ଦେଶର ଦୁଃସ୍ଥିତିର ଚିତ୍ର ଦିଏ । ଅନ୍ତର୍ଜିୟା ତାର ଏକ ନୌଷା ବ୍ୟଙ୍ଗ କଲାବେଳେ ସେ ପାହାପାହର ବିବେଚନା ରଖେ ନାହିଁ । ଲୁନବୀଣ ଶତାବ୍ଦୀ ଓ ବଂଶଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ସେ ଦୁଆରୀ, ତାପରେ ଡଗର ଓ ଶେଷରେ ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ଦୃତରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

ଲୋକନାଟକ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାହା ସବୁଠାରୁ ଶୁଦ୍ଧକର୍ଷକ । ଏହା ଏବେ ନାଟକର ପ୍ରତିଯୋଗୀ ହୋଇନାହିଁ । ନାଟକକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି । ଲଲା, ଦୁଆରୀ, ଗୀତିନାଟ୍ୟ, ଗୀତାଭିନୟ; ନୃତ୍ୟନାଟ୍ୟ ଓ ରାସ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ରୂପରେ ପାହା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା ।

ଲୋକନାଟକ ଏବେ ଅବଲୋପ ପଥରେ, ଏହାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସାଂସ୍କୃତିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ରହିପାରିବ ।

ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ । ଲୋକ ଶ୍ରାବ୍ୟ ହିଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରାବ୍ୟ । ସେହି ଶ୍ରାବ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟ ରଚିତ ହେଲେ ଏହା ଗଣ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବ । ସେତେବେଳେ ହିଁ ଜାତିର ସ୍ୱନ-ଜୀଗରଣ ଓ ସଂସ୍କୃତି ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଯେପରି ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ ଲାଭ କରିବା ଉଚିତ, ତାହା ଲାଭ କରିନାହିଁ । ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟିକ ଉପାଦାନସବୁ ସଂକଳିତ ହୋଇ ନ ପାରି କାଳ ଗର୍ଭରେ ଅବଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର କେବେ ଆଉ ଶୁଣାୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଉନ୍ମୋଚିତ ହେବ ?

ଉଦ୍ୟୋଗ କଳ୍ପ ପରିଚୟ

‘ପେପ୍ସୁ’(PEPSU)ର ମାଲେର୍କୋଟା (Malerkota) ଠାରେ ୧୫।୧୨।୧୯୭୭ରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନଚାନ୍ଦଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟେ । ଏମ୍.ଏ ଓ ଏଲ୍.ଏଲ୍.ବି. ପଢ଼ାକ୍ଷେତ୍ରରେ କୃତର ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୁରସ୍କାର ୨୫।୧୨.୭୭ରେ ଆଇ.ଏ.ଏସ୍. ଭାବରେ ସେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର କର୍ମନିୟମ ଶାସନର ବିପୁଳ ଅନୁଭୂତି ନେଇ ସେ ୩୧।୧୨।୧୯୭୪ରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରଶାସକ ରୂପେ ଯୋଗଦାନ କରନ୍ତି । ସ୍ୱପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶା ମର୍କାଟର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ସେକ୍ରେଟାରୀ ଭାବରେ ସେ ଅବସ୍ଥାପିତ ।

ବକ୍ତ୍ରାନାମକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ *

॥ ଡକ୍ଟର ବର୍ଣ୍ଣାଧର ମହାନ୍ତି ॥

କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଜଗତସିଂହପୁରର ବାଗସାହି ଗ୍ରାମରେ ୨୦ । ୧୦ । ୧୯୨୪ରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଓଡ଼ିଆ ଝାଞ୍ଜରରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପ୍ରଥମ, ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ-୧୯୪୯ ମସିହାରୁ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଏମ, ପି: ସି: ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗବନ୍ଧୁ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ୧୯୭୦ ମସିହାରୁ ଉତ୍କଳବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଝାଞ୍ଜରରେ ପ୍ରଫେସର ଓ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଗବେଷଣାମୂଳକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି, (୧) ଓଡ଼ିଶାର ନାଥ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ନାଥ ସାହିତ୍ୟ (ପି: ଏଚ: ଡଃ: ସନ୍ଦର୍ଭ ୧୯୬୮) (୨) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ (ପ୍ରଥମ ଭାଗ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ) : ୩) ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ନିର୍ମାଣ (୪) ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱର ଭୂମିକା (ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ୧୯୭୭) (୫) ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ (୬) ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତି (୭) ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି, ଓ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପର୍କୀୟ ଅନୁନ ୧୫୦ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଓ ଗବେଷଣାମୂଳକ ନବର ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବିଭିନ୍ନ ପଦ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସମ୍ପ୍ରତି ସେ ବହୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱ ମୂଳକ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ତଳାଇବା ସହିତ ବହୁ ଉପାଧୀ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ପି: ଏଚ: ଡଃ: ଓ ଡଃ: ଲିଟ୍, ଗବେଷଣାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଇତିହାସ ରଚନାରେ ଗବେଷଣା ରତ ।

॥ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଉତ୍କଟର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ॥

୧୮୯୮ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ତା’ରଖରେ ବଡ଼ାମ୍ବା ଠାରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ୧୯୧୬ରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଉଚ୍ଚବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ମାଟ୍ରିକୁଲେସନ୍ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀସହ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ୧୯୧୯ରେ ପିତୃବିୟୋଗ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାରେ ଡ଼ୋର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏହା ପୂର୍ବରୁ ୧୯୧୪-୧୫ରେ ସେ ବାୟୁଦେବ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଓଡ଼ିଶୀ-ସଂଗୀତ ଓ ୧୯୨୦ ମସିହାରେ ବନବ୍ରହ୍ମା ମିଶ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଗାୟୀୟ ସଂଗୀତ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ ।

ସେ ତାହାଙ୍କର ବର୍ଗ ପରମ୍ପରା ସୁଯୋଗ୍ୟ ଉତ୍ତର ସାଧକ । ତାହାଙ୍କର ପିତାମହ ନିମାଇଁ ଚରଣ, ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଅମରକୋଷର ଅନୁବାଦକ ଭାବେ ପରିଚିତ । ତାହାଙ୍କର ପିତାମହ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ପ୍ରଗତିଶୀଳା ମଣ୍ଡଳୀ ଥିଲେ । ସେ ୧୮୯୭ରେ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମମାଟି ବାଙ୍କିଠାରେ ଏକ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପିତା ବୁର୍ଗାଚରଣ, ପୂର୍ବତନ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ନରସିଂହପୁର, ବଡ଼ାମ୍ବା ଓ ଡ଼େଙ୍କାନାଳରେ ସିରସ୍ତାଦାର ତଥା ବନ୍ୟ ବିଭାଗର ଅଧିକାରୀ (ଫରେଷ୍ଟ ଅଫିସର) ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ନାଟ୍ୟକାର , ଅଭିନେତା ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଥିଲେ । କାଳୀ ବାବୁଙ୍କର ମାତା ରାଧାମାଳୀ ଦେବୀ, ଛନ୍ଦ, ଗୌଡ଼ଗୀ ଓ ଗୌପାଲ ସୁଗାୟିକା ଥିବାରୁ କବି ପ୍ରାଥମିକ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଗାୟନ-କଳା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । କବି-ପତ୍ନୀ ସୁଗାୟୀ ଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି-ସଂଗୀତ ରଚନାରେ ନିପୁଣାଥିଲେ ।

୧୯୨୦ରେ କାଳୀ ବାବୁଙ୍କର କର୍ମଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହି କାଳରେ ସେ ଶଶିପତ୍ନୀ ରାଜ୍ୟର ବିଦ୍ୟାଳୟ ସମୂହର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ (ସୁପର ଭାଇଜର) ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ପରେ ୧୯୨୧ରେ ସାପ୍ତାହିକ ‘ଉତ୍କଳ ଘଣ୍ଟିକା’ର ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଦରବାରର ସଂଗୀତ

ବିଶାରଦ (୧୯୨୨), ଓ ସୁଶୀର ଠାକୁର ସଜାଗଜପତି ସମତନ୍ତ୍ର ଦେବଙ୍କର ସଭା-ସଙ୍ଗୀତ ତଥା ପେସ୍କାର (୧୯୨୩) ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଗୌରବ ହାସଲ କରି ଗଜପତି ମହାରାଜାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ‘କବିଚନ୍ଦ୍ର’ ଉପାଧିରେ ବିଭୂଷିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାଉନ୍କ ଏକ ସମୟ ଲାଭ କରିବା ସଂଗେଷଂଗେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ‘ଗୁମର-ନିଯୋଗର’, (ଚଉଁଶ-ଖଟଣି) ଅଧିକାର ଲାଭ କରନ୍ତି ଏହା ଉଚ୍ଚତମ ସମ୍ମାନର ସଂକେତ, ଏବଂ ଭାରତର ଯଥେଷ୍ଟ ଖ୍ୟାତି ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଏ ସମ୍ମାନ କ୍ରୀତ ହୁଅନ୍ତି । ଉପରନ୍ତୁ ଯାତ୍ରାହୀନ ପଥ ‘ସୁଶୀରାସୀ’ (୧୯୨୭) ଓ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ‘ସଂଗୀତପ୍ରଭା’, (୧୯୨୭)ର ସଂପାଦକଭାବରେ ସେଥପୂର୍ବ କୃତିଭାର୍ ଅଧିକାରୀ । ‘ସଂଗୀତ ପ୍ରଭା’ ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ଉପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକମାତ୍ର ପତ୍ରିକା ଭାବରେ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ।

୧୯୨୭ ମସିହାରେ ସେ ‘ସାକ୍ଷୀ ଗୋପାଳ’ ନାମକ ନାଟ୍ୟସାଦ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତ ବିଧାନ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମୀ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଉକ୍ତ ରସଦଳର ଉତ୍ତରାଧିକାର ପରିଶିତ ସ୍ଵରୂପ ୧୯୩୯ରେ ‘ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସ’ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ଥିଏଟର୍ସ, ସେ ସମୟର ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟବସାୟୀ ଥିଏଟର ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ସୁପରିଚିତ ଥିଲା ଏବଂ ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ କାଳୀବାବୁଙ୍କର ବହୁ ସାମାଜିକ, ଐତିହାସିକ ଓ ଜୀବନ ଚରିତ୍ରମୂଳକ ତଥା ଦେଶାତ୍ମବୋଧକ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇ ଦେଶ ବାସୀଙ୍କୁ ନାଟ୍ୟ ଜଗତର ନୂତନ ଦିଗ୍-ଦର୍ଶନ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ସେ ହିଁ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାର ରଙ୍ଗ-ମଞ୍ଚରେ ନାରୀ-ଶିଳ୍ପୀ ମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୫୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉକ୍ତ ରଂଗମଂଚ ସୁଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଥିଲା । ‘ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସ’ର ବଲୟ ପରେ ସାଧକ କାଳୀଚରଣ ୧୯୫୦ ମସିହାରେ ‘ସୁରଲେଖା’ ରେକର୍ଡ଼ିଂ କମ୍ପାନୀ ଆରଂଭ କରି ଓଡ଼ିଶାର ବିଖ୍ୟାତ ସଂଗୀତ ଶିଳ୍ପୀ ମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ୨୦୫ ରେକର୍ଡ଼ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପାରିଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ଲଳିତା’ (୧୯୫୮); ‘ନାରୀ’ (୧୯୭୨) ଚାହାଁଙ୍କର ଲେଖନୀ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକତା ଅବଦାନ । ଏହାପରେ ସେ ତା’ଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମୟ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ, ନାଟକ ଓ ସଂଗୀତର

ଗବେଷଣାରେ ବ୍ୟୟିତ କରି ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟକୁ ସର୍ବଭାରତୀୟ
ସ୍ତରରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଂଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ସେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନତମ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ ‘ଉତ୍କଳ ସମାଜ’
ର ସଦସ୍ୟ, ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ସଂଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ”ର ଉପସଭାପତି
ଭାବରେ ସୁଚିତ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ ଦ୍ଵାରା ୧୯୪୪ ମସିହାରେ
ତାଙ୍କୁ ‘ନାଟ୍ୟାଭିର୍ଯ୍ୟ’ ଉପାଧିରେ ବିଭୂଷିତ କରାଯାଇଥିଲା ଓ ୧୯୫୮ରେ
ସେ ନିଆଦଳୀସ୍ଥ ଗୁରୁପୀଠ ସଂଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ’ର ‘ଫେଲୋ’
ଭାବରେ ମନୋନୀତ ହୋଇଥିଲେ ।

ତାହାଙ୍କର ନିରବଧି ସାଧନା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ସଂଗୀତ
ନାଟକରେ ପାରଦର୍ଶିତା ହେତୁ — ୧୯୭୫ ମସିହାରେ ସଂକଳୟର ବିଶ୍ଵ-
ବିଦ୍ୟାଳୟ ପକ୍ଷରୁ ତାହାଙ୍କୁ ‘ଅନରଣ୍ୟ ଡକ୍ଟରେଟ୍-ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇ
ଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ‘ଗାର୍ଲସ୍ ସ୍କୁଲ’ (୧୯୪୮), ‘ସ୍ଵାତ’ (୧୯୪୫)
‘ଜୟଦେବ’ (୧୯୪୩) ଅତିବଡ଼ି, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, (୧୯୪୮), ‘ବେକାର’
(୧୯୪୫), ‘ଅଭିଯାନ’ (୧୯୪୭), ‘ଚନ୍ଦ୍ରୀ’ (୧୯୪୪), ‘ରକ୍ତମାଟି’ (୧୯୪୭)
‘ମଟାଭୂଇଁ’ (୧୯୪୯), ଓ ‘ରକ୍ତମନ୍ଦାର’ (୧୯୫୨) — ତାହାଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ-
ନୀୟ ଅବଦାନ ଗଣନା ପାରିଗଣିକ । ଏହାଛଡ଼ା ସେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଏକନାଟକ
ଏକ ନାଟିକା, ଓଡ଼ିଆରେ ଏକ କାବ୍ୟ ନାଟକ, ଶଙ୍ଖି ନୃତ୍ୟନାଟକ,
୨୦ ଖଣ୍ଡି ଏକାଙ୍କିକା, ୧୦ ଖଣ୍ଡି ସଂଗୀତବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ତଥା ‘ଗୀତ-
ଗୋବିନ୍ଦ’ର ସଂକଳୟିତା ଓ ସମାଲୋଚକ, ଆତ୍ମଜୀବନୀ ‘କୁନ୍ଦୁରଚକ’
ତଥା ଓଡ଼ିଆ ରଂଗମଂଚ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ମଂଚଧାର’ର
ସମ୍ପାଦକ ଭାବରେ ଉତ୍କଳର ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସୁପରିଚିତ ।
ଏହାବ୍ୟତୀତ ସମ୍ପ୍ରଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ତାଳପଦ୍ୟ ପୋଥିରୁ ସଂଗୃହୀତ ମୁଦ୍ରା-
ସହିତ ସେ ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ରାଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ
କରିଅଛନ୍ତି ।

॥ ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ॥

୧୯୧୪ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୨୧ ତାରିଖରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ରେଞ୍ଜ-
ଶାସନ ଗ୍ରାମରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ମାଇନର ସ୍କୁଲରୁ ଶିକ୍ଷା
ଶେଷକରି ସେ ନିମାପଡ଼ା ହାଇସ୍କୁଲରେ ଡକ୍ଟରିଣା ପାଇଁ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ
ଓ ଡକ୍ଟର ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ୧୯୩୫ରେ ମାଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ
ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରୁ ବି. ଏ. ଶିକ୍ଷା ସାଂଗକରି (୧୯୩୭-୧୯୩୯) ଓଡ଼ିଆ
ଏମ. ଏ. ପଡ଼ିବାଲାଗି ସେ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗ ଦେଇ
୧୯୪୧ରେ ସମଗ୍ର ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ବିଭାଗରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ
ଆଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତକ ଓଡ଼ିଆ ଏମ. ଏ. ପାସ୍ କରିଥିଲେ । ଏହି କୃତିତ୍ୱ ନିମନ୍ତେ
୩ଗୋଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଓ ୨ଗୋଟି ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ
ତାଙ୍କର ଘଟିଥିଲା ।

୧୯୪୪ରେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଖଲ୍ଲି କୋଟ କଲେଜରେ ସେ ଅଧ୍ୟାପକ
ଭାବରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୁଅନ୍ତି । ୧୯୪୭ରେ ଓଡ଼ିଶା ସଂସ୍କୃତ ବିଭାଗର
ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ, ୧୯୪୭ରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଫକୀର ମୋହନ କଲେଜର
ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ୧୯୫୦-୭୧ ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତି ନିକେତନର ଅଧ୍ୟାପକ
ରୂପେ ସେ ତାଙ୍କର କର୍ମନିୟତାର ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତି । ୧୯୫୪ରେ ସେ
ଲୋକ ସାହିତ୍ୟରେ ପି. ଏଚ. ଡ଼. ଡିଗ୍ରୀ ଲାଭକରି, ୧୯୬୧ରୁ ୬୯ ମର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପ୍ରଥମେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ରିଡର୍ ଓ ପରେ ପ୍ରଫେସର ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ
କରନ୍ତି । ୧୯୭୯ରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ୧୯୮୦ରୁ U.G.C.
ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ ୩ବର୍ଷ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓ ଏବେ
ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ସୃଷ୍ଟି-ସମ୍ପାଦନାରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଅନୁଧ୍ୟାନ
ଯୋଗ୍ୟ —

ଆଲୋଚନା A: Study of Orissan Folk lore.

କବିତା : କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ସଞ୍ଜୟନ, ୧୨/୨୫/୩୫ଭାଗ ।

ଭ୍ରମଣକାହାଣୀ : ଲଙ୍କାଯାତ୍ରୀ/ ମୋ ସ୍ବପ୍ନର କାଶ୍ମୀର/ ପଥ ଓ ପଥକ/ ଦୁଇ-
ଦିଗନ୍ତର ଆକାଶ/ ଆମେରିକାରୁ ଇଉରୋପ ଆସୁଁ କା ।

ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ : ସମାଲୋଚନା/ ସାହିତ୍ୟକ/ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ର ।

ଗଳ୍ପ : ଲୋକଗଳ୍ପ ସଞ୍ଚୟନ ।

ପଞ୍ଜୀଗୀତ : ପଞ୍ଜୀଗୀତ ସଞ୍ଚୟନ, ୧ମ/୨ୟ, ୩ୟ ଭାଗ ।

ଡିଗ୍ରୀମାଳ : ଲୋକକାଣୀ ସଞ୍ଚୟନ, ୧ମ/୨ୟ/ ୩ୟ ଭାଗ ।

ତୃତୀୟ ବାର୍ଷିକ ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳା

ପରିଚାଳନା ସମିତି

ସଭାପତି:— ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଡା. ସ

ସଦସ୍ୟ କୃତ—

ବିଭୁଦତ୍ତ ମିଶ୍ର	କୁମାରୀ ସାବିତ୍ରୀ ଦ୍ଵିବେଦୀ
ମଥୁରାଧାରୀ ଦାଶ	ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର, ଓଷା
ସଦାଶିବ ପ୍ରହରାଜ	ସୁରେନ୍ଦ୍ର, କୁମାର ଜେନା
ସନାତନ ସାହୁ	ବିନୟ କୁମାର ମିଶ୍ର
ସମରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ସିଂହା	ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ମିଶ୍ର
ପରମେଶ୍ଵର କେନ୍ଦ୍ରବ	ସୁରେନ୍ଦ୍ର, କୁମାର ପତି
ନରହରି ବାରିକ	ଅଦୈତ ପ୍ରସାଦ ନାୟକ
ଡକ୍ଟର ଏନ. ଏସ. ଚକ୍ର	ଅଶୋକ କୁମାର ମହାନ୍ତି
ସଙ୍ଗତ ନାଥ ମହାନ୍ତି	ରଘୁ, କୁମାର ପୃଷ୍ଠ
ଏମ. ଏସ୍. ରାଓ	ପରମାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର
ପ୍ରତାପଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ	ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ଜେନା
ପ୍ରେମଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ	ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବିହାରୀ
ରଘୁ, କୁମାର ପ୍ରହରାଜ	ସରୋଜ କୁମାର ସାହୁ
ରମାକାନ୍ତ ଜେନା	ନରେନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରସାଦ ଦାସ
ଏସ. ସି. ଦଳାଇ	ନରେନ୍ଦ୍ର, କୁମାର ମିଶ୍ର
ଭିକାଶ ଚରଣ ମହାନ୍ତି	ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର, ଓଷା
ସୁଧୀର ଚନ୍ଦ୍ର ଜେନା	ଉତ୍କଳ କୁମାର ପତି
ପ୍ରଘାପ କୁମାର ଦାସ	ବିନୋଦ କୁମାର ପଣ୍ଡା
ପଙ୍କଜ ପରିଡ଼ା	ସଂଜୀବ କୁମାର ମହାନ୍ତି
ରଘୁ, ମହାନ୍ତି	ରଘୁନାଥ ସି ପାଠୀ

ବରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳାର ନିୟମାବଳୀ

୧ । ସାଧାରଣତଃ ବରଜା ପଞ୍ଜିକା ଅନୁଯାୟୀ ବରଜାଙ୍କ ଜନ୍ମତିଥି, ଶିବେଶୀ ଅମାବାସ୍ୟାଠାରୁ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହିକ ଭାବେ ତିନୋଟି ସତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଏକଦଶା କରି ବକ୍ତୃତା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେବ ।

୨ । ବକ୍ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା/ଭାରତର ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୩ । ନମୋକ୍ତ ନିୟମାନୁଯାୟୀ “ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତା ଦିବସ”ର ଅନ୍ୟତମ ଦୁଇମାସ ପୂର୍ବରୁ ବକ୍ତା ନିର୍ବାଚନ କରାଯାଇ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯିବ ।

(କ) ବକ୍ତୃତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ନିର୍ବାଚନ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବା କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଓ ବକ୍ତା ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା ଦ୍ଵାରା ସ୍ଥିର କରାଯିବ ।

(ଖ) ପ୍ରଥମ ବକ୍ତୃତା ଦିବସର ଅନ୍ୟତମ ୧୫ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ବକ୍ତା ନିଜର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଲିଖିତ ବକ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ପଠାଇବେ ।

(ଗ) ଯାତାୟତ ଖର୍ଚ୍ଚ:—ରେଳ (୧ମ ଶ୍ରେଣୀ X ୩).

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯାନ (କ; ମି: ପ୍ରତି ୪୫ ପଇସା)

ଯାଜପୁର ରାଷ୍ଟ୍ରଶିକ୍ଷାଳୟରେ ବକ୍ତା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ସମ୍ମାନିତ ଅତିଥି ହେବେ ।

(ଦ) ପ୍ରତ୍ୟେକ ବକ୍ତୃତା ପାଇଁ ବକ୍ତାଙ୍କୁ ଟ ୧୭୫ (ଏକଶତ ପଞ୍ଚସହସ୍ର) ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ ।

(ଝ) ବକ୍ତୃତା ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶ ଅଧିକାର (Copyright) ମହା-ବିଦ୍ୟାଳୟର ରହିବ ଓ ଏହା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ 'ମୁଖପତ୍ର'ର ପରିଶିଷ୍ଟ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ବିକ୍ରି ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥରେ ବକ୍ତାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରାପ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ।

(ଚ) ପ୍ରକାଶିତ ପରିଶିଷ୍ଟର ମୂଲ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରାଯିବ । ତଥାପି ଏହା ଗ୍ରନ୍ଥ, ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବିନାମୂଲ୍ୟରେ ମୁଖପତ୍ର ପାଇବା ପାଇଁ ହକ୍ଦାର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯିବ । ବକ୍ତାଙ୍କୁ ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ଦଣ୍ଡି କପି ଯୋଗାଇ ଦିଆଯିବ । ଅବଶିଷ୍ଟ ବହି ଗୁଡ଼ିକୁ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ସମବାୟ ଇଣ୍ଡ୍ରା ଜରିଆରେ ବିକ୍ରି କରାଯାଇ ବିକ୍ରି ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥ 'ବିରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳା ପାଣ୍ଠି'ରେ ଜମା ରହିବ ।

୪ । 'ବିରଜା ବକ୍ତୃତା ସଂସ୍ଥା'ର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ବ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ରହିବ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ପରିଚାଳନାବୋର୍ଡ଼ ଗଠନ କରିପାରିବେ ।

(୧) ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷକ ପରିଷଦର (Staff Council) ସଂପାଦକ

(୨) ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂସଦର ଉପଦେଷ୍ଟା ।

(୩) ବିଭାଗୀୟ ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକବୃନ୍ଦ ।

(୪) ବରସାର ।

(୫) ଗ୍ରନ୍ଥସଂସଦର ସଭାପତି ଓ ସମ୍ପାଦକ ।

(୬) ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମିତିର ସମ୍ପାଦକ ବୃନ୍ଦ ।

୫ । ପାଣ୍ଡି:-

(କ) ସମାଜ ସେବା ସଂସ୍ଥା (S.S.G.) ବ୍ୟଙ୍ଗତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନ୍ୟ
ସମସ୍ତ ପରିଷଦର ବାର୍ଷିକ ସଂଗ୍ରହର ଶତକଡ଼ା ଦଶଭାଗ;

(ଖ) ପ୍ରକାଶିତ ବକ୍ତୃତା ମାଳାର ବିକ୍ରି ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥ;

(ଗ) ସଂଗୃହୀତ ରୁଦ୍ଧା, ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଦାନ ଓ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ।

ବରଜା ବକ୍ତୃତାମାଳାର ସମସ୍ତ ଅଧିକାର ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ
ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ରହିବ ।

ଅଧ୍ୟକ୍ଷ
ନରସିଂହ ଚଉଧୁରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ସାଜପୁର

ପ୍ରାକ୍ତତ୍ତ୍ୱ